
Ex lib.
Ernest moline

300

LAVRENTII VALLENSIS, PATRITII ROMANI, HISTORIARVM FERDINANDI, REGIS ARAGONIÆ: LIBRI TREIS.

PARISIIS
Ex ædibus Simonis Colinæi.
1521

¶PETRVS GILLIVS ALBIENSIS, doctissimo viro D. Rogerio Barmæ, præsidi Parisiensi quarto S. D. P.

SIquis mecum, amplissime Barma, dubitet, vituperãdine magis, qui se historiam scribere profitentur, q̃ laudetur historia ipsa: non ab vno, sed ab omnibus, & quidem eloquentissimis: audiat quæso historiam sese veritatis lucem asserentẽ, q̃ procul eos arceat ab eo quod haberi, & dici volũt. Haberi volunt scilicet homines mendacissimi (si patiamur) historici. Sed an habendi, qui gemmas auro intertextas, existiment historiam suã fabellis quasi floribus inspergre, parua instar Palladis equi, augere: stagna, impetuosos torrẽtes, mare rursus tempestuosum, supra q̃ cuiquam credibile placatum: leones, agnos, agnos vicissim ferocissimos leones faciant. Et, quod me maxime in risum soluit, asinos lucinia vocaliores fabricent, lupos ouis pelle vestiant, Dum crudelissimos principes tam belle dementes pingunt, Dum tyrannos patres patrię vocant, Petulantia hircum superãtes, supra Lucretiam castos extollunt, Infantissimos, eloquentes facere non verẽtur. Enimvero quis putet sublimes illas in historijs orationes, veras, & non ab eloquenti opifice potius personis, rebus accõmodatas? Si vsq̃ tamen historiographis mentiendi iusta, tum in orationibus iustissima venia danda est: Cum eorũ pręsertim sit finis qui poetę, prodesse, & delectare. Delectare nimirum non satis possunt, si orationes vel imperatorum, vel regum nullis sæpe luminibus distinctas, nullis coloribus pictas: per omnes gradus oratorię non duxerint. Nam cum sit historici nõ res ipsas

inuenire,ſed inuentis ipſis,quaſi oſſa & neruos addere,ad
ornamētum carnem, colorem inducere.vt ſtatuarij non eſt
aurum,ebur conficere, ſed ab alijs acceptũ concinnare,co-
gere,expolire,deſecare, informare. Quidnam tãdem vitij
eſt,nullius artis orationes in artẽ deducere,confuſum in or
dinem redigere,anfractus cõplanare, res demũ ruſticanas
ciuitate donare, & quaſi lumine fori illuſtrare? Cæterum
quod res ipſas ſæpe ſupra verũ nimium adornent,nõ iuſte
vindicare poſſum,quo minus culpam notabilem ſubeãt:vt
qui eximia magnitudine aprum faciant,ſi regem venando
hinnulum occidiſſe contigerit: atq; etiã in magno flumine
eandẽ natantem ferã,natanti equo infenſa haſta trucidan
dam regi ſubſequenti propinẽt,In bellum vero,non aliũ,q̃
Achillem introducũt: Cuius aſpectu cũ ſeſe hoſtibus viſen
dum inermem prebuiſſet,vniuerſa Troianorum manus fu
gam capeſſebat. Felices igitur reges,qui pro ſe tã Martios
milites habeant,vt qui ſolo halitu ad votũ extinguãt,viuifi
cent omnia. Molliter itaq; reges quieſcant tantorũ gigan-
tum viribus roborati. Iam vero quis nõ acerbe ferat? quod
ſepe odio gentis,magnis tragœdijs in eã bacchentur:vt Ti
tus Liuius nimiũ infenſus Gallo ſtolide leto:&,vt de neo-
tericis loquar, Sabellicus, & alter, qui dũ rẽ Gallicã mille
modis extenuãt,ſatis ſuperq; oſtendũt, quãtopere Gallo-
rum virtuti inuideãt. Quid? quod ſæpe mercedulis allecti,
ex muſca elephantũ faciunt. Siquid preclari (vt eſt ingeniũ
nullũ,quod nõ aliquid boni ediderit) id ſelectiſſimis qui-
buſq; coloribus pingũt: Siquid mali,omnibus vmbris ad-
umbrãt,infuſcant,nũc ſilent,nunc eleuãt, nũc in aliũ rege-
runt:ac demum, vbi ſummũ erat conuitiũ,magnã laudem
inſurgere faciũt:non perſpiciẽtes que res ipſa ſit,ſed quan-
tam eloquendo facere poſſint. Eſt tamen facile cernere vn-

denam id vitium diriuetur: Quoniã nemo se accingit ad historiam scribendã, nisi vel salario inuitatus, vel alicuius gratiam historia demereri cupiat. His accedit malorũ alter cumulus: pauci vel nulli, ex his qui historiã scribunt, interfuerũt dum res gereretur, & non potius acceperit ab altero, qui prius assentationi obnoxius, portẽtose vsq; ad miracula descripserat. Sic fit, vt omnia alia potius, q̃ historiã scribant. In primis rẽ ipsam plane nesciũt, & id quod sciũt, coniecturis vagantibus assequuti sunt. Deinde, siquid veri certis argumẽtis deprehensum est, id totum vel adulatione obstricti, vel obtrectatione offensi, corrumpunt, non ausi latum vnguem a pręscripto principis discedere. Esset tamẽ pręstãtius infinito, nõ historiã scribere q̃ suspecta veritate, & ingenij memoriã, & historiæ fidem perdere. Laurentius Valla, sui semper similis, falsitatis hostis capitalissimus, veritatis seuerus patronus: in historia non videtur esse alius, q̃ fuerit semper vbilibet. Non enim parcit vitio regũ, non pontificũ, dum occasio se offert: Quin potius libere omnia expressit, & ita expressit, vt non videatur ab alio accepisse, sed potius rei ipsi, quam describit, interfuisse. nemo melius vel bello pręsens loca, vicissitudines belli ob oculos ponere potuisset. Reliquũ est, quibusdã respondeã, qui plus mali q̃ boni historiam afferre dicũt: eo quod homines nusq̃ magis in quoduis scelus conspirant, in malos mores serpũt, q̃ dũ legũt historiã. Vbi fere plenę vitiorũ sentinę manent. nullũ enim vitiũ, quod nõ historia cõtineat. Hinc reges, libidines regnãdi redintegrãt, dũ Cæsares legũt: hinc tyrannidẽ, dũ tyrãnos: hinc luxuriam, qua nulli non obstricti principes: Hinc demũ totã vitiorũ lacunam in se diriuant, credentes mores principũ gentiliũ, non differre a Christiano principe. Sed quis, quęso, tam cornea fibra, qui dũ vel imperato-

rum, vel regum superiorũ legit aut triumphos aut habitos honores, non statim horũ cupiditate vellicetur? Quid aũt facient reges semper ambitiosissimi? Ad summã, legendis historijs nemo non deterior fieri possit, si malus is fuerit. cuiusvis sceleris mille genera docẽt. Proditor nusq̃ melius varijs formulis prodẽdi informatur, q̃ historia. Sed qui ni mirũ hac ratione historiã criminantur, non plane norunt: nichil esse tam sanctũ, tã integrũ, vnde peccandi malis ansa non arripiatur. Nulla deinceps disciplina: quæ nõ peiores suos sequaces efficiat, si ea abuti velis. In primis medicina deorũ beneficio mortalibus præstita: plus boni, q̃ mali secum habebit, si eã ad perniciẽ trahas: vel in excarnificandis hominibus, vel impotionãdis hostibus, vel in destruendis abortu partubus. Arte vero oratoria, qua nichil prẽstã tius in homine, quid est mali, quod nõ persuadeat impius orator? legibus prẽterea, sine quibus mortaliũ vita cõstare nõ potest, nemo nõ efficitur deterior, si his calũniari, cauillari: si bonorũ extortor, legũ cõtortor esse velit. Porro theologia, q̃ quõdã hoĩes in deos trãsformabat, quãtũ officiat, dũ invitiatos mores ĩcidit, satis nũc ostẽdit ĩ tot milib⁹ theologorũ, nõ sine magno discrimine toti⁹ reipublicẽ Christianẽ. Sed donemus historiã aliquibus fuisse nocumẽto: nõ tñ plus mali, q̃ boni affert. Si ĩmensam cõmoditatẽ historiẽ curiose cernas. In primis reges historia carere nõ possunt. nullũ insup hominũ gen⁹ cunas euasit, nisi pspectã habeat historiã. Hẽc cõsiliũ coq̃t, prudẽtiã ante pilos parit, iustitiã, fortitudinẽ, modestiã, castitatẽ sãctissime alit. Nulla postremo ars historia vacare põt: nõ oratoria, nõ deniq̃ leges vestrẽ hãc excludere possũt. Etsi quoddã hominũ gen⁹ Vãdalorũ, Gothorũ odio'ẽ reliq̃ẽ ĩ quãlibet barbariẽ cõspiratũ, irrepserit: qb⁹ nihil placet, nisi q̃d est Bartholinũ, Baldinũ,

hoc est Gothicũ,barbarũ,nõ ipsa historia placet,nõ deniq; eloquẽtia rerũ regina sine qua leges stipes,saxũ mutilũ, cęcũ corp9 esse videtur. Immo plane illi perbelle docti hoies fatẽtur,etsi impudẽter nimiũ,oẽs disciplinas esse in Baldo, Bartholo,Accursio:Sed q̃ turpiter imponãtur,pl9 satis cotidie cũ suo magno dedecore ostẽdunt,siue domi siue foris agant.Sed quis,quæso,a risu tẽperet,dũ audierit legationẽ obeũtes,oratoris munus nimiũ temere vsurpãtes,pudorẽ, infamiã suã deuorasse.Nã vt sileã latinã linguã vix gustatã,idq; apud Bartholũ tãtũ:oratio eorũ nullis certis argumẽtis innititur,nulla lege ambulat,nullo ordine distinguitur:nisi forte ordine prędicatorũ,qui suã cõcionẽ de more certis ordinibus dispertiunt, aut duplici, aut triplici, & id quidẽ varie,iuxta,ac pugnãter. Prima pars raucus draco, altera leo rugiẽs,aut porcus grũniẽs,tertia neq; pars cõcionis,neq; parti similis.Neq; vero illuxisses tu tã splẽdidũ sidus supra vniuersum ordinẽ senatorũ Parisiẽsiũ,si tã paruis spatijs eruditionẽ tibi circũscripsisses.Atvero maluisti per oẽ gen9 autorũ euagari,In primis philosophiæ,a cuius intimis fõtib9 sciebas leges oẽs fluere:deinde arti oratorię, sine qua lex plusq̃ muta est,Post hęc cuiusq; gentis historiã curiosissime legisti:timẽs id qđ futurũ erat,ne ignar9 historię sẽper puer esses.Iã vero qd ꝓmoueris experiẽ senat9 Parisiẽsis,vel quę prouides prudẽter,vel quę agis cõstãter,vel quę respõdes acute.Taceo vult9 tui maiestatẽ:quo (vt cætera sileã) vel posses segnẽ excitare, vel seditiosũ cõprimere, atq; etiã magis gratiose totũ ordinẽ senatoriũ pascere:quo nichil in prętore prędtãti9,q̃tum cõsequi possum ex hominibus,nullã neq; autoritatẽ,neq; reuerentiam,vel vultu,vel gestu præ se ferentibus.quorum imperium nemo non spernit, simul atq; hos vult9 ridiculos,scurriles,simios viderit.

Atqui aspectu tuo, nemo tam incōpositus, qui sese colligere non conetur: nemo tā perdite perdidit frontē, qui te vidēte non recipiat. nemo tā politus, qui te spectante, nō timeat scabritias, lamas, verrucas in facie notari. Quid præterea enumerē illā pronūciationē tuam venerandā, qua velut alter Pericles fulgurare ac tonare videris? Sileo ingeniū tuū excelsum, ab omni tamē fastu alienū: in nocētes seuerū, sed erga innocētes clemētissimū. Legū rigidus patronus es, sed qui pie, prudēter vim legis tēperes. Tū etiā magnanimus: sed aduersus iustitiā, veritatē, supra mulierē demissus. necnon tamē libertatis, sed nō nisi religionis, & meriti gratia. Neminem temere admittis ad intima tuę amicitię, sed qui nullius amicitiā recuses, iustis de causis sese conciliātis. Reliquas virtutes tuas quid attinet cōmemorare, vbi potissimum nemo est quē laudes tuę lateant? ac non potius te semper in cōspectu ciuiū viuētē perspectū habeat: nisi forte fuerit homo sedētarius, aut cellularius vitā vmbratilē agēs: siquādo tamē foras prodierit, velit nolit non ocyus solis lucē intuetur, q̃ virtutis tuę ingēs illud lumen, quo senatui Parisiensi perpetuo illuces. Cęterū accipies hos tres libros Laurentianos, hoc est latinos, eloquentes, accuratos, quantū valuit infirmitas nostra ad integrū restitutos: sperabisq; lōge maiora, & meliora, si otium, librorū copia, ipsa postremo animi vacuitas nobis aliquādo detˀ: neq; vsu venerit (quod semper exhorrui) seruitutem subire: cuius iugum nō potest tā leuiter palpare collū meū, quo minus intermortuus aliquādiu quiescā omniū & meipsius & studiorū immemor. Sed Ludouicus Robertetus, patronus meus, ac omnium studiosorū cōmunis hospes: me ab hac, quantū spero, seruitutis iniuria vindicabit. Bene vale, PARISIIS. Anno 1521. Ad 10. Calend. Iulias.

¶LAVRENTII VALLENSIS, PATRItij Romani, in hiſtoriarum Ferdinandi, regis Aragoniæ libros: Procemium.

IN GRAVI DILIGENTIꝗ hiſtoria rerum geſtarũ, quanta ſit vel ſcriptori difficultas, vel lectori vtilitas: etſi pleriq; cõditores oratorię artis, quę hiſtoriæ mater eſt, atq; hiſtorici ipſi librorum ſuorũ principijs teſtãtur: tamen detrahũt nobis philoſophi, quidẽ & ij permagni ac peruetuſti, cum multũ in prima tũ plus in poſteriore parte, anteferentes hiſtorico poetã, ꝗ dicant illũ propius ad philoſophiã accedere, quia in generalibus verſetur, & propoſitis factis exẽplis in vniuerſum pręcipiat. vt Homerus, qui non tã ſuperiorũ virorũ geſta narrat, q̃ quo modo futuri boni ſapienteſq; efficiãtur, inſtituit. Hiſtoricũ enim tantũ narrare qualis vnus quiſpiã, aut alter fuerit, veluti Thucidides, qui geſta Periclis, Lyſandri, aliorũq; nonnullorũ ſui tẽporis ſcribit. Ita primas partes tribuũt philoſophis, ſecundas poetis, tertias poſtremaſq; hiſtoricis. Ego vero cũ huic nequaq̃ opinioni aſſentiar, tamen poetis multo plus q̃ illi faciũt tribuo, adeo vt eos aut comparẽ philoſophis, aut anteponã. Sed nõ cõtinuo hiſtoricis præferã, ac ne fortaſſe quidẽ cõferam. Decet enim opus quod aggrederis libero ore defendere. Itaq; primum poetas cũ philoſophis, deinde cum hiſtoricis, tũ hos ipſos cũ philoſophis cõponam. Principio ſiquid momenti antiquitas habet, vt certe habet, poetæ philoſophis, immo ſophis antiquiores fuiſſe reperiẽtur. Siquidem Homerus, atq; Heſiodus non modo ante Pythagorã, qui primus philoſophus, ſed ante illos quoq; ſeptẽ qui ſophi, id eſt ſapien-

tes vocati sunt, extiterunt. Quod si in eadē materia & hi & illi versantur, profecto apparebit plus esse penes priores q̃ posteriores authoritatis, laudis, dignitatis: an non in eadē materia vtriq; versantur? Quid enim habēt hi, qui se studiosos sapiētiæ vocant, quod poeta nō tractet? Nonne Empedocles, Aratus, Lucretius, Varro de naturalibus ac cœlestibus disputarūt? Nō Vergilius de aruis, vinetis, arbustis, animalibus, animisq; etiā defunctorū, adiuncta physica ratione cecinit? Non multi de medicina versibus conscripserunt? Quid autē quod ad moralem pertinet Satyri aliud q̃ disputādo, præcipiēdoq; mores informant? ad quē ipsum finem Tragici, Comici, cæteriq; poetæ? sed sub persona tēdūt. Nā de dialectica scribere versibus quodāmodo ineptū sit, vtpote dura quadā scientia & aspera: quanq̃ non defuerūt, qui & de hac, & de cæteris liberalibus artibus poemata panxerint. Quare quisquis est, qui poetas, nō dico in numero philosophātium non ponat: sed cur existimet minus iis qui se peculiariter philosophos appellant, hoc nomine dignos esse? qui etiā priores philosophari cœperunt, & vbi ab istis differūt melius philosophātur. Habet enim institutio illa sapientiæ sub persona miram quandam autoritatem, & quasi maiestatem, cū eximia modestiæ laude coniūctam, vt apud Homerum cum legimus quid egerunt, dixeruntq;, Nestor, Agamemnon, Priamus, Hector, Antenor, multo magis ad virtutem incendimur, q̃ ex vllis philosophorum præceptis. Adeo ipsum quoq; autorē tacita quadam caritate complectimur. Nam præcipere aliis velle, fere odiosum est, quod arrogantiam & tumorem animi olet. Mens enim nostra sublimis ac superba, vt rectā præceptionem tanquam a sapientiore dedignatur accipere, sic eidem oblique per exempla & blāde subeunti acquiescit. Cū præ-

ſertim illa velut pictura perſonarum,& ſpem inducat animo,& ſtimulos ęmulationis incutiat. Ex quo Horatius non tantum ſuo iure,ſed vere de Homero loquens, poetas vno eodemq́ in loco, non modo philoſophis comparat, inquiens, Rurſus quid virtus,& quid ſapientia poſſit: Vtile propoſuit nobis exemplar Vlyſſem. verumetiam antefert, cum inquit. Quicquid ſit pulchrum,quid turpe,quid vtile: quid non. Plenius ac melius Chryſippo & Crantore dicit. Quod ſi vel pares vel potius ſuperiores philoſophis cenſendi ſunt poetæ, Reliquum eſt,quare non ſint hiſtoricis maiores, ne dicam pares, oſtendant: in quo illud pro noſtra in poetas beneuolentia donamus, hiſtoriã non fuiſſe poeſi priorem: etſi prior fuit. Nam vt apud Latinos priora ſunt annalia q̃ poemata: ſic apud Græcos, & Dares Phrygius, & Dictys Cretenſis, ſi vere fuerunt, priores Homero extiterunt. Nec fieri poteſt vt poetæ figmenta ſua,non in rerum geſtarum veritate, velut fundamentis ædificent. Nam nequid de antiquis hiſtoricis dicam,quorum eſt Triſmegiſtus, quem Mercurium putant, certe Iupiter in columna aurea, vt eſſet monumentum poſteris,geſta ſua perſcripſit. Sed hoc,vt dixi,donamus, ſatis habemus demõſtrare,cum idẽ ſit propoſiti hiſtorico quod poetæ vt proſit, etiam delectet. Nimirum tanto robuſtiorem eſſe hiſtoriam quanto eſt verior. At non verſatur circa vniuerſalia,immo vero verſatur. Nulla enim alia cauſa huius operis eſt:q̃ vt per exempla nos doceat. Vnde a Cicerone his verbis laudata eſt. Hiſtoria teſtis tẽporum,lux veritatis,vita memorię,magiſtra vitę,nũcia vetuſtatis. An eſt quiſquã qui credat admirabiles illas in hiſtorijs orationes vtiq́ veras fuiſſe, & non ab eloquenti, ac ſapienti opifice perſonis,temporibus,rebus accõmodatas? quibus nos elo-

quod ... aris ... poet

quí & ſapere docerẽt, quíd ín eíus natura perſonarum gra uíſſima teſtímonía,quíd laudes,quíd vítuperatíones,quíd multa alía doctrínæ atq; ſapíentíę plena?nonne ín vníuerſum pręcípíũt? Neq; vero ſí ſolã,vt ſíc dícã ,cutem rerũ reſpícíamus,ſemper poeſís tẽdít ad vníuerſalía. Nã Pyndarus,Símonídes,Alcæus, alíjq; lyrící ſíngulorum laudes, & quídẽ víuẽtíũ,ne dícã mercede,cecínerũt. Elegíacos & eorũ ſímíles tranſeo,quí ſuos amores plerũq; tractauerũt. Et cõtra Xenophon magís optímí regís effínxít, q̃ veram Cyrí expoſuít vítã, Nã de Æſopo taceo,quí fabellas proſa oratíone compoſuít. Pudor me tenet & reuerẽtía Homerí atq; Vergílíj,plura de hac re exequendí. Ideoq; íam híſtoríam comparabo cum íſtorũ,quí nobís lítẽ íntẽtãt, phíloſophía, quorũ nemo merus profeſſuſq; phíloſophus comparandus eſt,neq; Homero Gręc⁹, neq; Vergílío Latínus, ímmo ne Salluſtío quídẽ,ac Lívío nõnullíſq; alíjs híſtorícís. Etením quãtũ ego quídẽ íudícare poſſum,plus grauítatís,plus prudentíę,plus cíuílís ſapíentíæ ín oratíoníbus híſtorící exhíbent,q̃ ín pręceptís vllí phíloſophí. Etſí vera faterí non píget,ex híſtoría fluxít pluríma rerum naturalíum cognítío, quam poſtea alíj ín pręcepta redegerunt:pluríma morum, pluríma omnís ſapíentíæ doctrína. Síquídem híſtorícos phíloſophís príores fuíſſe docuímus:etſí díuínorum quoq; híc facere mentíonem volumus : & Moſes híſtorícus, quo nemo príor ſcríptor extat, nec ſapíentíor. & euangelíſtæ, quíbus níchíl ſapíentíus, níl alíud q̃ híſtorící ſunt appellandí. Verum vt contra gentíles gentílíum documẽtís agamus,ſícut ſuperíus fecímus,íta híc ad extremum,eam partem vbí quæſtío eſt , Q uíntílíaní teſtímonío confírmemus,quí aít. Neq; ea ſolum quæ talíbus díſcíplínís contínentur, ſed magís etíam quæ ſunt tradíta antíquítus,dícta

& facta praeclare & nosse,& animo semper agitare conueniet. Quę profecto nusq̃ plura maioraq;,q̃ in nostræ ciuitatis monumẽtis reperiemus. An fortitudinẽ,fidem,iustitiã, continẽtiã,frugalitatẽ,cõtemptũ doloris ac mortis,melius alij docebũt,q̃ Fabritij,Curij,Reguli,Decij,Mutij,alijq; innumerabiles? Quantũ enim Gręci pręceptis valẽt,tantũ Romani,quod est maius, exẽplis. Vbi sunt qui vtilitatẽ historię cauillãtur? quã maiorem q̃ in philosophia esse, & ratione & autoritate cõuincimus. Postq̃ de vtilitate satis diximus, superest vt aliquid adhuc, quæ pars prima a nobis proposita erat,de difficultate dicamus. Oportet in historico esse,præter ipsam mirabilẽ quandã & multis sane dotibus exaggeratã scribendi sciẽtiam, alia multa sine quibus non possit suũ munus implere: Primũ in cognoscẽda re,solertiã,acumen,iudiciũ. Nam quotus quisq; gerũdis rebus, qui scribit interfuit? Qui vero interfuerũt,ij non modo,si a diuersis partibus steterint, inter se dissentire solẽt, sed etiã si ab eisdẽ. Raro nãq; eadẽ res a pluribus eodẽ modo narratur,partim studio aut odio,partim vanitate, cum aliqua quę scire poterat nesciẽs videri vult scire, vel nõ vult videri nescire,partim credulitate,cũ alijs quibuscũq; referentibus temere credidit. Vix enim fieri potest, vt vnus omnia quæ in re gerẽda cõtingũt,sensibus suis perceperit. Nõne igitur ad huiusmodi veritatẽ eruendã historico opus est nõ minori accuratione,ac sagacitate,q̃ aut iudici in deprehendendo vero ac iusto,aut medico in pręuidẽdo morbo atq; curãdo? Deinde vbi non aliena sed tua notitia niteris, tuũq; ipsius testimoniũ profiteris,quantę curę ac diligentię est efficere, ne illi parti cum qua eras,vt Timagenes & Dicearchus in historia Alexãdri,vt Xenophon in historia Cyri iunioris, vt Oppius Hirciusve in historia Cæsaris, fauere videaris.

Nam de his,qui de suis ipsorum gestis scripserunt,non attinet dicere hoc tempore, neq; de ijs qui olim ab alijs scriptas historias retractant tantum,atq; expoliunt:non veri, vt quibusdam placet,dicendi historici. Postremo quāta est opus ad hanc rem fide,atq; constantia, nequid maleuolentiæ,nequid inuidiæ,neq; terrori: rursus nequid gratiæ,nequid spei,nequid precibus, nequid ambitioni, nequid autoritati tribuas: vtiq; cum de tua, aut de paulo superiore memoria scribas:& de his quibus cum viuis,aut de eorum parentibus ac necessarijs, in quo haud dubie & poetis & philosophis, historici sunt anteponendi. Hæc nos in vniuersum ad cōmendationem historię,historicíq; satis est esse pręfatos.de pręsenti autē materia, aut de me priuatim dicere nichil sane visum est. Sed quoniam de Hispano rege locuturus sum Ferdinando, qui primus e Castella,regno Aragoniæ potitus est, aliquid de ipsa Hispania altius repetam.

¶ LAVRENTII VALLENSIS, PATRITII ROMANI, HISTORIARVM FERDINANDI, REGIS ARAGONIAE: LIBER PRIMVS.

EVROPAM Tertiam orbis terrarum esse partem, fere traditum est: eamq; Africa haud multo maiorem. Nonnulli fecere mediam, Africa illi subiecta eorum qui tertiam volũt. Quidam non secundã magnitudine dicunt esse, sed primam. Nos vero receptam opinionem, & plurium autoritatem de numero sequentes, sicut magnitudinis quæstionem in ambiguo relinquimus: quia parui refert hic de ea pluribus dicere, ita palmam Europæ tribuimus in omni prope genere dignitatis. Quod nisi & planũ esset, & aures Latinorum Græcorũq; assentirentur, multis doctorum hominum testimoniis demonstrarem. Nunc publica persuasione, cõmuniq; consensu contẽtus sum. Ipsa autem Europa nusq̃ aptius conuenientiusq; initiũ sumere dicenda est, q̃ vbi primum se ab Africa dirimit, non flumine aut monte, vt alibi fit, sed freto Oceani & Mediterranei maris, hoc est in Hispania: quam caput Europæ, etsi illa trium dignissima est, caput orbis terrarum fateri licet. Ex quo pleriq; in describendo orbe, ab Hispania veluti a capite incœperũt. Neq; est, quod aliqui dicant mundi caput in oriente esse, pedes vero in occasu, ad quem vergit Hispania: plusq; inesse dignitatis vbi lux oritur, q̃ vbi tenebræ. Nam si cœli cardinem, & vt Græci dicunt, polum, cõsideremus, qui septẽtrio est: profecto non caput pedesq; spectandi sunt, sed dextera, a qua occasum, & sinistra, a qua ortum constat esse. Neq; idẽ dici de antarctico polo in con-

trarium poteſt. Si enim proprium rotę eſt circũagi in dextrum, nimirum arcticus caput erit, in cuius dextrum, non antarcticus, in cuius leuum, mũdus rotatur. Verum ſicut ad cœlũ Hiſpania, qua vergit in occaſum in dextra eſſe cenſenda eſt, ita ad ipſum orbem terrarum, quia certiſſimum eſt caput Europæ, caput nominari poteſt: nichil obſtante eo, quod de dignitate orientis opponitur. Nam nullius rei principium eſt ſuo fine præſtantius. Neq; alibi prius oriũtur tenebræ, q̃ vbi prius orta eſt lux. Et in oriente vt dies ita nox prior eſt, vt ab eis etiam tenebræ venire videãtur. Oriens videt primum ſolem quaſi florentem, occidẽs poſtremum quaſi fructiferum. illi dant lumẽ, nos accipimus, ab illorum hoſpitio prodit, a noſtro excipitur, de iis ad nos, de nobis ad eos cõmeat. Sed ſuperuacuum eſt de hac cum oriẽtalibus contendere, qui nullum certum locum, vbi apud eos pars orbis tertia recte incipiat, poſſint oſtendere, vt nos in Hiſpania facimus: quam iure meritoq; caput debere dici Europę, terrarumq; probauimus. Hanc Romani cum rerum potirentur, in duas diuiſere prouincias, Citeriorem, Vlterioremq;. Quarum vtraq; ſuas regiones certis diſtinctas finibus, ac vocabulis habebat, quæ hodie pene mutata ſunt, vt neceſſe habeam, cum præſentibus futuriſq; hominibus ſcribam, non priſcis nominibus vti, ſed noſtro ſeculo, ac iam longa ætate vſitatis: ſi ab omnibus legentibus intelligi velim, vt veteres quoq; ipſos video factitaſſe. Nam & hęc & cætera loca fere diuerſis ſubinde vocibus appellata ſunt. Et vetus ſermo nichil aliud eſt, q̃ vetus loquendi conſuetudo. Quis enim in Italia, in qua ſumus, pro his vocibus quibus vtimur, intelligat nuncupantem Brutios, Lucanos, Sannites, Campanos, Volſcos, Equos, Hernicos, Vmbros, Ethruſcos, Gallos, Boios, Inſubres. Vt admirari ſoleam, vnde factum ſit, q; regionum prope omniũ ſint immutata nomina, cum vrbibus ſua fere conſtent. Itaq; in hac re non vetuſtatis autoritatem ſequar, ſed noſtrorum temporũ conſuetudini obſequar. Sed in hac ipſa conſuetudine opus eſt iudicio. Nam vt Florentiam potius dixerim q̃ Fluentiam, & Ferrariam q̃ forum Arrij, & Papiam q̃ Ticinum, & vrbem Caſtellum q̃ Tifernum, & alia multa: ita non Ianuam ſed Genuam, non Cumas ſed Comum. Nam Cumæ iuxta Baias non extant, non Barcinonam ſed Barcellonam, non

Siciliam nisi insulam, quam Homerus vocauit suo iure Trinacriam. In superioribus enim etsi autoritatē ex libris repetere possumus, eā tamē consuetudo diuturna superauit. In posterioribus autem vsus loquendi cum ipsa autoritate ac vetustate consentit. Igitur Hispania, cuius partes, regionesq; magis q̃ vrbes, alia sortita sunt nomina, non tam quinq; in regna diuiditur, q̃ quinq; regibus paret, Castellę, Aragonię, Portugalliæ, Nauarræ, Granatæ. Multo omniū latissimum est Castellę, q; obuersum fere oceano duobus veluti brachijs, Portugalliam, Granatamq; complectitur, sinistro Granatam, in mediterraneo mari, dextro Portugalliam, quod est multo longius. Nam Vascones, Galliamq; attingit, quæ nunc a Germanię quadam gente, Francia dicitur: res omnibus, nisi Hieronymus tradidisset, futura ignota. In Castella ex omnibus potentissima est Ispalis, quam vulgo Sibiliam dicunt. In Portugallia Olisippona, quod nomen ab ijs corrumpitur, qui velut ab Vlysse Vlyxbonam dicunt, nescientes Vlyssis illius viri nomen, sed sic a Latinis esse corruptum, præterea Vlyssem illuc non nauigasse. Postremo hanc vocem, si græcam originem sectari libet, ab equis ductam. Ibi enim: a multis est Græcorum, Latinorumq; traditum, equas Fauonio, qui idem Zephyrus est, flanti obuersas tempore certo concipere, eumq; partū esse pernicissimum, licet triennium non excedat. Opinor Homerum secutos, qui iugales Achillis equos ad Oceanum Zephyro patre genitos tradit. In Granata, vrbs eiusdē nominis, quæ regioni nomen dedit, olim vocata. Ab interno autem mari secundum Carthaginem incipit regnum: quæ ab vrbe Valētia, sicut de Granata diximus, nomen accipit, quia caput regni est, omnium Hispaniæ vrbium, vt fertur, amœnissima, olim Romanorum colonia: postea nō minima ex parte Cathalanorū, nam vtriusq; gentis proprie eadem est lingua: finitime alioqui, iunctisq; litoribus, quorum tractus parum differunt. Sed in mediterraneis multo plus possidet Cathalonia, cuius metropolis quidem est Terracon, celeberrima vero Ilerdā, validissima autem atq; pulcherrima Barcellona. Eius finis ex altero latere ad montes Pireneos extenditur, & ad Narbonensem vsq; prouinciam quæ nunc vulgo tātum prouincia dicitur, li-

cet non seruatis vsq̃quaq̃ limitibus. A tergo autem harum duarum sedet Aragonia veluti maxima natu, & primigenia sororum, a qua proprie rex appellatur: cuius metropolis est Cæsaraugusta. vbi reges ab eius archiepiscopo, qui primus regni dicitur, diadema accipiũt. Horum lingua similior est mediterraneis Castellanis, a quibus magna ex parte cinguntur, q̃ Cathalanis, aut Valentinis. Et de origine quidem horum nominum, non putarem faciundum, vt redderem causam, nisi quędam de ea literis tradita scirem, quæ mihi non plane probãtur, ea tamẽ iudicio aliorum relinquam. Atq̃ vt de Cathalonia de qua vetustior est narratio, q̃ de Aragonia. Nã de Valentia, quæ nomen autiquum obtinet, nihil quæritur, prius dicam. Aiunt fuisse Rogerium quendam, cui cognomen erat Cathalo, ad debellandas Hispanias, a Carolo Magno, missum cum magno exercitu, ac flore Galliarum: eumq̃ cũ vix quidpiam Hispaniæ subegisset, breue intra tempus morbo extinctum, cum summa post eius obitum pernicie suorum. Vnde parum verisimile est, ab hoc viro prouinciæ nomen impositum, quam non subegerit, & a qua quodammodo subactus sit. Non enim calamitatis acceptæ, sed partæ gloriæ testimonio debet nomen esse prouincię. Quapropter nõ me pœnitet eius sententiæ esse, vt hoc nomen non recens sit, sed admodum vetus, cum legamus certe apud Plutarchum in vita Sertorij, vrbem quandam egregiam illic fuisse, nomine Cathalonem, & eius incolas, Cathalonios nuncupatos. Quod autem latius sit propagatum id nomen, non esse mirandum. Nonnulla sunt exempla documento, vt ea ipsa quorum modo memini, Valentia, Granata, Francia, & Aprutium, apud veteres vna vrbs erat, quam vulgo Teranum vocant, vbi adhuc reliquiæ antiquitatis extant, cum dicitur antistes Aprutinus. At nunc non vrbem modo sed ingentem quoq̃ prouinciam complectitur. Et Campaniam a Capua dictam, multos autores habemus. de veteri Campania loquor, quæ nunc terra laboris, idest culturæ dicitur, non de ea, quæ cur ita vocetur, non aliam, q̃ ignorationem puto fuisse causam, quemadmodum illam Italiæ partem, quæ olim Græcia maior dicebatur, vocare Siciliam. Quid alia longius quærimus? ipsa Arogonia, de qua dicere

ſecundo loco propoſuerã,ſi iſtis credimus,appellata eſt a flu= uio quodam, eius nominis, qui illic ortus Iberum influit. In cuius vicina loca,Chriſtiani,vim hoſtium deuitantes fuga, ſe receperant. Ego vt de hac ſecunda ſatiſfaciam, non ſatis im= plet apud me nominis fidem,aut tãtulus fluuius,aut talis cau ſa. Ideoq̃ malim dicere aliunde deſcendiſſe illam vocẽ, vel ex eo q̃ legimus apud Ptolemæum fuiſſe populos, quos Iberus interfluit,nomine Aurigones: Nẽpe vbi media Aragonia eſt. Nam confutare eos,qui dicunt Terraconem,quaſi terram ago num,& Vrgellum,quaſi vrgens bellum,& Barcinonam,quaſi barcam nonam, aliaq; ridiculæ etymologiæ, Græca, Lati= naq;,ac Barbara miſcentes,ineptum ſit: ſatis ſuperq; falſitas ſe ipſa confutat. Quod genus ſunt ea,quæ de Hercule in Hiſpa= nia narrantur,quæ ne longius reprehendam, ſat erit Plinium audire, qui de naturali hiſtoria ait. Vniuerſa autem quæ de Hercule ac Pyrene,vel Saturno traduntur, fabuloſa in primis arbitror: quæ iterum appellat portentoſa Græciæ mendacia. Hæc nos tot verbis diſſeruiſſe de iis regnis, in quibus noſtra materia verſatur,nõ fuit alienum. Supereſt quinta & minima pars, regnum Nauarræ, cuius præcipua vrbs eſt, Pempolon, partim *Hiſpanis* aliis,partim Auſetanis, Vaſconibus, Aqui= taniſq; circundatũ. Ideoq; ſicut Aragonia,nulla ſui parte per= tingit ad mare. Vbi nonnihil mirandum eſt,q̃ tam parua re= gio,per ſe cum exiguis aliquot aliis populis,ſuam linguam ha bet adeo abhorrentem a cætera Hiſpania,vt non magis abhor reat Hæbrea,vel Græca. Nam & Granatenſium, quæ & ipſa diſcrepat, vt hæc lingua, non alia eſt, q̃ Syrorum, Afrorum, Maurorum, a quibus anguſto traiectu,diuiſi ſunt: & a quibus leges & inſtituta cœperunt. Reliqui enim Hiſpani, etſi diffe= runt ſermone,tamen ita,vt Itali inter ſe,vt Galli, & Germa= ni differunt. Cęterum horum quatuor Chriſtianorum regum, præter Portugallenſem, alii ex eadem ſtirpe, ideſt, ab eodem auo progeniti ſunt,qui fuit rex Caſtellæ tantum,vt cæteri ma iores,nomine Ioannes. Is duos filios ex vxore Helianora,Pe= tri filia,ſororeq; etiam,ex matre Ioannis,& Martini, qui tres gradatim reges Aragoniæ fuerunt, Heinricum & Ferdinan= dum genuit,morienſq; regnũ Heinrico primigenio, per manus

tradidit. Hic cum esset in omni virtutũ genere, cuicũq; optimorum regum par, in bellica laude maioribus respondere non potuit: incõmoda semper, ac prope perdita valetudine, Quo minus ei prosperitas corporis in fratre impigro iuuene, & generosi, ac regij animi, grata erat: minusq; hominem ob id fraterne tractabat. Quod ille moderate ferẽs, quantum licebat se a regia frequẽtãda abstinebat, & quia in belli artibus, celsioribusq; virtutibus non dabatur, in his mediocribus suam indolẽ ostendebat, affabilitate, liberalitate, consilijs dandis, re familiari augenda, liberis erudiendis, corpore exercendo. Brutus auunculi odium, suspectas virtutes habentis, simulata deuitauit insania. Maioris tamen operis est, illud aperta virtute deuitare: & odium pariter & inuidiam vincere. Augebat autem suspitionem regis (nihil est enim regum animo suspicatius) q; videbat fauorem, studiumq; populorum propensum in fratrẽ, non modo q; optima valetudine, q; tanta animi indole erat, verum etiam q; prouentu filiorum fœlix videbatur. Nam rex aliquandiu prolem cum non sustulisset, tandem Mariam sustulit, quam certe tres, quatuorve filij Ferdinandi, ætate antecedebant. Alfonsus, qui postea in regno Aragonum patri successit, Ioãnes qui Nauarræ regnum adeptus est, Henricus, qui magister sancti Iacobi, Et Sancius qui magister Calatrauę, fuerunt: Nam Petrus multo minor cæteris fuit, tanto iunior Maria, quanto maior Helianorę sororibus, quarum altera fuit regina Castellæ, altera Portugalliæ. Ita rex, aut orbũs, aut vnicę pater, & fratris, & populorũ animum, tum sibi, tum filiæ pertimescebat. Ideoq; proceres omnes, ac ciuitates iureiurando adegit, ad profitendam illam regni hęredem, futuramq; reginam. Hanc deinde adhuc intra infantię annos, Alfonso prout licebat per ætatem despondit, adductus quidem, ne regnũ paternum, in externam familiam delaberetur, neue fratrem posulosq; irritaret, ascito sibi pro genero homine peregrino, sed tamen non ex minima parte, propter mirificã in Alfonso puero (erat enim q̃ illa maior quinq; annis) indolem, & incredibilem gratiam, a deo commodiorem filium sibi optare, se non posse dicebat. Enimuero Alfonsum nõ in ea modo ætate puerili vterq; parens, sed quoad vixerunt, vnice certatimq; dilexe

runt, amarũt, complexi ſunt: ita vt alij liberi, res enim erat minime obſcura, etiamſi excellenti omnes indole, tamen nihil eſſent ad Alfonſum, non minus ob alia charum, q̃ ꝙ filius foret. Ea erat in vſu & conſuetudine benignitas, ſuauitas, probitas: ea in ſermone prudentia, moderatio, iocunditas: is in rebus agendis vigor, ea magnitudo animi, is contemptus pecuniarum appetituſq; amicitiarum & glorię. Quę omnia & decor oris, & membrorum concinnitas, habilitaſq; condiebat. Ea deniq; in parentes pietas, obſeruantia, crederes nihil eum magis ſtudere, q̃ vt illis gratum facere poſſet. Hanc ipſam obſeruantiam, pietatemq; in regem quoq; tranſtulerat. Ex quo per cauſam ſponſæ familiarius eo rex, arctiuſq; q̃ patre vtebatur, & vt generum regis immo & regni ſucceſſorem, præcedere volebat. Sed profecto raro reſpondent euenta propoſitis noſtris, vt intelligere poſſimus, conſilia humana vtiq; diuina ratione ſuperari, Alter fratrum ſperat ſe relicturum Mariam ſuam Caſtellæ reginam, cum alter frater, qui non ſperabat, ſuam Mariam relicturus eſſet. Ille putat ſe hos coniuges regni ſui facturum hęredes, & hic qui non putabat ſui facturus erat. Nam non ita multo poſt, regina concepit, & filium edidit, cui rex impoſuit nomen quod fuerat patris. Huic puero, etſi iure naturæ & paterna voluntate debebatur regnum, tamẽ filiam non aliter q̃ primigeniam, quod nomen proprium eſt eius, cuius futura ſucceſſio eſt, pater vocari præcepit, & teſtamento cauit, neutiq̃ alium filio, ſi orbus liberis decederet, q̃ ſororem ſuccedere. Verum nato regni hęrede, etſi filia plurimum videbatur amiſiſſe, plus tamẽ eius ſponſus, cui iam deſperandum erat, non modo regnum, verum etiam ſponſæ coniugium rege defuncto. Nam quomodo reginam collocaturam eſſe nuptum filiam, priuato potius viro, q̃ vel alicui ex Britannia, quam nunc Angliam vocant, principi, vnde ipſa traheret originem. In quod poſtea periculum deuentum eſt, atq; adeo de nuptijs actum erat, niſi puella, alium virũ ſe, q̃ Alfonſum accepturam pernegaſſet. Et hoc iam declarato Aragoniæ rege Ferdinando, nedum ideo adhuc priuatam vitam agente nõ metueretur, ſed quemadmodum præter ſpem Alfonſo regni ſucceſſio obuenerat: iterumq; præter opinionem de manibus

exciderat. Ita ad postremum præter spem opinionemque regnum aliud adeptus est: vt iam tunc a pueritia varietatem fortunæ, quam pleraque vita expertus est, auspicaretur. Sed de Alfonso posterius late dicendum erit, nunc ad patres reuertamur. Non fuisse autem abhorrentem ab re bellica Henrici regis animum, vel ex eo patet, quod affecta valetudine comparauit exercitum, quem aduersus Granatenses educeret, atque eduxisset, nisi grauante morbo celerius opinione hominum excessisset e vita. Hanc certe secum tulit laudem, quod pro religione bellum suscipere destinasset. Reliquit autem & filij & regni autores, tutoresque secundum reginam, treis sibi maxime spectatos: Sancium Rodericum Daualos, præfectum militię, quo sine controuersia, nemo erat illa tempestate apud regem, nec integrior, nec strenuitate præstantior. Petrum Valasci. & Rogerium Lopizum Stuenigam. Ei defuncto, vbi Ferdinandus cum omni cœtu procerum, regio more iusta persoluit: reliquum erat, vt is qui futurus esset rex, voce præfecti militiæ nuncuparetur. Quem autem is nuncupauerit, instituto patrię, pro rege habetur, & eius vocem cæteri cum læto clamore excipiunt. Sed hic tunc quid ageret hęsitabat, et si regnum puero datum volebat. Monebatur autem cum suo ipsius iudicio, tum procerum populorumque fremitu. Non enim esse ex vsu regni expectare donec anniculus adoleuerit, si modo adolescere daretur, cum Ferdinandus iam adultus præsto sit, expectare qualis puer ille sit euasurus, cum assit is, qualis voto expetendus esse, committere regni gubernacula regijs satellitibus: & eum qui sit rege, patre, fratre, regali animo clarus, excludi a paterno regno, ac subijci cum tanta sobole regij generis, libidini tutorum, vt per speciem administrationis, in exilium agant, in carcerem conijciant, in necem cum omni stirpe præcipitent, quo ipsi impunius tyrannidem occupent, vel fato vel fraude extincto pupillo, vt florentissimę domus familia, breui tempore omnis in nihilum recidat. Præstare igitur vt Ferdinandus succedat in regnum, illudque postea Mariæ primigenię fratris, Alfonsoque primigenio suo, quos prius iurauerāt populi, in se regnaturos, per manus tradat, aut Ioanni si dignior, qui regnet videbitur. Hæc atque huiuscemodi verba exaudiens

præfectus, vt tenebat manu vexillum, stabatq; ante Ferdinandum, atq; omnem cœtum, vti se omni inuidia exolueret, quē, inquit, me iubes fili regis Ferdinande nuncupare regem? te ne, an Alfonsum, an Ioannem? Fecit hac interrogatiōe, quod ipse erat in aliena, illum in sua ipsius causa arbitrum. Hic responsum illud omnium seculorum memoria dignum, & vox æternis literis dedicanda: ac nescio an nisi in fabulis simile factum, aut par inueniri queat, sacro quodā rebus humanis exēplo, vt discerent homines plus pietatem, officiumq; in suos esse q̄ regnum. Cuius tamen rei fama per omnes ferme terras, non minus q̄ pro merito est peruagata tot causis, tanta occasione, tanto hominum consensu, ad tantam spem vocatus, non integritatem animi flexit, non consilium distulit, non vocem proferre dubitauit. Sed protinus, ecquem, inquit, alium nuncupabis, q̄ Ioannem? Quod si non audes me imitare ipsum, assumpto in humero infantulo, sicut erat statura sublimi, ex loco superiore exclamauit: Ioannes est rex. dicite omnes, rex Ioannes. Quam vocē admirati vniuersi & ipsi subsecuti sunt clamantes identidem, rex Ioannes. Ita Ferdinandus hac consilij celeritate, non dato hominibus spatio deliberandi, rapuit eorum excussitq; iudicium. At tacite defuncto regi exprobrauit incōsultam suspitionem, qui talem fratrem, se quoq; meliorem, non belle tractasset: ac nequid de animo eius in dubium reuocari queat, omne reliquum vitæ tempus declarat Ferdinandum nō aliter perseuerasse q̄ incœperat. Postea vero q̄ suę fidei ac virtutis sub oculis omnium tale specimen dedit, in sequentibus diebus, cum videret apparatum belli solutū iri, q; nemo vnus ad eam rem administrādam satis idoneus putaretur, neq; proceres qui ex alijs nationibus in honorem religionis, ad id bellum conuenerant, decorum sibi ducerēt, sub iis tribus, aut eorū aliquo, militare, se ducem pollicitus est. Atq; ita volentibus gaudētibusq; cūctis, summa gerēdi belli ei defertur. Cui se comitem iturum cū ingēti necessariorū manu promisit Sancius Rogeus episcopus Palētinus, non indecorū sibi existimās pro religiōe arma tractare: vir maximi animi, maiorisq; & consilij & fidei. Hoc communi amico nisi Ferdinādus ac regina inter se transigūt, vt dimidium regni, qua parte ad hostes obiectum

est, velut fiduciarum ditioni, ac procuratiõi Ferdinãdi cedat, suumq; munus sit rem bellicam administrare: cætera quæ extra periculum posita sunt, reginæ obtemperent. Interea rex barbarus, qui contra se parari bellum acceperat, postq̃ de langore, mox de obitu regis certior factus est, defunctum se periculo existimãs, incœperat iam nonnihil de cura remittere. At vbi delectum Ferdinãdum ducem comperit, vel magis timuisse dicitur, q̃ non per alium, vt rex fuerat, sed per se esset bella gesturus, illosq; ætatis ac virium flore ostentaturos virtutem, quoad posset per occasionem vt se dignum auo, dignum patre, dignũ fratre, dignum etiam regno, indicaret. Annixurus quoq; vt sibi & autoritatem, & potentiam compararet: igitur ad transmarinos reges mittit vt primo quoq; tempore traijciant auxilia, & omni humana ope iuuent, Hispanam circuncisionem, aduersus incredibilem Christianorum multitudinem. in ea enim re positum decus generis religionisq;, ne aut in seruitutem redigantur, aut sacra, ni trucidari malint, mutare cogantur. Etenim hunc regem, transmarini sacrosanctum & sentiunt, & nominãt, q̃ pro tutela religionis oppositus est cõtra vim Christianam, in ceruicibus suis imminentem. Ipse q̃ maximas potest, equitanis, peditanisq; copias cogit: omnes aditus, qua vẽturos hostes suspicabat intercæpit, intercidit ve, præsidia disponit, oppida, castellaque fossis, aggeribus, propugnaculis, turribus, stationibus, munit: omniq; & tormentorum, & telorum genere instruit. Nostro autẽ imperatori maiorem multo belli molem fore, si transmarina mittantur auxilia, videnti: prima curarum fuit classem comparare, atq; eam ad rationem temporis instructam habere. Itaq; episcopũ Palentinum, & Laurentium Zuarem, magistrum sancti Iacobi, & generum eius Garsiam Fernandum, secundum a magistro, quem magnum commendatorem vocant, cum maxima copiarum parte prẹmittit. Ipse Ispali ad maturãdam classem aliquot dies consumit: quid faciendum sit, prẹfectum, is fuit Ioannes Henrix, docet. Summa hẹc fuit, non minus pecuniam ad hostes, q̃ equos, arma, milites subuehi prohiberet. Nam his corpora aduersariorum armãtur, viresq; addũtur: illa nostrorum animi plerunq; tentantur, & velut exarmantur, & nostrẹ

rationes in diſcrimen, perniciemq; deducuntur, vt poſtea re ipſa compertum eſt. His confectis, Ferdinandus cum reliqua parte exercitus venit ad caſtra, quæ erant poſita ad Setanillium, quod oppidũ in media conualle, imminentibus vtrinq; rupibus, collibuſq;, deſpicitur. Ab vtroq; latere, extra teli iactum, & licet in depreſſo loco ſedeat, tamen in edita aliquantulum, & circũciſa petra, ſitum eſt. Flumine cuius idem quod ipſius oppidi eſt nomen, petræ radices ſubluente pene circunfluum. Deniq; & natura & opere egregie munitum, ad orientem Granatæ vergens: & iam appetebat ſolſtitium æſtiuum. multum enim temporis exequijs apparandis, conſilijs habendis, rebus componendis, extractum erat. Ibi pro ſitu loci, quoniam cæteris tormentis, parum profici videt Ferdinandus, turrim quæ muro admoueretur, excitare inſtituit: magnum opus & laborioſum. quippe ab eo loco expugnanda vrbs, qua tantũ aditur, qui locus non minus celſo muro, ac turribus, q̃ reliquus ambitus amne tutus eſt. Interea cum turris, muſculi, vineæ, cęteræq; machinæ, vt cuiq; datum negotium eſt, fiunt. Ferdinandus præter quotidianas expeditiones, cum eadem copiarum parte, cum qua venerat, oppida duo, Prineam, & Pegum, paucis diebus expugnat: erant enim parua. Tum oppidum Zaram aggreſſus, poſitis ante portam caſtris, aſperrime oppugnat, magnoq; cum periculo, multiſq; cum vulneribus quotidie dimicabatur, & vtrinq; nonnulli cadebant, cum noſtri primum replere foſſas, deinde arietibus muros ſubruere, poſtremo ſcalas admouere: illi contra his omnibus noſtros prohibere niterentur, nec niſi tormentis res, atq; omni genere miſſilium, agebatur. Sed oppidani tinctis veneno ſagittis vtentes, noſtros ad vſum veneni viciſſim compulerunt. Tandem hinc machinis diſcuſſa muri parte, illinc ariete ſubruente turrim, intra triceſimum diem, ex quo die obſidere cœptum eſt, deditionem facere coguntur, vt cum binis veſtibus demigrent. Erant autem ad tria millia permiſcui ſexus, ætatiſq;, vrbs militibus in pretium laboris, & vulnerum diripienda conceditur. Tranſcribunturq; ibi incolæ, eiſq; ager Prineanus, Peganus, Zaranus, pro cuiuſq; conditione, ac merito diuiditur: ſed ita vt nemo Agarenam linguam teneret, pro colono admittere-

tur: nequando sermonis commercio Christianis ac barbaris, intercederet cõsuetudo: quippe ad proditionẽ facillima occasio. Hos Granatam versus abeuntes, & propter vxores, paruulosq; liberos ac senes, tardius iter facientes, Didacus, Demanus Adelittus, comparata omni Almuganeorũ manu, de quo genere hominum postea dicemus, profectus a castris Setanilijs, quæ aberant decem millibus passuum, assecutus est in angustijs quibusdam, & ad vnum omnes occidit, siue odio gentis, siue prædę spe, q; crederet eos aurum ferre, siue vlciscendæ iniuriæ alicuius gratia, siue alterius persuasu, in victoris inuidiam. Eum reuersus Ferdinandus cum ad pœnam deposceret, ac primos sociorum, interponebant pleriq; preces, vt veniam daret, quorum aliqui eo impensius absolutum optabãt, vt inuidiam in Ferdinandum conflarent, qui tantum captiuorum e manibus dimisisset. Hoc autem negante se veniam dare posse, nisi fama periclitari vellet, ac fidem datam rupisse: responsum est a multis partibus, non permissurum exercitum, sanguine Christianorum, canibus illis parẽtari, resq; iam ad seditionem spectabat. Ferdinãdus qui sciret multos adesse qui inuiderent, multos qui odissent, multos qui ob factiosam potentiam, non possent a se, vtpote recenti duce, in officio teneri, pronunciauit, Didacum, sociosq; se donare quidem capitis impunitate, sed non tamen crimine absoluere, ac quantum in ipso esset, vnum Didacum ignominia notare, vt cum omnibus quæ peccauit hac leni multatione decidat. Iam tum apparebat contumaces nonnullorum esse animos, & gloriæ ducis aduersari. Sed huic eo tempore opus erat dissimulatione & lenitate non ira aut sæuitia. Dum hæc in mediterraneis aguntur, præfectus classis duas triremes dimittit, quæ siquas in traiectu barbarorum naues viderint, intercipiant, vt quid apud hostes agitur explorent. Ille paucis diebus biremes duas Maurorum, cursum in Hispaniam tenentes, nocte insequuntur. Quarum altera quæ pergere ausa est, cum tota nocte elusisset, demum albente cœlo, in potestatem triremium venit, & se cum socia missas dicit, nunciatum quam ad diem præsidium expectaretur, percunctatumq; vtrum semel rex Granatẽsis, mitti auxilia vellet: an quod tutius per partes & furtim.

Altera vero conuersa velificatione, eo vnde venerat relata, nũciat mare obsideri ab hostibus, quot autem nauibus inexploratum habere, duas se tantum Liburnicas obuiam obtulisse, cæteras putare in occulto esse, sociam non dubitare a duabus intercæptam. Hæc vbi hostis accæpit, non per partes, sed semel tota classe agendum ducit, & eo diligẽtius naues instruit: ornatq; : q Hispanas iam in salo esse audiebat, quas fallere toties in traiectu non posset. At nostræ continuis postea diebus prenauigantes, omnem illam Africæ oram, vt certius rem explorent, comprehensis aliquot nauicularijs negotiatoribus, discũt accelerari nauium apparatum, quæ in Hispaniam subsidio mittantur, ac duas & viginti triremes iusta magnitudine, ac iusto numero militum, quatuor eadem forma, sed grandiores cum sexagenis singulas electissimis equis. Hoc explorato nostræ confestim ad suum locum reuersæ, lembum iterum cum secundo nuncio, ad præfectum mittunt, qui rem doceat. Præfectus non ita multis diebus cęteras naues in salũ deducit, ad eundem forte quo hostiles erant numerum. Paratisq; iam antea rebus omnibus instruit, armatq;. Ad hæc complures oneratias cum commeatu ampliore, nequando mittendum pro eo longius foret, cumq; machinis, siqua ad mare oppida expugnanda essent. Comitabãtur autem has q̃plura nauigia minora, Nec diu postq̃ transitum obsidere cœperant expectatum est. Nam vix sexto die, duæ Liburnicæ nostrarum quæ procul magis q̃ cæteræ a freto aberant, sub ipsum solis ortum, conspicantur classem hostium non longius a se q̃ duodecim milibus passuum, nec a terra q̃ bis tantum. Datoq; protinus, quod conuenerat signo, sociæ venire festinant ad transitum, quia hostiũ proras tendere vident, occupant, leuatisq; armamentis, ac suspensis remis, parati expectant, vt aut retro tendere, aut priusq̃ litori appellant, conserere manus cogantur. Et iam erant dimidio fere, q̃ ab initio viciniores hostibus, modo quiescentes, modo lente remigantes, atq; interim, ita præfectus iusserat circiter iam horam diei secundam cibum sumentes. At Maurus cum ad primum conspectum totius classis aliquantum vela demisisset, nonnihil vel in deliberando, vel in præparando se ad bellum, cursum repressisset, nauigationem deflectit,

eo consilio, vt triremes ab aliis seiungat, quæ subsidio remorum carerent, ne cum tot pariter nauibus sibi sit dimicandum. Ita complicatis velis in aduersum pene ventum, secundum terram remigare pergunt. Præfectus cognito dolo, alio inuicem dolo vtendum putat, confestimq; & q̃ maxime poterat furtim strenuissimum quenq; ex aliis nauigiis, in trireme accitum, iubet occulte quiescere: nauigiaq; ipsa de industria segnius sequi, quasi subsequi nequeant: dehinc cæteris præcipit cum signum dabitur, non nisi remiges, quo multitudo dissimuletur, exclament, veluti sumpto animo, quia illi fugere videantur. Vehementius autem a nostris, qui assequi cupiebant, q̃ ab illis remigabatur, qui & hostes fatigare volebant, nec ipsi cum triremibus pugnam detrectare, si aliter eo quo tenderent, peruenire nõ possent. Cum iam prope tribus stadiis nostri abessent, nisi sicut erat constitutum clamorem tollunt. Illi omissis remis vela faciunt, conuersisq; proris Malacam petũt. Nostri quoq; idem faciunt, breuiq; tempore a suis remotiores, q̃ ab hostili terra, hostem adipiscuntur. Tum ille, prout præceptum sibi erat, ne a latere, aut a tergo nostris nauium feriretur, quantum potest obuersis proris, aduersas poras excipit, imbre sagittarum ad ipsum incursum, vtrinq; in alteros emisso. Mox coniectis ab Hispano in quancũq; dabatur Africanorum nauem, ferreis manibus, res nõ tam sagittis, ac iaculis, q̃ pilis, iaculisq; gerebatur, vtrisq; non modo pro gloria, imperio, libertate, vita, sed etiam pro religione, annitentibus. Addebat non leues illis stimulos, ꝙ in conspectu suorum, & de eorum quoq; salute ac libertate pugnabant: quos auxilia diu expectantes, desertum iri nefas videbatur, Sed Hispani & robore, & numero, & religione superiores, magnam multitudinem barbarorum trucidant, plurimiq; in hostilem classem insilientes, passim cędũt, capiunt, mergunt, aquis late cruore infectis. Tandem aliquot nauibus expugnatis, cæteri effusa fuga terram petunt, arenisq; proras impingunt: malentes vitæ, q̃ classi famæq; consulere. Ita victi, atq; exuti, quia victores atq; instructi nequibant, Granatensibus auxilio venerunt. Hæ naues partim ab ipsis, ne a victoribus retraherentur, concrematæ sunt, partim a nostris, ꝙ eas extrahere non possent, cum ex turri Carbona-

ria,quæ est in litore Malacæ, illuc enim impactę sunt,defenderetur. Decem ex omnibus,aut in pugna,aut in fuga cũ suis remigibus,nautis,militibus,atq; omni armatura, captæ sunt, Præterea duæ hippagines integris equis,ornamentisq;: Nam totidem ex omni classe, cum rem inclinare vidissent,occupatis alijs,atq; satagentibus, fugæ se mandauerant : quas postea classis Portugallensis,cum Septam oppidũ in angustijs freti positum inuasit,repertas in sicco,deduxit vacuas atq; abduxit. Rex Granatensis vbi accepit ab auxiliarijs suis,prętio nauali male pugnatum,quosdam nõ ex infimo loco viros ex nostris corrũpit auro,quos sciebat animo alieno a duce esse. Abstinebo nominibus eorum,quos enim nemo pro certo peccasse conuicit,malignum sit a me,veluti certi criminis, condemnari,& quos dux ipse putauit subticendos, ego quoq; subticebo. Verusne rumor,an fictus fuerit,ij quos rumor tetigit,ipsi viderint: satis certe dedecoris sustinuere ex ea infamia. Crediti enim sunt ita rotas, axesq; quibus turris innitebatur per certos homines vitiasse, vt ad primum statim motum turris subsideret. Hoc satis ad impediendum,atq; eludendum,illius anni conatum esse videbatur,ita vt in reliquum tempus inferre bellum Ferdinandus,aut non auderet,aut nõ posset,aut minus commode posset. Turrim autẽ reficere etiã si cordi esset, si perfidia sociorum non dissuaderet,si temporis spatium pateretur: tamen rem frumẽtariam,qua maxime laborabat exercitus,non permissuram,existimabant. Siquidẽ multo exilior expectatione hominum,illa æstate messis fuerat: & exercitus, ex dimidio erat maior q̃ pro commoditate, adeo multitudo ipsa,nonnunq̃ ne victoria potiamur in causa est. Ferdinandus vt lætus ex nauali victoria,bonæq; spei,ac fiducię plenus,cum iam machinæ ad finem peruenissent, ita solicitus ob penuriã rei frumentariæ,non prius de expugnatione oppidi,vbi nonnihil dura proponebatur dimicatio,agendum constituit,q̃ milites animo ac corpore refecisset,pręda ingenti boũ,atq; ouiũ, nam subtractus militibus cibus,non modo membris vires,sed etiam animæ, quæ magis q̃ corpus pugnat, vis subtrahitur. Pascebantur autem ferme omnia pecua Granatensium,in valle Cartanę,triginta a Sętanillio millibus passuũ. Hanc omnẽ

multitudinem si possit, aut quantam maximam possit, erat ad triginta millia capitum bouini pecoris, & quinquaginta ouiū, vt abigat, negotium dat Laurētio, & Garsiæ, quos supra diximus. Illi cum quatuor milibus equitum, leuiter armatorum, totidemq; peditum profecti, quinq; & viginti milliaribus confectis, noctu in valle quadam altis coarctata montibus, silētio sede capta quiescunt, ac de quarta vigilia, recētibus equis, iter peragunt, relicto, ad custodiendas montium fauces, præsidio duum millium peditum: non quia eadem via reuerti constituerent, sed vt ab hoste conspecti, ij qui montes insedissent, speciem præberent prædatoriæ manus, illac reuersuræ, ignari tamen ipsi cōsilij ducis sui. Sed in difficili re, domestici quoq; celandi sunt, & perinde atq; hostes fallendi: Prçclareq; cum exercitu, ac populo agitur, si dum maiori parti bene consultum sit, minori male consulitur: quanq̄ non defuit ad eripiendos e periculo socios cura, postq̄ prius consilium fortuna approbarat. Facto ex improuiso, in greges armentaq; Laurentius incursu, spatij satis ad cogendam prædam habuit, priusq̄ ingens manus hostium, in apertis campis eum posset inhibere. Plurimi vel viso præsidio, vel ex aliorum voce cognito, esse ad introitum vallis, qua prædones venissent, illuc qua cuiq; proximum est recurrūt, vt reuertentem cum præda hostem intercludant, exuātq;. Laurentius interea collocatis in medio armētis, gregibusq;, longiore via, sed tutiore, castra versus cursum intendit: oues quas sequi nequibāt, præter paucas, quas aut in equis, aut in humeris occisas, discerptasq; socij ferebant, omnes omisit, iubens suos illis parcere, tanq̄ aliquando commodius prædæ futuris. Ambo autem cum maiori equitatus parte curabant, in postremis Laurentius, & Garsias leuia cum insequentibus assidue certamina conferentes. Et cum aliquātum processissent, vt ab insequendo hostem cohiberent, & socijs, sicut coniectura colligebant, aut circumsessis, aut circunsedendis suppetias irent: Garsias cum dimidio postremi equitatus redit: eos qui ad insequendum properabant, in via fundit, fugatq;, & ad socios admissis equis peruenit, iam satagentes, & fraude locorum ab hostibus circumuentos: sed conspecto equitatu, qui iam subibat vallē, opinatus hostis, adesse omnes.

cum præda, vndiq; per decliues colles, cum clamore decurrerit, transitu prohibiturus. Idem quoq; nostri, qui relicti fuerant, arbitrati, & a præsenti periculo nõnihil relaxati, recepto animo & ipsi descendunt, breuiq; suis iunguntur. Hic in ea valle acre prælium surgit: illis quasi præda traducenda esset annitentibus, nostris angustias discrimenq; sensim inter pugnandum euadentibus. Garsias dum in medijs telis versatur, sinistra ei veru transfoditur. Tandem multis acceptis vtrinq; vulneribus, aliquot ex nostris, multis ex altera parte interemptis, se in tutum recepit, siue q; hostis subsequi prædam putaret, quam recuperare malebat, q̃ cum istis abire volentibus, periclitari fortunam belli, siue q; ad eos, qui abigerẽt pecora, redire censerent magis ex vsu esse, sed iam illi quoq; tuto abibant. Ita vtriq; diuersis ex locis, sub idem fere tempus, tertio q̃ profecti sunt die, qui fuit Iouis, in castra, hora pomeridiana peruenerunt. Ea carne se exercitus illa nocte, quam peruigilẽ, comessando atq; perpotando traduxit in præteritum pauit, reseruatis in duos insequẽtes dies iocinoribus, q; diceret iocinora apud eos pro carne non esse. Compluribus diebus ea sagina refecto exercitu, cùm iam omnia in procinctu essent, Ferdinandus primo die, productis musculis, fossam exteriorem repleri imperat, quo possit muris admoueri turris. Sed maiore negotio, secunda fossa altero die oppleta est, oppidanis nõ modo missilibus, vt priore die fecerant, impedire conantibus, verumetiam eruptione facta, securibus, ignibusq;. Virtus tamen militis, & spes oblata diripiendæ vrbis, omnia impedimenta vincebat. Tertio autem die, cum omnes copię in armis essent, paratis machinis, alijs ad subruendos muros, cum hilari vociferatione, turrim, quam extruxerant, qui iussi erant, moliri cœperunt. Ea ad primum statim conatum succumbentibus axibus, mox rotis, tota subsedit, & cum magno metu, periculoq; eorum, qui & desuper, & prope erãt, reddito sonitu pependit, acclamãtibusq; ad subsidiũ plerisq;, ij qui inclusi erãt, prodire festinauerunt. Ad quem tam inopinatum, vtriq; parti casum, nostri stupuere, dolere, pudere, inter se lamentari, detrimenti tantum, quod accipiebant, dedecusq;, ac queri proditionem, & mussitare, quisnam autor proditionis fuisset. Exul-

cerabat quoque hanc indignationem lętitia, atque obsessorum, qui ex tanto ac tam præsenti discrimine erepti, animos tolle-bant, ferocioresque, quasi vicissent, se ostentabant: deũ pro ipso-rum causa pugnare iactantes. Nam numen adfuisse, nõ casum, aut fraudem intercessisse existimabant. Omnino nusquam magis impie, atque inexpiabiliter proditio grassatur, quam in bello cõtra religionis hostes. Vbi quę sibi successerunt prospera, scelere no strorum, ea diuinitus euenisse interpretantur, tegẽte proditio nem in posterum quoque tempus, eo qui ad prodendum nostros solicitauit, atque induxit. Ex quo fit, vt tam prompto illi ani-mo in bellum ruant, cupidiores interdum inferendæ plagæ, quam cauendæ, quod persuasum habent, se & occisores, & occisos in bel lo, magnam apud summum deum mercedem adepturos. Per-culsus tanto casu Ferdinandus, adhibet in consilium fidelissi-mos quosque, & ad eos refert, quid consilij sit ineundum. Dura inibatur ex omni parte ratio. Inquireret fontes, quos magnos viros esse suspicabatur. At ne Adelittũ quidẽ potuerat vlcisci. Reficeret turrim, At magnũ dispendiũ, & vt in fame magis ac magis inualescente, in dies militũ cõtumacia proponebatur. Rediret infecta re. At nõ aliorum culpa, sed ducis argueretur. Tunc Sancius episcopus, Ego, inquit, Ferdinande a sapiẽtibus viris accepi, vbi necesse est aliquid fieri, aut cõtra, vbi quid fie-ri possibile non est, ibi nullum relinqui consultationi locum. Nos Setanillium obsidemus, fames nos obsidet, & quidem arctius: cum qua nisi quacunque ratiõe decidimus, vereor ne nos ante expugnet, quam a nobis oppidum expugnetur. Quod siquis morbus aut pestilentia in tuo exercitu contigisset, profecto de mutando loco, atque recedendo non dubitaremus. Nunc fame in nobis orta idem facere dubitamus? plus quam pestifero morbo, & quę ad maiora scelera homines inducit, quam vllus morbus. De-ficit nos res frumentaria, nec suffici aliunde potest. Cedamus igitur necessitati, & quod effici nequit, non instemus efficere. Neque est quod istum discessum putes tibi deformem fore. Tu ter ra marique victor redis: tu breui tempore maiora multorum opi nione fecisti, tu quãtum in te est oppidum hoc expugnasti: quod in manum tuam non venerit, id non tibi sed temporibus, sed sterilitati, sed perfidiæ sociorum, assignãdum est. Pro re com-

perta habes dolum versatum esse in turri subruenda, & pro cõ-perto habeas, licet neq; aliter in reliquũ tempus expectes, non iam in turri, sed in tuo capite. An hunc vsq; progredi contentã scceleratorum audaciam censes? Erras si minoris audaciæ putas hoc fecisse, q̃ tibi venenũ dare. Viuo rege cum procul abesses, a rebus agendis, tamẽ multos patiebaris inuidos, & qui te perditum vellent, quid eos nunc facturos suspicaris? Quos maiorem ipsorum spe, potentiam, gloriamq; adeptus, offendis, ac torques. In quos si inquirere cœperis, quãuis non tãtum in his præsentibus crimen esse arbitror, seditionem in castris excitaueris, iocundũq; hostibus spectaculum prębueris, & extremum *huius* militiæ actum fœdaueris, plus habiturus apud populos detractionis ex asperitate vltionis, q̃ beneuolẽtię & laudis. Relinque itaq; eos, qui te, qui nomen Hispanum, qui religionem læserunt, hominum iudicio rumoriq; puniẽdos. Quod si neq; penuria rei frumentariæ neq; sociorũ perfidia nos manere permittit, & satis magna cum gloria redimus, quid agendum est, nisi vt te domum recipias, comparaturus in proximum annũ, & fideliorem tibi, & cõmodiore numero manũ. Hæc vbi Ferdinandus audiuit, iussit in quartum diem profectionẽ pronũtiari. Interea ne læta omnino profectio esset hostibus, circũiectos agros, ferro, igniq; vastari: quibus ob spem potiundi oppidi hactenus parcitum erat. Tertio die fumantibus quoquo versus ex incẽdio Setanillianis agris, profectus cum omnibus copijs Ferdinandus vbi in campum Mauri peruenit, vnde omnem exercitum subijcere oculis poterat, inijt numerum militum, recensuitq; quod in aduentu non fecerat: equitum ad triginta, peditum ad sex & octoginta millia. Quod vbi egit, partem missam fecit, partem ad certa loca hybernaturam dimisit. Atq; ita diuersis itineribus, vt cuiq; aut commodum, aut imperatũ fuit, discessum est. Dimissis copijs Ferdinandus ad curanda opera pacis animũ intẽdit, & vbi apud populos principesq; venerabilis magis atq; charus iustitia ac sapientia effectus est, bellum reparat, coacto exercitu, non ex potentissimis ducibus, magna quęq; manu sequente, sed ex medio ordine hominum probatos, non multos ducentium, cum minimo lixarum, caloñũq; numero. Nam hoc genus castra auget non aciẽ.

Ideoq; multo maior hic q̄ superior fuit exercitus: sed tãto vti lior, ad sedecim tantùm millia equitum, quadraginta peditum. Rei quoq; frumentariæ, nam insequens annus fertilis sane fuit, ita prospectum est, vt nulla in parte Hispaniæ minor q̄ in castris, aut penuria, aut caritas esset. Classis autem eo anno nulla in salo, pręter duas naues speculatorias, fuit. Nam barbaro aliam reficiendi, aut consiliũ non fuit, aut fiducia defuit. Veruntamen per omne interim tempus, Africani principes in Hispaniam clandestino traiectu, militem atq; arma summiserant, prouidentes rei Hispanę, si rursus bellum a Ferdinando inferretur. Hic cum Ispali hyemasset, iam verę ineunte, edicit omnibus decurionibus, tribunis, præfectis copiarum, vt in diē certum, præsto sibi essent ad Eisam, quod est oppidum finitimum hostibus. His interea diebus Helianora vxor, rarissimi exempli mulier, quotidie antelucana diligentia, nudis pedibus, duarum tantùm familiarium comitatu, visebatur ire ad ædem diuæ Mariæ, cognomine custodientis: quia maiorum memoria, delapso illic in puteum infantulo quodam, ad inuocationem matris, mota matre domini, succreuit ad oram vsq; putei aqua, & incolumem filium matri restituit. Hanc in ipso digressu maiorem in modum anxiam Ferdinandus cohortans, quid tu, inquit, vxor tantopere solicitudine mei, te afflictas? Deus quem semper religiose coluimus, & causa optima propter quam nunc in expeditionem eo, & apparatus belli, & fides sociorum promittunt me tibi, cum victoria reuersurum. Ex quo te bono animo esse, & non demisso decet: ne maritum in hostes euntem, infausto prosequi omine iudicare. Nā desiderium mei solabere aspectu, colloquioq; communium liberorum. Ex quibus Alfonsum abs te, ne ægrotum animum exulcerem, nolo abducere: fraudoq; me ipsum voluptate, vt tu ea fruaris. Caueq; si me amas, ne liberi nostri, ex tuo mœrore mœstitiam contrahant. Qualis enim aspectus est matris familias, talis & totius familię est. In qua cohortanda, accurãda, sustinebis etiam vires meas, & in hac te militia exercebis, cum ego pro religione, pro gloria domus, pro amplitudine vestra, in alia militia ago. Tu vero mi Alfonse, etsi iucundissimum mihi erat indulgere tibi cupienti tyrocinium sub patre

duce, tamen ne matrem solicitudine tui maceres, apud eam manebis, donec rebus prospere ire incipientibus, illa te venire permittat. Interea perge, vt facis, dare operam virtutibus: & in primis affectum quem mihi prestabas, in matrem confer. Cito autem vt spero, & opto, te e castris accersam, quo particeps sis paternae laudis. Haec locutus, filios deinceps amplexus, osculatusq; abijt cum flore copiarum vexillis praecedentibus, quorum primum habebat imaginem domini nostri in cruce pendentis, alterum matris eius, cum angelo Gabriele, conceptum spiritus sancti annunciante. Tertium sancti Iacobi, quartum erat regni: deinde reliqua. Atq; hoc ordine a caetero exercitu exceptus est, vbi cũ pauculis diebus statiua habita essent, Anticheram versus, quae ad Aquilonem Granatae vergit, castra mouit. Cumq; in agrum hostilem peruentum est, magna vis ferarum excitata est, ex consuetis locis propter diutinam, vt fit in bello, desuetudinem rusticorum ab agris. Quae fere ab agmine armatorum, in quod inciderãt, fugiẽtes, cum in aliud, & subinde aliud incurrerent, fugatae, atq; exterritae hominum vociferationibus, tandem conficiebantur, aut viuae praesertim defessae fugitando, in potestatem multorum, manusq; veniebant. Cum aues etiam multae, tantis vndiq; vocibus, inuicem ad capiendam venationem adhortantium, confusae, attonitęq;, ac toties reuolando defatigatę; aut hastis in aere percutiebantur, aut manibus humi rapiebantur. Hunc in modum milites ludibundi victoriam ob id praedamq; augurantes, vt est illa natio augurijs dedita, in conspectum Anticherae venerunt. Est autẽ id oppidũ ad radices collis accliuae, cuius arx saxo extructa in decliui supercilio vrbi imminet, disclusa ab altiore colle, qui perpetuis mõtibus, ad iuga Granatae excurrit. Mediã vallẽ, proxima petra fluuius magnis gurgitibus erũpẽs secat, intra teli iactũ vtriq; colli vicinus, & muros, qua parte in plana se porrigũt, radẽs flexo alueo. Dicebatur aliquãdo a superiore colle venisse auxilia Anticherẽsibus, cũ obsiderentur, eoq; nõ redactos in deditionẽ, cũ cibis iã armisq; defecti essent. Hũc locũ cũ imperator in primis occupandũ duxisset, episcopus sibi id negotij desumpsit, eumq; fossa primum, & vallo insequẽtibus diebus, per otiũ muro, ac materia ad staturã homi-

nis circundedit. Idem fecit in inferioribus Ferdinandus muni, tionibus, quantum dabatur mœnia concludens, crebra nūc huc nunc illuc oppidanorum eruptione opus distinente. A tergo partim iuncti carri claudebant, partim fossa & vallum. His cō fectis, aquatione ex fluuio oppidanos prohibere cōstituit. Nā intra muros, vnus puteus tantum esse non ignorabatur, & is, amarioris aquæ, quales fore cæteros, si plures fodere oppidani tentassent, credibile erat. Quotidie autem acre prælium cō serebatur, nec interdiu tantum, sed noctibus quoq;, cū illi porta, quæ ad flumen fert, egressi aquarentur. Et auertere quidem cursum fluminis imperator volebat, sed plurimus proponebatur labor, ac plurimorū dierum: verū mallebat milites in alio exerceri opere. Itaq; de secunda vigilia, preparato cespite, ac materia āte portā, in citeriore ripa aggerē iaci iubet, ac stationem muniri, collocatisq; tormentis, cum sagittariorum cohorte, egressu portæ oppidanos prohibuit. Qua ex re actū de salute obsessorum erat, nisi magistra inuentionis necessitate a superiore aluei parte, suffossa tellure, aquam deriuassent, quæ cursum, ne res deprehenderetur, non perferret. At nequa via furtum hostibus suboleret, totis noctibus de muro carrucis, ad capita vectium consertis, quibus funes ad vasa alligati inerāt, aquabant. Interea labore assiduo excitabatur machina, duo de viginti carris imposita, proceram scalam sustinens, pronam nonnihil atq; pendentem, vt stante extra intimam fossam, machina procumbens, scala sese in muros, aut in turrim vsq; porrigeret, lata ab imo ad summum, decem pedes, ita sublimis vt in ea centum armati possent insistere. Subterq; intra machinā, quasi in equo Troiano, totidem alij latebant, post illos priores, si turris obtenta esset, ascensuri cum ministris, rebusq; ad expugnationem, ad refectionem, ad curationem vulnerū, plagarumq; necessarijs. Duæ præterea minores vtrinq; machinę, quasi comites, senis innixæ carris, ex vtraq; singulis surgentibus trabibus, instar naualium malorum, quæ caueas in vertice, & vt nunc in nauibus fieri videmus, velut capita ferebant, recepturas quaternos arcubalistarios, iam delectos, & inter omnes pręcipue insignes, quorū singuli ictus, singulis aureis donabantur: ita vt bini tenderent per vices, bini sagittarent: ne quē

in muris non modo consistere, sed ne membrum quidem proferre permitterent. Fuit autem consilium ducis, non ad consummationem machinam perducere, sed animos hostiũ oculosq; fallere: facta in speciem machina, vt cum compendio temporis, tum incolumitati suorum consuleret alio genere expugnationis. Ideo enim ratio agendorum cuniculorum, hoc enim genus expugnationis instituebat, & breuis & tuta habetur: q; hostis nullam ex aduerso oppugnationem præparat, & incautus, & nõnunq̃ dormiens opprimitur. Sed acri est opus diligentia, ne insidiæ deprehendantur, vt tunc diligenter prouisum erat. Siquidem ædificatio turris auocabat hostis animum ab omni alia defensiõe, & humus e cuniculis egesta, post eam lignorum molem commode latebat, & sonus suffodientium, ad strepitũ fabrorum non exaudiebatur. Et cuniculi quidem, a principio vni erãt, mox in diuersa tendebãt. vna via quæ ad turrim effodiendam, altera quæ intra mœnia euaderet, vt pariter succensa ac collapsa turri, & a cuniculis erumperetur, & ab exterioribus irrumperetur. Sed vt quotidianis deprehendimus experimentis, maximas, plurimasq; opportunitates corrũpi, ac perdi vel minimis causis, ita ibi vsu venit. Nã quidam ex iis, qui in statione ripæ excubabant, forte totum diem in defodiendis cuniculis insumpserat, intempesta autem nocte, cum ad vicem vigiliarum excitaretur a socio, & quia surgere nolebat, increparetur, irato ac maiore sono vocis excusauit defatigationem, quia illo die solem non vidisset defessus, ac defodiens in sepulchro stans, non iacens, humatusq; cum nondum homo desijsset esse: & cũ effodit cuniculos, ipse cuniculus factus esset. Ea vox a quodam, qui muros e regiõe custodiebat, excepta est, vt sunt acrioribus auribus, qui magis timent, statimq; ad magistratus delata. Nec mora, cæteris omissis summa cura, nunq̃ intermisso opere, ad cuniculos tertia nocte, quo tempore a nostris cessabatur, peruenerunt. eosq; quantum proxime caput ipsum poterant, obstruxerunt. & adhibitis custodijs, opus subterraneũ, destitui coegerunt: & aliud vt sic dicam supramurale, maiori studio peragi. Et iam peractum prope erat, cum barbarus rex dicitur propediem, non modo se obsessos liberaturum iactasse, sed etiam obsidentes oppressurũ. Sic enim fore, vt non mo

do, q̃ e fide regis erga suos, aqua, telis, & nonnihil cibo defectos, sed etiam q̃ dignitate faceret, & venerat in spem hanc, propter immensam hominum, quam preter aduectitiam, ex omni regno collegerat. Nam satis constat eam ad decem millia equitum, & centum & viginti millia peditũ fuisse, vix vllis impedimentis, vllisq; calonibus, ac lixis, complurium mulierum comitatu: quæ cum in via, castrisq; cibos, tum in prælio potum, subministrarent. Adeo nemini virorum vacabat fere nisi pugnare. Addidit etiam facto superbiam barbarus: noluit ipse huic expeditioni preesse, q̃ diceret ab re esse, regem, nisi aduersus regem, exire in bellum. Quasi vero non sint, non solum alij principes, interdum maiores regibus, ideoque regaliores, vt olim Romani imperatores. Sed certe, qui obsidet alterius regnum, ipso rege obsesso non inferior censendus est. Ferdinãdum enim infantem esse Castelle: ideo aduersus hũc, duos Granatæ se mittere infantes. Metu fortassis hoc fecit, quod videri voluit fecisse consilio. Semper enim vitia nostra, honestatis aliquo velamento pretegimus. Infantes autẽ in omni Hispania regis filij vocãtur: quem morem, vt alia plurima, suspicari libet, sumptum esse e vetusta Romanorum consuetudine, apud quos, vt Hieronymus prodidit, filij etiam grãdes, a parentibus infantes vocitabantur. Nisi forte referimus ad Græcos, quorũ studia fuisse in Hispania, reperio, qui indistincto vocabulo filios, puerosq; appellant παῖδας, sicut vxores quoq; atq; mulieres γυναῖκας: quod fieri in pleraq; Hispania agnoscimus. Hebrei quoq; filios, iam adultos & viros, vt Dauid, Absalonem, appellabant pueros. & sane puer ab infante parum distat, cum infans etiam puer nominetur. Infantum igitur aduentu palam facto, per transfugas quosdã Christianos, perculsi sunt animi nostrorum: tum tanta multitudine, tum quasi fato datum esset, vt dum in eo esset, vt caperetur vrbs, tunc ipsi necesse haberent ab vrbe recedere. Quos imperator exhortandos existimans, aduocata cõcione, in huiusmodi verba habuit orationem. Quæ res vobis commilitones mei solicitudinem, ac metum incutit, eadẽ mihi gaudium, siquid mihi creditis, pariter & spem facit. Spem inq̃ celerioris maiorisq; victoriæ. Gaudium quidẽ, quod video nihil subesse pro-

ditionis in nostro exercitu. Nō enim tentaret fortunam belli hostis, si sperasset se, vt superiore bello, animos aliquorū posse corrumpere. Itaq; & meę fœlicitati, & vestræ virtuti gratulor, ꝙ vestra pectora, ne solicitare quidē ausus est. Spem autem, ꝙ deleta semel hostium acie, oppidum hoc continuo in manus veniet, cætera subsequentur: cursus victoriæ ad Granatam vsq; perueniet. Neq; vero interest vestræ virtutis, quos ex omni mihi numero delegi, quosq; aduersus, Cyri, aut Darij, aut Xersis exercitum, educere auderem, extimescere hāc regis Granatensis tumultuariam manū, & ex ignauissimis quibusq; collectam, turbaq; non viribus, aut scientia militari fidentem, atq; ex maxima parte inermē, neq; tam ad pugnandum, q̄ ad terrendum, aut aliquid per occasionem faciendum missam, cui ne rex quidē ipse credere se ausus est, sine comeatu, sine impedimentis, sine bellicis tormentis. Quæ si nos triduum intra castra contineamus, dissoluatur ac redire cogatur. Sed deus prohibeat, vt illi nos in castris, velut obsessos, qui obsidemus cernant, & terrere videantur. Neq; ego multis mihi, sed fortibus, ac bene armatis copijs opus esse duxi, cum liceret multis vti. Mihi credite, si aliæ, nunc domo nobis auxilio, copiæ aduenīant, & meo & vestro nomine aduentum earum, dolorem ausum dicere, etiam missas facerem. Quæ enim laus est imperatori, atq; eius locis qui gloriæ studeāt, si non arte bellica vincant ac virtute, sed numero? Potituris quidē imperator atq; exercitus in hūc modum præda, sed quæ generosis animis multo dulcior est, gloria caret. At ego vos non modo ad maiorē gloriam voco, sed ad maiorem etiam prædam. Sicut enim cū maior numerus vincit, nonnulli exortes lucri sunt, ita cum vincit minor, omnes afficiuntur emolumento. Nam ꝙ quidam dicunt, se moueri, quasi fatale sit nobis, cum ad expugnandam vrbem ventum sit, expugnationem ipsam impediri. Id vero inane & ridiculum est, quasi vero res, semper eodem ordine eant, cum plerūq; videamus, ire diuerso. An non superiore bello expugnaui Zaram? non alia nonnulla oppida? Ergo non eadem illorum quæ Setanillij fortuna, ita neq; erit istius. Ecquid simile in eo atq; in hoc bello? in quo plurimi affuerunt, qui nunc absunt, assunt plurimi qui tūc aberant. Ad hęc in illo

fames, proditio, item naues vtrinq; multæ terrestris hostium exercitus nullus fuit, in hoc est affatim ita victus? Fides procerum, militumq;, naues vtrinq; nullæ, & vtrinq; terrestres copiæ. Quare siquid similitudo aut dissimilitudo facit, quoniã plurima, hic atq; illic dissimilia sunt, diuersum finem hunc ab illo fore credamus, cõfidamusq; in eo sub cuius imagine in acie stabimus. Ideo Setanillij potiendi spe nos frustratos esse, vt probata deo nostra constantia, adauctaq; illorũ superbia, aperto bello nobiscum congressos fundamus, cum summa & illorum calamitate, & nostra lætitia, vtilitate, gloria. Quæ cum ita sint, istum indignum virtute vestra metum, & istam superstitiosam opinionem deponite. Nihilq; aliud nisi de fortitudine, de laude, de victoria, de præda, & ante omnia de deo cogitetis. Ego quod ad me attinet, dabo operam ne in duce vestro consilium atq; industriã desyderetis. Hæc vbi dixit, animosq; omnium alacriores factos cognouit: iubet vt in posterum diẽ parati sint ad expeditionem, neue quis castris longius exeat, donec de itinere hostium compertũ sit. Nam vulgabatur iam hostem mouisse. Sub vesperum exploratores quoquo versum dimittit, qui renuncient, qua ex parte illum aduentare, aut videant aut audiant: noctu nihil certi explorari potuit. Prima luce alij alibi quosdam equites se procul vidisse nunciant, & ipsos vt credebatur, vel ad explorandum, vel ad fallendum, destinandũq; missos. Ascendẽte iã die, ac calescẽte, cũ imperator cibũ maturius capi præcepisset, vnus speculatorũ, subditis calcaribus, anhelanti equo, & ipse anhelans, castra intrat, & vt cuiq; obuius fit nunciat, hostes aduentare, non quidem a se visos, sed quos ex puluere venire intelligat, per buccam Asini, hoc nomen faucibus eius mõtis est, transituros. Ad quem nuncium imperator signa canere iubet, & omnes in armis esse, & in sua quenq; statione: equitesq; protinus, ad vexilla cũ equis præsto esse, simulq; Petrum Pontium Marresanum, sane strenuum decurionem dimittit ad certius explorandum, quantæ copiæ, quo in loco castra positure, aut quid acture, & hæc renũciare episcopo, qui maxime obnoxius venturis hostibus videbatur, quiq; secũdus a duce habebatur. Ipse suspicatus aliquas hostiũ turmas longius in ipso aduentu excursuras, gratia præ-

dandi vel iumenta,vel pecora,vel homines,cum maiori equitatus parte circuit castra, ex idoneo loco illos aggressurus, intercluſurusq́,atq; in tergis hæsurus. Sed tanta celeritas hostiũ fuit,vt priusq̃ hic eo, quo intendebat euaderet, ad superiora castra peruenerint. Nam simul ac Petrum Pontium viderunt, siue continuato,quem instituerãt cursu,siue ob eum ipsum velut exploratorem, magis moti,laxatis habenis virum insequũtur,alijq; subinde atq; alij, vt quisq; maxime effuso cursu persequi poterat,vt ipsi pro nuntijs essent: vsq; adeo vix satis spatij Petro fuit ad se conijciendum,in claustra portę castrorum, quæ petebat. Ibi pugna non iusta acie incipitur,decursantibus atq; obequitantibus munitiones barbaris,siqua trãsitum facere possent,assidue alijs, super alios applicantibus. Episcopus cum sua manu pro munitionibus acri animo pugnãs,non sinebat quempiam egredi equitum suorum,donec imperator aduenisset, aut iussisset. Sed cum aliquandiu nihil auxiliorum, neq; a duce, neq; ab inferioribus castris mitteretur, nihilq; ei præciperetur,sibi per se præcipiẽdum putauit,sumptoq;, e re præsenti consilio,anteq̃ hostium & numerus & audacia incresceret,conscensis equis, receptoq; in medium peditatu, vtraq; porta cum clamore erumpit,incautosq; ac dispersos inuadit, & impetu ipso atq; impressione,loco nonnihil mouet,mox etiam propellit: ibiq; paulum prælium hæsit, & iam prope æquo Marte dimicabatur,nec diu res Christianorum erat futura superior, nisi qui in inferioribus castris erant equites, cognito pręlio,cum quinq; cohortibus superuenissent,credentes & imperatorem ipsum versari in pugna. Barbaris quoq; non modo equites subinde auxilio veniebãt,sed iã pedites aderãt, & vterq; infans adesse videbatur, alter peditum adhortator, collatoq; pede copiæ pedestres,manus conferebant,& cõtẽpta Christianorum paucitate, Maometam se in manibus habere victoriam,alacri vociferatione testabantur. Interim accepto & clamore & nuncio,imperator iubet nunciari ijs, qui ad castra sunt,relicto quod satis ad prę{s}idium esset,cęteros citissime ferre suppetias superioribus castris. Ipse eodem quo constituerat itinere,sed maiore occasione,q̃ sperauerat,quasi ex occulto in barbaros equites, renouato clamore e latere incurrit, aciemq;

ipso impetu auertit,& labentibus ab equo plurimis, in fugam conuertit. Nostri qui modo laborabant,addito animo instāt cedentibus,missisq; a duce,ad pedites auxilio equitibus, eadem illic fortuna pedestris certaminis fuit. Proculcabantur iam pedites,non a nostrorum modo equis,sed etiam a suorū, cum in latus magis q̄ retro propulsi essent,primo incursu. Iā omnis ex inferioribus castris exercitus se proiecerat, & alibi effusa,alibi confusa fuga,petentem tuta hostem inuenit. Hic vndiq; barbarorum ingens cędes,passim arma abijcientium, siue vt leuius fugerent, siue vt minus ad cędendum prouocarent victorem. Ita arma, quæ & ad protegendum dominum, & ad feriendum hostem inuenta sunt,in cōtrarium vsum mutabantur: q; neq; dominos protegebant, & vt illi ab hoste ferirentur,nisi abiecta faciebant. Iam nemo aliorum,de inferenda aliis morte,sed de sua vitanda cogitabat. Ipsi quoq; infantes,vt Ferdinādum omissis alijs, instare cum delecta equitum ala,sibi solis cognouerant,eximia pernicitate equorū vsi sunt, in q̄maxime vtili re poterant,non in q̄maxime speciosa, salute laudi prælata, tanto turpius inter suorum fugam, anhelitum lamentationes euntes,quāto splendidius pauloante aduenerant. Erat operæpretium videre in tanta hominum multitudine,quę terga dabat,aut prosternebatur,non vnum armorum colorem,sed vnum vestimentorum,aut duos. Siquidem nō alia veste amicti erant,q̄ rubra,venetave, aut ex ambobus discolore. Multi derupibus,vel a turba arctante deijciebātur, vel ipsi se deijciebāt, quorum alij nuda humo difracti,alij costibus lacerati,alij vepribus confixi,innexiq; visebantur. Multi se ferarum ritu in dumos abdebāt,& cum manus hominum vitāt,eo se immergūt,vnde sine hominū subsidio emergere nō possint. Nullus in seruitutē acceptus,nulli pepercit ferrū nisi mulieribus,quæ cum in via,tum vero in castris, & vltra castra captæ sunt. Nam ipso victoriæ cursu, castra nōdum munitionibus cincta,capta,direptaq; sunt,licet parū plena essent. Nec longius illinc processum est,& q; angustiæ quædam subeundæ erant,& q; plurimi in colligendis spolijs, ferendisq; captiuis equis substiterant,& q; parum iā ante noctem profici poterat, & laborem extrahi in noctem multam,in media hostiū terra,

parũ tutum videbatur. Nam ſæpe occaſio rei bene gerendæ, victos ad ſpem victoriæ inuitat, & extrema victoriæ negligentius adminiſtrata, calamitatem victoriæ afferunt. Id potius quod ſupererat tẽporis, viſum eſt expugnationi dãdũ Coccię oppidi, quod in faucibus ipſis, buccæ Aſini ſitũ eſt. Oppidani quibus denunciatum erat, niſi ſe dederent, extrema paſſuros: ſi dederẽt, cum omnibus, quæ quiſq; ferre poſſet abituros. Primum ſe imperata facturos negauerunt, deinde vbi tantam manum circũfundi viderunt, ſe obtemperaturos dixerunt. Quibus reſponderi iubet imperator, quandoquidem non ſtatim paruerunt, ſe nõ relinquere eis niſi veſtimenta, ſin punctũ temporis in pertinacia perſtiterint, ne libertatẽ quidem relicturũ, nec de nece etiã fore ſecuros. Hoc terrore permoti ſeſe dediderunt, oppidũ vero militibus ad direptionem conceſſum. Tũc ſemel data vitę venia hoſtibus, & quia multum funiculi apud captiuas repertum erat, quoſcunq; iam barbarorum capiebãt, pręſertim aut latitantem, aut aſperitate vepriũ circũuentum, colligabãt, poſcentiũ miſericordiam, & vltro manus, in habitum eorũ qui vincuntur, cõponentium. Res mira dictu, quibus vinculis alligatum hoſtẽ, ſe tradituros ſuis fœminis promiſerãt, ijs vinculis ipſis inſpectãtibus, eiſdẽ fœminis alligati ſunt. Ideoq; iuſte videbãtur, vt vincirentur, nõ trucidarẽtur, orare: quod etiã impetrauerũt, poſteaq̃ iuſtitia ſuæ cauſæ innotuit. Dux profligato barbaro exercitu, oppido recepto, præſidio impoſito, illinc primis tenebris rediјt, ac preeuntibus cereis, & latera vię paſſim incendẽtibus, vt qui vagi, palãteſq; perſequẽdis hoſtibus, abierãt longius, veſtigia nanciſcerentur, in caſtra peruenit. Capta ſunt ſigna militaria ad duo millia, cãdida ferme omnia. Vnũ pręterea Granatæ, cuius in medio pictum erat granatũ, ita enim malũ punicũ vulgo vocãt, hians & phœnicea grana exerẽs. Numerus antẽ captiuorũ, cęſorũq;, magis a ſuis q̃ a noſtris initus eſt: deſyderataq; ſunt, vt eorũ cõfeſſione cõpertum eſt, ad triginta millia virorũ quingẽtaſq; mulieres, quæ ob contumeliã, quæ illi ſexui fit, magis illis doluere, q̃ totidẽ viri ex noſtris. Nonnulli ex caſtris epiſcopi, vix plures ex alijs, nec ſane multi vulnerati. Cuius victoriæ cum magnam laudem epiſcopus, magnam fortitudo militum retulit,

tam multo maiorem ipse imperator,qui & ante rem militem animasset,& in re nihil ad superandū hostem reliqui fecisset. Ipse tamē fœlicitati suę,suorūq;,hoc est,fauori diuino victo= riā se debere præcipue dicebat. Paucis postea diebus,cū odor cadauerum,æstiuo calore adiutus,infestaret castra, non modo præsenti fastidio,sed etiam periculo imposterum pestilentię, dux præcepit,vt tracta vnco,& in aceruos collecta,succēderen tur. Ex quo intellectum est,quod diuturna desuetudine dedice ramus,non plurimis lignis opus esse ad cremanda humana ca dauera,præsertim vt tum erāt solibus incocta,& adipibus qui defluebant,nonnihil alimenti flammæ præbentibus. Ossa ta= men promiscua,atq; inhumata manserunt,ne rogum similem priscis hominibus sortirentur. Quorum ideo cremebātur cor pora,vt ossa cum cineribus legerētur ad sepeliendum. Horū vero is exitus fuit, vt primum vita, deinde vestitu,qui defor= mitatem operit,tum carne, postremo sepultura, etiam apud inferos quiete viduarentur. Sed eosdem dies quibus hæc ad Anticheram geruntur,duæ aliæ pugnæ diuersis in locis,eodē prope modo gestæ sunt,sed hoc diuerso,q; sicut hic castra no stra hostes,ita illic aliena oppida nostri adorti sunt, infelici & ipsi euentu, nisi fortuna affuisset, Sed quod aliquanto prius fuit,prius narrabimus. Quatuor oppida sunt finitima Anti= cheræ,quorum nomina sunt,Humeda,Baieza,Graen,Chesa= da,horū incolę circiter ad tria millia,ex sexta parte equestres, cum fama exisset,non modo bellatores,sed omnes qui per ęta tem arma ferre possent,etiā fœminas Granatenses isse in ex= peditionem,constituunt in illorum agrum facere incursionē, & a muris vsq; prædas abigere. Nunq̄ enim se tantā occasio= nem,nec habuisse,nec habituros: itaq; læti alacresq; proficiscū tur. Res primo prospere ire, nemínem prædatoribus obuiā cum armis se ferre vident: pastores & eos raros, ad primum incursum diffugere,pecora relinquere,vnum salutis suę auxi= lium ponere in arduis,murisq; subeundis. Sic hesterna calami tas,nam pridie profligati fuerant,omnes perterrefecerat, ita securius ingentem prædam cogunt,abiguntq; retro qua vene= rant. Re autem palam facta in vrbe,per eos qui euaserant, & ipsi Granatenses e turribus prospiciunt prædones, & quia in

diuersam a castris viam abibāt, non esse de numero victorum coniectura colligunt, sed finitimos per occasionem ad prædandum solicitatos. Igitur ne finitimis quoque ludibrio essent, raptim armis sumptis, ad quinque millia peditū, quingentosque equites, hostem vestigiis insequuntur, fessosque & ad radicē montis stratos, partimque dormientes sub noctem nanciscuntur, incautos aggrediuntur, non paucos trucidant. Cæteri semisomni, qua cuique proximum est diffugiunt, fere duo millia in montem ascendunt, a quo nusq̄ nisi eadem via descensus esset. Hostes quia & ipsi, & equi de via fessi erāt, cum illuc cursu venissent, satius putarūt differre, per noctis tempus expugnare eos, qui iugum montis ascenderant, cum præsertim sine pugna sese dedituros crederent, aut si hos vellēt omittere greges abactos non sinere per noctē pascere, sed defatigatos ad nouum laborē impellere, nō erat ratio. Sicque dispositis qui obsessos, & qui pecora in pascuis distributa custodiant, cibum quem poterāt, deinde quietem capiunt, lucemque expectant, tunc quid consilij ineundum sit, deliberaturi. Tubicines autē cum fremitus hostium, ac tumultus ab altera parte misceri cœpisset, & cum iis multi alij ad trecentos numero infrenatis protinus equis fugā intenderūt, beneficioque noctis elapsi sunt, sed aliorsum q̄ in patriam versus. Verum cum equos, inedia ac labore confectos, & præsertim nocturno ignotoque itinere adigere vix possent, destituerunt in colle quodā, equis in prato vt quiescerent, pascerentque alligatis, quibus de tertia vigilia receptis, conscensisque, vbi longo ambitu montem circuissent, obuiū habent quendā, nomine Petrum Mendociam, adolescentē, maioris q̄ pro ætate, & animi & consilij & roboris, vt ipse declarat exitus. Hunc alii seu q; parcerent, seu q; diffiderent ætati, secum educere recusauerant, eam contumeliam non tolerans adolescens, atque ira plenus, in sequenti nocte, adhuc intempesta, cum aliquot equitibus prædatum domo egressus est, affirmans se facturum periculum an illa in ætate vir esset. Qui cum ad montem, vbi ciues obsidebantur, appropinquaret, iam iam pro prædatore futurus præda, deo amico obuius fit trecentis illis, cognitaque ex aspectu eorum fortuna, paucis rem gestam docetur, hortantes eosdem vt secum festinato rediret, ipse e contrario vt secū

potius irent, huiusmodi oratione persuasit. Audite quęso amici pauca, nã rem vobis honestã, vt spero atq; vtilem, proponã, quã eligatis licet si placuerit socijs: ac ciuibus nostris, nihil reliqui est, vt audio, quin aut fame absumantur, aut hosti se dedãt, hoc detrimentũ quantum sit ipsi videtis. Quibus si opem non ferimus, cum liceat, mortis eorum, aut seruitutis, sin ferimus, vitę, libertatisve, autores erimus. At quomodo ferre opẽ licet eodem, quo patrem meum, simili in casu socijs tulisse, ex ipso sæpe audiui, quod referre temporis angustiæ non sinunt. tamen similitudinem ex meo consilio cognoscetis. Circueamus hunc collem, vnde a socijs videri, ab hostibus non videri possimus, & dũ vicini erimus, ab ea parte, quæ ad castra fert, tubæ atq; cornua bellicum canent, sine vllo nostro clamore, ne paucitas fortasse prodatur. nostri intellecto dolo & ipsi auxilium ab imperatore missum, venire simulantes, quippe necessitas cogit omnia audere, præcipiti cursu ferentur: Qua noua audacia fidem faciente, has tubas esse aduenientium sociorum. Illi vt spero terga dabunt, aut certe nostros abire permittent, retro se recipientes in tutum. Neq; vero strenuos viros esse, hos existimare debetis, etsi vos fugauerunt. Cuius rei hęc documenta habeo: q; soli omnium, tanq̃ minime strenui, in vrbe relicti sunt, q; nisi noctu vos, nisi incautos, dormientesq;, inuadere, ausi non sunt. At certe reliquiæ sunt profligati exercitus. Namq; heri propius solis occasum, rumor de victoria imperatoris, domi maximus erat, quod iam istos, si de numero illorum non sunt, rescisse oportet. Vtrouis tamen modo tales sunt, quibus paruus terror maximum metum incutiat: q; si tantum ad descensum nostrorum summouebuntur, ciues nostros, e pernicie eripuerimus, nullo nostro cum periculo, & ingenti cum gloria. Si, quod magis & opto & spero, perculsi metu atq; exanimati, longius fugam capessent, aut in prima fuga opprimentur, cum maiori gloria & gratia erimus socii prædarum, participesq; victorię. Quare agite, quod bene vertat, & meum consilium, & me ducem sequamini. Hæc locutus pergit, alii, crederes non inuitatos, sed imperatos, vno omnes animo sequuntur. Ille antecedebat, fungens speculatoris officio, atq; illis qui erant in iugo se ostendens. Non enim ea

nocte, præ solicitudine illi somnum cæperant, mirabantur tamen quid rei futurum esset, & iam diluculum erat, cum ad exitum supinæ vallis, quæ ad hostes ferebat, cernentibus socijs, circiter duo stadia ab hostibus, ventum est. Ibi tubæ, cornuaq; cecinere bellicum. Et socij iandudum dolo percepto, omnes strictis gladijs, reddito clamore, decurrunt, semisomnos attonitosque inuadunt. Illi duplici clamore, & clangore circumuenti, prius quo fugiant, q̃ quo tela sumant, circumspiciunt, fugientium terga Christiani cędunt, simulq; Mendocia ex vociferatione fugientium, insequentiumq;, quo in statu res sit coniectans, in apertum prodire festinat, magis ac magis tubis concrepantibus, vbi conspicatus fugientes, cum comitatu pariter insequitur. Tandẽq; multis mortalibus trucidatis multis captis, maiorẽ calamitatẽ reddũt q̃ acceperunt, & prędam non modo desperatam, sed multo etiam spe ac voto maiorem reportant. Ita hominis, quem vt necdum virum in societatem admittere noluerant, virtute liberati sunt, & victi victoriam consecuti. Nec vero maligni in agnoscendo beneficio fuerunt, facta illi potestate, quæcunq; vellet eligendi, aut si mallet omnia sumendi: qua tamen vti noluit, nisi prædam ad arbitrium suum partiendi. Ex qua tertiam partem, sibi tubicinibusque ac socijs quos reuocauerat, distribuendam adiudicauit. reliquas virilibus partibus inter se diuidendas censuit, quoniam par periculum, labor, audacia, extitisset. Atque in hunc modum gnare acta opera, pleni prædarum, ac læti, præterq̃ q́ aliquot e suis amiserant, reuertuntur. Sed tantus fuit propriæ saluti metus, ea recuperata, vt minor de aliena morte dolor sentiretur. At centum numero desiderati sunt, cæteri aut ad victoriam suorum e latebris prodierunt, aut, quæ minima pars fuit, per dumos, colles, elapsi, tristem nuncium domum reportauerant, ita vt iam pro deploratis omnes essent. Quo magis & lætus & admirandus, eorum reditus cum præda fuit, vnum Mendociam, in cœlum tollentium, quasi singularem ducem, quem domi pridie, pro non idoneo adhuc milite reliquissent ac respuissent. Altera pugna non ab oppidanis, sed a castrẽsibus viris incœpta est. Erat in castris eques quidam, nomine Ioannes Mars Sceretensis, quondam Agarenæ

ſuperſtitionis, impiger iuuenis, viribus animo reſpondenti-bus: hic hortatus ſodales ſuos, vt in agrum Malacanum incurrentes agerent prædas, ad centum homines, quos paupertas audaces faciebat, coegit. Profecti cum iam octo millibus paſſuũ, ab vrbe abeſſent, ſub lucem trecentos, vt colligi poterat, equites ex aduerſo ſe ferentes, conſpiciunt, moxq́ cõſpiciuntur inuicem, parua iam vtroſq́ dirimente intercapedine. Cæteros, ꝙ ſe deprehenſos arbitrarentur, fugere volẽtes, Ioannes oratione retinuit, & vt hoſtem quoq́ inuaderent induxit. Socij, vt ipſe veſtri aduẽtus, & vt ſors tulit, veſtri periculi autor ſum: ſic meum eſt, veſtri reditus, ac veſtrę ſalutis curam habere, non ſolum meæ. Si locus hic vbi ſumus ſatis apertus ad fugã eſſet, ſi ſatis etiam diſtantiæ ab hoſtibus, nimirum non tam ferox, temerariuſq́ ſum, vt pugnam, moramve ſuaderem. Nunc cum & locũ cęperimus anguſtũ, quo veniremus occultius, & hoſtis non abſit longius quadringentis paſſibus, vt opinor recentioribus ꝗ nos equis, quã ſpem ſalutis tantam ponimus in vna celeritate equorum. A feſſis plus quinq́ & viginti millibus paſſuum remetiendum eſt. Quos iſti incompoſitos, ac diſſipatos inſecuti, vt quẽq́ primum aſſequentur, trucidabunt, & vt eorum habeo animum vſq́ ad vnũ. Non enim firmiores noſtri equi, aut vt dixi recentiores ſunt ad perferendum curſum. Modo tres quatuorve illorum, qui plures nobis ſunt, ſi pernicibus equis inſideant, inſtabunt fugientibus, terga cędent, & aut morari cõpellent, aut ritu ouium caprarumq́ mactabunt ſinguli plurimos. Vt renouemus in nobis, ea quæ de Rolando Amaldo, in hac regione geſta memorantur, qualia fuiſſe Hectoris, Aeneæ, Achillis, aliorumq́ priſcorum, frequenter audiui. Ex quo non mortem defugiemus, ſed honeſtã mortem refugerimus. Eſt autem honeſta mors in pugna, non in fuga, ad quam mortẽ fortior vos hortari auſum, ſi nihil aliud ſit reliqui, nũc etiam ſpes ſalutis, ac victoriæ oſtenditur, ſi fortunã belli tentemus. Sæpe enim pauciores vel cõſilio, vel virtute, vel quod maximũ eſt, neceſſitate, ac deſperatione vicerunt. Magna res eſt proponere animo, aut vincendum, aut mortem, dedecuſq́ atq́ omnia extrema patienda. Sæpe infirmiores ferę, quæ in aperto ſingulas, robuſtiorum ferarum fugiſſent, cũ ſe incluſas

viderunt, contracta rabie, aduersus plures insurgunt, & nonnunq̃ eiulare,& fugere compellunt. Ego vidi vulpem vnã,vulneratis plerisq; canibus,euasisse. Nos ergo tot vulpes cum rem nostrã in angusto videamus positam, paulo plures canes extimescemus inuadere? si incolumes & cũ laude volumus euadere? Quid? q nostrũ adiuuat fortuna cõsiliũ: si inuadimus,speciem præbebimus,nos partem insidiatorum esse,non totã manum. Neq; enim cõpertum habent numerum nostrum: videtis vt lente,cunctanterq; veniunt,vt duos longius prçmiserunt explorandi causa,& ipsos hæsitãtes,& circũspicientes. Audẽdum igitur anteq̃ certum explorẽt,& tanq̃ fiducia sociorum, qui lateant,feroces simus,ferociter irruamus. Victoria imperatoris nostri, omnia facit eis formidolosa, nobis audenda. Vnde aut victores cũ præda & gloria redibimus,aut certe honestissimam mortem oppetemus. Quam nefas est appellare mortem,fruituros apud parentem vitæ,vita æterna. Speroq; in Iesu Christo,qui me de pristina mortalitate,ad spem æternitatis reuocauit,eum hanc meam spem nõ frustraturum, atq; eius inuocato nomine, feror in suos hostes. Hoc dicens adacto equo,in duos antecursores,& iam proximi erant,infesta hasta dirigit cursum. Illi propere terga dant,cæteri Christiani insequuntur. At barbari qui ad responsum exploratorum suspensi erant,visa eorum subita fuga, hostiumq; incursu turbantur, & inter pugnæ,fugæq; consilium commiscentur, & alijs terga dãtibus,alij perterrentur,atq; ita iam omnibus in fugam versis Christiani irruũt. Sed postremi non tam cito vertentes terga,quippe qui rem non videbant, vt in locis non admodũ latis,impedimento erant prioribus fugere volentibus. Sic data facultas est Ioanni,socijsq; cædẽdi,sternendi,capiendi,quanq̃ nulli fere curæ erat capere, nisi prius bene multos ex maiore turba,q̃ ipsi essent interemissent. Nec destiterũt insequi,donec & propius vrbem erant, & plus dimidium hominum conciderant. Paucisq; captiuis, sed plerisq; equis captis,ad castra reuertũtur,equis qui aut saucij,aut afflicti subsequi nequibãt, ne hosti profuturi essent,subneruatis. Ad horũ ingressum admirabantur omnium oculi,vnde tot sine vectoribus equos,tot eorũ strata, Nam multi terna,quaternaq; strata,atq; ephippia

geſtabant. Quærebant nonnulli, vel ioco, vel ſerio, an ſocios cum equis amiſiſſent. Reſpondit quidam, immo interrogate equos ipſos: & ornamenta ac veſtes, quoſnam ſocios amiſerunt. Ioannes etiam facetius, vt ſumus in victoria faceti, & dicaces, nos vero in nemore ſumus venati, & quot animalia noſtras manus effugerunt, non perdidimus, perdidimus quot non effugerunt: hæc ſola nec effugerunt, nec perdidimus. Et hæc quidem noſtrorum in oppida hoſtium incurſiones, totidem ſunt illorum circa caſtra, munitioneſq; noſtrorum aliquanto poſteriores, quaſi & ipſi audendum ſibi eodem genere exiſtimarent. Sed mirum profecto fit mihi cogitanti: omnem, quæ per id tempus tẽtata eſt incurſionem, fuiſſe non minus infauſtam q̃ temerariã. Sed temeritatẽ Chriſtianorum in bonum, Maometanorũ vero in malum, deduxit deus. Prior autem ad eos pertinet, de quibus me promiſi dictururũ. Adelittos Almoganenoſq;, ita hos appellat ea Hiſpanię pars, vbi hęc ſciẽtia, ſi ita appellãda eſt, viget: quorum alteri ſunt duces, ac velut magiſtri, alteri comites ac diſcipuli. Horũ ars ac peritia eſt, ex volatu auium, ex voce, ex ferarum occurſu, aliarumq; rerum plurimarum ariolari, quid boni maliq; ſit euenturum. Deq; augurijs omnibus prognoſticis habẽt libros diligẽtiſſime ſcriptos. Horum vt dixi magiſtri, quæ opinio vſq; ab Homero vtiq; iã ſuperioribus nata temporibus, apud pleroſq; poetas, hiſtoricos, philoſophos, ſibi fidẽ vẽdicauit, multiq; de ea ſcripſerũt, partim qui aſſererent, partim, quorum de numero ego ſum, qui improbarent, atq; refellerent. Eſt alia horum peritia, quã compertiſſimã probat experientia, inueſtigare tranſitus, non equorum modo iumentorumq;, ſed hominum quoq;, per veſtitam, per nudam, per duram humum, per lapides, per ſaxa, per cotes, vt nec numerus eorũ qui tranſierunt, vnq̃ fere eos fallat. Ideoq; non ſegniter ac tarde, ſed vt venaticos canes dicas, quibus ſi latine ſit nomen dandum, nullum decentius dari queat, q̃ inueſtigatores, cum in veſtigijs veſtigãdis exerceãtur. Quos ſi mihi permittam ita appellari potius, q̃ eo prope ruſticano nomine, non ſim inſolentiæ accuſandus. Habenda enim ratio eſt decoris in loquendo, cum vtiq; accurate ſcribimus. Quod ſi hoc conceditur, illud multo magis conceſſum iri neceſſe eſt,

quos vulgo Caballerios vocant Græci: de his quoq; nunc pariter mihi dicendum est, eos vocare equerios, ne eorũ sequamur errorem, qui verba Vlpiani scribentis de iure ciuili, male accipientes, vocant milites, quod nomen eorum proprium est, qui militant, præsertim sacramento illo militiæ obligati. Ne id possit aliæ rei adaptare sine maxima perturbatione librorum qui & scripti sunt, & scribẽtur. Ideoq; eruditiores in hãc significationem, eo nomine non vtuntur, quod tamen cum emẽdare conantur, in simile vitium incurrunt. Qui quia caballerius a caballo dicitur, quasi rusticitatem hanc soni reformidantes, pro eo equitem substituunt. Sed cum eques habeat suam significationem apud omnes autores, sicut miles in eandem quam modo diximus, si aliter accipimus, q̃ fert consuetudo librorũ, incidemus in perturbationẽ. Quare quis non videt rebus nouis esse accõmodanda noua nomina? vt veteres, a quibus præcepta habemus, & exempla sumimus, factitarunt. Nec nos non minimum operæpretium est esse præfatos: nunc equerios, sine reprehensionis metu dicemus. Hi numero centum fuerũt, inter primos eius ordinis, nonnulli aduenæ ex Africa, cæteri indigenæ, qui se apud regem deuouerant, nunq̃ reuersuros ad conspectum illius, nisi præclarum aliquod aduersus Christianos facinus edidissent: incitati, vt colligi potest, non modo regis charitate, sed æmulatione gloriæ quorundam ex Christianis, qui decem millibus passuum a castris stationem tuebãtur, tum ne quis transeuntem commeatum intercipere posset, tũ nequis domũ se reciperet, trecenti numero iureiurando adacti, se locum nullo terrore deserturos: & quia in mentibus militũ, & fere omniũ plus valet pene metus q̃ religio, pœna addita, vt si eques desereret, armis, equoq; exueretur: sin pedes, certo plagarum numero inspectantibus socijs cæderetur. Hos barbari equerij: cum viribus freti, tum improuiso aduentu, sperabant se oppressuros, interceptaq; re frumentaria, stationem retenturos, donec aut rex auxilia misisset, aut sibi alias manere conducibile visum esset. Obseruato itaq; tempore, per occultos transuersosq; tramites, vno tantum contento qui cibum ferret mulione, veniebant. Cum inuestigatores eorum iter, numerumq;, odorati mittũt breuiori via, ad stationarios nuntiũ,

docentq; quid acturi sint: ipsi coacto raptim suorum globo, vestigia insequi instant, & vbi sub oculis fuit hostis, q̃ occultissime poterant subsequuntur, vt lateant credentem se latere alios, fallantq; cum fallit. Iamq; ad torrentem equerii peruenerant, cum pauci in statione, quæ supra vlteriorem ripam posita erat, interlucerent. Hic ex composito, ab iis qui a tergo & a fronte erant, velut in deprehensos, simul exclamatum est: quo ancipiti terrore consternati equerij, quia conuertere retro cursum difficile erat, & plures sequi equites, q̃ in statione equestres esse vident, ire pergunt, & in alueum se demittunt, tanq̃ per aduersam ripam, cum aliquantum processissent viam inuenturi: quæ multum eos fefellit opinio. Nam vbi paulo plus, q̃ iactum sagittæ, per glaream procurrissent, offendũt rupem, ex qua torrens cursum quoties habet, in præceps cadit. Ibi subsistentes equerij circunspectant attoniti, & consilij inopes, a fronte rupe, a tergo ponte, qui inflato torrenti imponi solebat, per stationarios deiecto, ab vtroq; latere ripis, & eas hoste premente interclusi, & vt se dederent, nisi perire mallent, vndiq; exaudientes, & infesta ac suspensa tela cernentes, dixerunt se dedere: iussiq; non descendere ab equis, sed se longa cunctos serie colligare fune, quem victores deiecerant. Ita iuncti ex alueo processerunt, scutis ex corio factis, qualibus Mauri semper, atq; Afri sunt vsi, ad sinistram partem ephippiorum appensis, lancea subter dextrum femur iacente. Atq; ita cum inauratis calcaribus, alijsq; equeriorum insignibus, cũ magna exultatione ducentium, ꝙ hoc sua arte potuissent, ad imperatorem perducuntur. Quo ille spectaculo ita magnos risus excitasse fertur vt vix vnq̃ sit visus risisse hilarius, dixisseq; circufusis inuestigatoribus, ac præ victoria gloriabundis, quoniam puderet captiuos in illo cultu conspici, exuerent, & eum sibi haberent: significans per lusum, illorum spolia se dare dono, iis qui cepissent. Venio nunc ad postremam barbarorum incursionem. Domuerat per eos dies imperator circunferendo arma, partim terrore, Cozam, Sebar, Alzanã, Maram, aliaq; nonnulla oppida. Hostes ob id timẽtes Antidonæ, quæ abest ab Antichera millibus passuũ decem, & vt illi loquũtur duabus leugis, magno cũ comitatu militũ illuc rẽ frumentariã

supportauerant. Nec eo contenti, fiducia vicini receptus allecti sunt ad tentandam excursionem, siquid prædæ abigere possent, fortasse quod audiuerant, viderantve multa iumenta pascere aliquot stadijs longe a castris. Pascebant autem illa, quod aut macriora, aut quod minus valida, aut quod minus necessaria dominis essent, aut releuandi sumptus, vt fit, gratia in loco herbido ad prçterfluentē amnem, nomine Gorzam. In hæc illi, & in custodes, siquos nacti sunt, impetum faciunt. Sed eos vt primum contendere in castra versus prospexit noster speculator, signū fumo fecit, quo nostri excitati, armis repente sumptis, prouolant. Insidebat speculator in petra, inter vtrāque vrbem pari interuallo, nomine Pegna amatorum, hoc est Petra amantium. Huius nominis causam, quia non iniucunda auditu est, satius est perstringere, quā omittere. Iuuenis quispiam, nomen nō traditur, nec patria, sed tantum natio, quod esset Hispanus: seu bello, seu latrocinio captiuus, Granatæ duobus tribusve annis seruitutē seruiuit, vtente domino sua opera, in rebus vrbanis atque domesticis. Filia capta tum forma, tum lepore linguæ, tum liberalibus moribus adulescētis, hominem illexit, & ipsum mutuo flagrantem specie puellæ & elegantia: idem cum viderent nec in præsentiarum liberam sibi esse consuetudinem, nec diu futuram, cum alter seruus esset, altera nubilis. Præterea periculosam vtrique rem atque capitalem, constituerant per occasionē ambo fugere. Sed adulescens honestius, quod ipse ad suos, a suis illa abibat, nisi religionis ratio constitit, quod ne credam, sequentia inducūt. Profecti cum ad petram peruenissent, fessaque mulier requiesceret: ecce pater cum aliquot comitibus, omnes equis vecti, citato cursu insequebantur. Amantes quod vnum ad tempus erat præsidium, per petræ cautes rependo in cacumen euadunt. Pater puellæ cum applicuit, frendens atque terribilis, imperiosis, contumeliosisque verbis, iubere vt confestim descendant, non descendentibus minitari, extrema se in illos exempla editurum. Cæteri admonere, hortari, cum virum, tum prçcipue puellam, vt ad pedes domini, patrisque se abijceret, misericordiam magis, quā vltionem experturos, ne iratum magis exacerbarent. Illis nec imperata, nec admonita facientibus: delapsi omnes ab equis, in petrā alius alia parte, non mi-

nus manibus q̃ pedibus enitebantur. Iuuenis contra e ſuperno obmoliens ſaxa, & omnia arma aduocãs, euulſis glebis, ſtipitibuſq́, nunc huc, nunc illuc ab aſcendendo deterrebat. Eo metu ab incœpto deſiſtẽtibus, pater exæſtuãs mittit vnum ex comitibus ad accerſenda ex vicino vico auxilia, maximeq́ ſagittarios. Quibus continuo accurrentibus, videntes obſeſſi ſe captum iri, hoc eſt omnia ſuppliciorum contumeliarumq́ genera paſſuros: quid verborum lachrymarumq́ ediderint ignotum eſt. Certe arcto inuicem cõplexu, & vt credibile eſt, oſculantes, ſeſe deiecerunt, ab ea parte quæ ad patremfamilias ſpectabat, atq́ in eo complexu perlati, extinctiq́ ſunt. Fertur omnes qui aderãt, præter ſenẽ illũ, & qui mox audierunt, vtriuſq́ fortunam fuiſſe miſeratos, nonnullos etiam iacentibus ample xiſq́ illachrymatos, quos non prius amor, q̃ vita defeciſſet, vt defuncti quoq́ voluntario illo cõplexu, inter ſe adhuc amare teſtarentur. Ibi ſene inuito, ambo, ſicut erant veſtiti, conſtrictiq́: ſepulti ſunt, & petræ ob eam rem nomẽ inditum. Huius euentus, etſi nonnihil me quoq́ miſeratio ſubit, tamẽ miſericordia indignos ob id fuiſſe apud deum exiſtimo, q̃ & puella amores ſuos videtur, non religionẽ ſecuta, & iuuenis audacior fuiſſe cum rapina ad ſe vendicãdum in libertatem, q̃ prius ſine rapina, quæ cauſa vt iter ſibi tardius & perſecutores acriores, & minorẽ ſpem veniæ pararet, extitit. Præterea neuter in extremis ſuis rebus bene de dei bonitate ſenſit. Ab hoc loco prędam agentes barbaros, noſtri quicquid in medio ſpatii & curſu emenſi, premere incipiunt, vrgentq́ illos, ſenſim ſeſe in tuta recipientes. Tandem non procul a muris, vndiq́ aggreſſi funduntur, cæduntq́ ad duo millia hominum, ac multis captis, receptaq́ præda: ita incolumes reuertuntur, vt duo modo deſyderati ſint, pauci vulnerati. Paucis poſt hæc diebus, turris deambulatoria perfecta eſt: in qua eo plus temporis cõſumptũ eſt, vt nequid vlla ex parte, quale alias contigit, accidere poſſet. Oppidani, qui iampridem muros cilicijs, ſtorijs, centonibus, ſtragulis, culcitris, ad medium vſq́ contexerãt, aduerſus ſagittas, bombardaſq́, nunc etiam propugnacula contabulant, & omni humana ope verticem ſuæ turris muniunt, & contra aduentum noſtræ hinc atq́ hinc tormenta diſponunt. Sed ad-

uerſus quidē hęc, vtpote cū cernerentur, a noſtris prouideri po
terat: verum non plus in apertis pręſidijs ſpei ponentes oppi=
dani, q̄ in occultis: hunc in modum conſtituerunt fallere con=
tignationem: quæ media in turri ſua erant, diruūt: ac totum id
quod vacui erat, ſparto, ſtupa, canabo, & alijs quæ facile ignis
corripit, explent, ac referciunt, relicto foramine inſtar feneſtel
læ, paulo infra turris coronam, vnde erumpēs incendium, ſca
lam noſtram ſeſe porrigentem, comprehenderet. Et ſucceſſit
aſtutia, ſi ſuccedere eſt, ad modicum tempus fauere fortunam,
quo grauius rurſus affligat. Imperator primum iubet quanta
erat latitudo machinarum, in foſſam, quæ caſtris proxima eſt,
nam tres erant, ſuum aggerem deuolui ligonibus, bidentibus,
marris. Mox mediam lignis minutioribus ad oras vſq; com=
pleri. Ea oppidani noctu egreſſi incēdunt. In ſequenti die, pul
uere ac ruderibus, non ſine certamine, locus idem cætero ſolo
æquatus, productiſq; muſculis, multum de aggeribus tertiæ foſ
ſæ in ipſam deiectum, non propter machinæ commoditatem,
quæ hanc foſſam non erat tranſitura, ſed quo pedites procurre
re ad ſuccēdendas portas poſſent. Tertio q̄ hoc factum eſt die,
imperator ſub exortum auroræ ſigna canere imperat, & om=
nes in armis eſſe, vt die incipiente, vrbem, quo cuiq; loco præ=
ceptum eſt, corona cingant. Qua hora ipſe equo vectus, appa=
ratum telorum, inſtrumentorumq; ad implendas, iungendaſq;
pōtibus foſſas, ſcalas, dolabras, aliaq; huiuſmodi recognoſcit:
milites nunc omnes, nunc nominatim aliquos adhortatur, ad=
monetq; virtutis. Hos cum obambulaſſet, iubet omnes, ante q̄
machinæ promoueantur, bombardas ictus emittere, ne ſiquid
propugnaculorū diſcuſſerint, hoſti ſpatiū ſit ad reficiēdū. Sub
hæc machinæ promotæ ſunt, vſq; ad laborē tertię foſſæ, & dū
ſcala iamiā demiſſo pōte, tactura cacumē hoſtilis turris eſſet:
oppidani ignē turri ſuę immittūt, cęteraq; ſpiracula obſtruūt,
vt omne incendiū per vnū illud foramē erumperet, quod incē
diū anguſto exitu iaculatū, globoſq; flāmarū, longe, lateq; ac
ſurſum ſpargens, in ſcalā, pontēq; turbinē ſuū fert: & eos qui
inſiſtebāt, nō modo ardore vexat, ſed etiā ſuperātibus flāmis,
proſpectu priuat. Ibi triſte ſpectaculū cū lymphati milites pręſ
ſenti ardore amburerētur, & ne ſcala cremata, deorſum ruerēt,

timerent,& nec satis consilij ad redeūdum esset. Ad hæc oppidani præter cætera missilia, lapides bombardarum nostrarum, quos ex omni vrbe collectos, in turrim subuexerant, deuoluebāt, cū magna strage eorū qui in scala insistebāt. Sed protinus cognito periculo machina retracta est, & cum pons a turri, cui admotus erat, recedit, iam semiustulatus excussus est, atq; altera parte sese deflexit, nonnullosq; incēdium, ac lapides, armis non ruinam deuitantes, deiecit, cum magno inspectantiū suorum gemitu. Quorum corpora nisi reciperētur, non se cibum imperator gustaturum iurauit. Sic nostri magno ardore inter tela, ac saxa sub muris cadauera receperūt, eaq; cum cæteris honorifice sepulta sunt, ipso duce comitante funeris pompam. Erant enim viri tum alias præstātes, tum vero eo tempore ob insignem animi magnitudinem delecti. Quod si post hanc acceptam calamitatem, copiæ illæ non antea subsidio vrbis venisset, haud scio an dux suos a suscepta persuasiōe reuocare potuisset, non esse fatale, Anticheram vt Setanillium, expugnabilem nostris esse: frustra tentata aquæ subtractione, cuniculis, turri, qualis fortuna aut peior in acie contra tot barbarorum copias, timeretur. Nunc victoriæ superiorum dierum eos succumbere animo non sinebant, & vltro quidam alios timidius sentientes increpabant. Ad hæc honos ab imperatore defunctis habitus, & exhortatio, ac præmiorum pollicitatio, erigebat. Paucos intra dies scala refecta est, & aduersus incēdiū tabulata, quibus scala substructa erat corijs crassioribus, amphimallisq; aceto maceratis intecta, atq; asseribus latera munita, interq; scalam ac pontem in modum cataractę interposita ianua, quæ in tempore posset aperiri, claudiq; cōtra saxa, quę superne deiecta, per scalā deuoluerētur. Octauo die cū iterū procedēda machina foret, hora diei tertia, dū iam cibū iussi cœpissent milites, Ferdinandus his uerbis est adhortatus. Quod superioribus diebus impedimēto fuit cōmilitones, id emēdatū satis est, vt ipsi videtis. Quod reliquū est, nō nisi in vestra manu positū est. Neq; vero tantū in turri spē ponimus, quanq̄ in ea maximā, aliter nō nisi qui per hāc ascēsuri sunt, alloquerer. Sed ab omni parte vrbs capi potest, cum vndiq; oppugnatur, dum cæteri scalas muris admouebunt, dū portas, aliumve lo-

cum ſubruent, ſi illuc recurret hoſtis, minus negotij iis, qui in machinis ſunt exhibebitur: ſi aduerſus hos vehemẽtius pugnabitur, facilior alijs ad ingrediendam vrbem erit occaſio. Sic vniuerſi mutuo auxilio eritis, & forte qua minime ſperamus, vt aliquando ſcimus eueniſſe, expugnatio incipiet. Raro eodẽ euentu res ſequitur, ad quẽ conſilia direximus. Ideo omnia in ipſa rerũ adminiſtratione ſunt exploranda, vt ſiquid in quo ſi debamus ſpem deſtituat, id compenſet aliud, in quo minus fidebamus, vt venator facit, qui diſpoſitis per diuerſa loca retibus, interdũ plus prædę nanciſcitur vbi minus opinabatur, vbi magis ſperabat, ibi aut minorem ſpe, aut nullam venationem nactus. Vobis vero nunc minime pręcipites foſſę ſunt: iam ſemioppletæ ſuperioribus diebus, multiſq; in locis põtibus ſtratæ, iam prope ad ipſos muros iter eſt. Vindicate ergo acceptã nuper turpitudinem, reddite hoſtibus vicem, vlciſcimini ſocios, quos incendium, ſaxa, ruina extinxit. Docete nullo in genere pugnæ vos inferiores iſtis eſſe. Pauciores multo cum eſſetis, non dolo adorti, nõ noctu, non magna belli arte, tantũ hoſtium exercitum, qui vos adoriebatur, ſola virtute ſuperaſtis, nunc pauciores eorundem ſuperare nequibitis? Hic videbitur ille veſter ardor, quem multis in certaminibus iam oſtẽdiſtis, hic operam ſuam is nauabit, cui dux, cui nomen Hiſpanũ, cui laus, cui religio, curæ erit. Non tanta res hic, quanta in acie nuper agebatur, agitur: ſed ob famam, ob vindictã ſociorum, ob ſatisfactionem iracundię prope dixerim maior. alio bello ad expugnandum Setanillium venimus, infecto negotio receſſimus, Nũc ad expugnandam Anticheram venimus, quam o ſi, quod horret animus, & lingua vix audet fari, non expugnauerimus, quid ni infecto negocio victi non victores diſcedemus? Auferte igitur tantum dedecus a vobis, a patria, a me, & quod præcipuũ eſſe debet, a nomine Chriſtiano. Nam ſi nullo periculo, ac nullo ſanguine nobis mors conſtaret, quid tãdem meriti apud deũ cõpararemus? Itaq; quia nonnulli ex noſtris perierũt, ſiue quis periturus eſt, non eſt q deterreamini. Si enim iſti in ſua ſuperſtitiõe nixi, ſi cæteris in bellis homines mercede cõducti, propoſitis periculis non coercentur, eo deformius erit vos, tot aliis accedentibus cauſis, deterreri. Vos vero, qui,

ſcalam aſcenſuri eſtis ſigillatim hortari habeo, a quibus maximus terror hoſti eſt, & vnde principium victoriæ naſci debet, ne lapides obſint, ianua interpoſita obſtat, ne incendium lædat, corijs, centonibus, aſſeribus prouiſum eſt. Nunc veſtrũ eſt ſtrenuitate, ac celeritate vti: vt cum noſtra machina ſuperet hoſtium turrim, vos eos pro turri pugnantes ſuperetis, facto in eam protinus impetu: ne illis veſtra mora, & animũ adatis, & ſpatium detis ad tela in vos ingerenda. Tu Didace Ferdinandi Dechines cape hoc vexillum regium, quod tibi in manus trado, facitoq; vt memor ſis hoc a me ſuſpiciendũ eſſe, aut ſuper hoſtilem turrim ſublime, & ventilante aura vibrãs, aut a turri eadem, prono vertice ſuſpenſum, quorum altero nihil ſpecioſius nobis, altero nihil deformius accidere poteſt. Hac oratione habita, omnes ad munia ſua diuiſit, diſpoſitiſq; mox vniuerſis, machina proceſſit, & cum tempus affuit, deiecta cataracta, multos eorum qui pro turri ſtabant, ruina ſua cõpreſſit, eodemq; temporis puncto, prorumpens flammarum e foramine procella, repleuerant enim eadẽ materia turrim, in ſcalã fertur, nec vulgari igni, ſed incẽdario agebatur, cui aqua reſiſti nõ poteſt. Is ignis coria, ac cætera madentia adeptus, ſiue ipſo humore aleretur, ſiue repelleretur, cũ horriſono ſtrepitu in cœlũ quo ſagittæ mitti nequeant, aſſidue ferebatur, conuoluens flãmeas pilas, humano capite maiores. Interea Didacus vix bene delapſa cataracta, inauratũ, lõgeq; refulgentẽ clypeum ſiniſtra præferens, dextraq; vexillum ſuſtinens, crepitãtibus toto corpore miſſilibus, in turrim primus deſilit, vel fortior q̃ octauo die alij fuerant, vel felicior. Hũc alij a tergo inſequuntur, ſtrictiſq; telis in reliquos inuadunt. Illi tũ caſu ſuorum, tum noſtrorũ audacia territi, breui certamine edito per ligneum pontem, qui turrim muro iungebat, nam lapideũ diruerant, propere delabuntur, eumq; vbi trãſiere, funibus ſuſpẽſum ſoluunt, qui partim decidit, partim ad parietem turris hęrẽs pependit, ne victores in muros, atq; inde in vrbẽ poſſent deſcendere. Sic interclusis, nec hoſtẽ lædere, nec ſociorũ multos, in anguſtũ locũ recipere dabatur, etſi aſſidue ſuccedebãt. Cæteri qui ſequebantur nõ cum viris, ſed cum flãmis pugnabãt, quas præparato ad hunc caſum aceto, cohibere nitebãtur,

ſubinde coria,cilicia,ligna perfundentes. Videres alios cũ vaſis plenis aſcendere, alios cum inanibus deſcendere, alios implere,alios porrigere, vbiqꝫ feſtinari, vrgere, hortari vocibus clamoribuſqꝫ,vt fit in domorum incendio,cuncta miſceri:cęteris prope ad tale ſpectaculum, euentumqꝫ intentis. Nec hos,ii qui in muris erant magnopere infeſtabant,a noſtris ſagittariis prohibiti, adeo totus labor ad machinam erat,nec de vrbe, ſed de machina expugnanda res eſſe videbatur, & qui obſidebant obſeſſi,& qui obſidebantur obſidere, & qui expugnabantur,expugnatores ſuos expugnare. Et iam nõnihil timebatur, ne durante incendio ſcala labefieret. Iam etiam qui in turrim euaſerant,ſibi metuebant, ne calore ſolutus fornix decideret, vtiqꝫ ruina pontis cõcuſſus,& multitudine grauis,eorum qui aſcenderant,neſcii nullum eſſe in muros a turri deſcenſum, & reuerti per ſcalam flagitioſum ſane exiſtimabant,& in eos vndique ab oppidanis ſagittabatur. Hoc vnum interim præſtabant,ne prope turrim in muris hoſtis conſiſteret, vt non tantopere ſocii ab acceſſu portæ arcerentur. Ne tamen clandeſtino aditu alimenta ignibus ferrentur impedire non poterant. Imperator ob id anxius circuire muros,& hortari omnes, vt qua cuique proximum eſſet, ad mœnia ſuccederent, quo certamen a machina,turriqꝫ aliquãtum auerteretur. Sed cum obequitat,animaduertit foramen quoddam in imo muro, paululum ſupra ſolum,quo ex foramine, ad magnitudinem pene hominis capacem aquæ pluuiæ ex vrbe profluere ſolerẽt. Percontatus ex quodam, qui in vrbe diu fuerat diuerſatus,fit rei certior. Ergo impigris viris negotium dat, vt foramen refringant,ac ſubeant: ipſe in diuerſum ab illo locum,quo hoſtẽ falleret,omnem transfert molem belli,& ſe de induſtria adhortatorem militum oſtendit. Illi interim,patefacto latius muro ſubeunt, alioſqꝫ furtim atqꝫ alios admittunt, donec conflato ingenti globo, per vrbem ad portam turris procurrunt, multos trucidant,fores refringunt,qui foris ſunt & ipſi adiuuant. Sed vndiqꝫ concurrentibus oppidanis, acerrimum intra muros pręlium oritur,& dum de poſſeſſione vrbis certatur,muri deſeruntur ab illis, a noſtris occupantur. Tandemqꝫ reuulſis portarũ foribus,victores Chriſtiani infunduntur, atqꝫ vndiqꝫ

barbaros aggressi, in medio interimunt, domos diripiũt, easq; dominorũ sanguine aspergũt, nulli ex puberibus vita reserua ta est, multi templũ, multi in arcẽ cõfugerunt. Sed multo ma gis præses arcis, q̃ deus præses tẽpli implorantibus opẽ tulit. Nã & auidius nostri rapinæ gratia, ad templũ properarunt, & locũ illũ magis consentaneũ, talibus victimis existimauerunt. Natabat omne humano cruore pauimentũ, & gemitu morien tium tẽplum mugiebat, & a morientibus, mortuisq; vestitus detrahebãtur. Multi nec opinãtes domi sunt oppressi: horũ vnus etiã texens, qui cũ audisset vrbẽ expugnatã, nõ obserauit fores, nõ fugit, non etiã surrexit, sed tã q̃ fieri nõ posset, texere perseuerauit, atq; ita sedẽs, telã suã, ãte q̃ detexta esset, sangui ne suo tinxit. Qui vero in turri stabãt, ne expertes prędæ es sent, accepto fune sese demiserũt. Imperator quoq; simul atq; patefactã portã vidit, cũ prætoria cohorte, infestis signis in trauit, adhuc durãte prælio, cuius cõspectu, siquid adhuc in op pidanis erat animi ad pugnãdũ cecidit, nõnulliq; dum victorẽ fugiunt, ad pedes eius procũbentes vita donati sunt. Mulieres etiã cõplures cũ paruulis liberis accurrentes, q; vitę suæ time rẽt, certis hominibus cõmendatæ sunt: imperatũq; pręconi, vt cũ tumultus direptionis resedisset, ediceret, nulli mulieri vim afferri, quæ Christianã se fore polliceretur. Quęcũq; autẽ talis fuerit, daturũ se operã, ne impudicã esse necesse esset. Sic stãti in media platea Ferdinando, obuiã venit Didacus Ferdinãdi, scuto ita cõfosso, sagittisq; hirsuto, atq; ita lacerato, vt vix no uæ plagę loc9 foret, lõgeq; grauiore põdere q̃ ab initio fuisset. Hic vltro porrigẽti gratulabundã dextrã imperatori, nomi natimq; cõpellanti. Ego, inquit, ĩperator, imperii tui memor, turri occupaui, hostẽ deieci, vexillũ statui. Sed profecto mira res accidit, infessam hostibus turrim conscendimus, ea potiti descẽdere nequiuimus. Quos difficillimũ factu putabamus, fa cile fecimus, quod autẽ facile ac pronũ, ad id hæsim9, & inter rupto, velut in fluuio, ponte, cursus victorię substitit. Verũ vt hinc ex inopinato fortuna tibi aduersata est, ita alia ex parte, pręter opinionẽ propitia fuit, volẽs omnem hãc victoriæ lau dem penes te vnũ esse. Cui respõdens imperator, equidem vi ctoriã hãc, vt decet nos sentire, refero deo acceptã, & secundũ

deũ tibi,qui quantũ abs te expectaui,abũde pręstitisti.Ideoq; tuum præmium suo in loco est. Direpta vrbe caduceatorẽ ad eos,qui in arce sunt,mittit, habere illos in oculis exẽplũ,qualia ni se dedãt passuri sint. Eisdẽ petentibus triginta dierũ inducias,& nisi intra eos,rex auxilia misisset,dedituros arcẽ spõdentibus,incolumi tamẽ libertate,ac fortunis. Nõ plus q̃ bis septẽ dierũ induciæ impetratæ sunt:ad quã diẽ,cũ nihil auxiliorũ ab rege summissum esset,arcẽ dediderũt,fortunasq; priuatas capere permissi sunt,facta etiã eis potestas eũdi quo vellent:qui Granatã abiere,iis ducentorũ equitũ præsidiũ,ad certum locũ deducẽdis præfecit. Siqui in Castellã mallẽt,iis nõ defuturã cõmodã conditionẽ promisit,atq; ita pars ad sinistrã per mediũ equitum, qui deducturi erãt,Granatã versus abiit, pars in exercitu remãsit,humane ab omnibus & benigne tractata. Antichera incœpta obsideri,oppugnata,expugnataq;,& arx dedita,atq; õnia egregia facinora gesta sunt ab imperatore Martis die,q; eũ diẽ existimaret,Marti,hoc est bello dicatũ,nõ exactissima quidẽ ille,ac plane sapienti ratione,sed tamẽ vt rebus Martiis excusata. Oppidũ a Christianis sacerdotibus expiatũ est,& nouis incolis,qui modo Agarenã linguam nescirent,cũ agro diuisum:datũq; negotiũ vt muri resarcirentur,qui multo magis intrinsecus quassati,ad assiduos bõbardarũ ictus,q̃ foris visebantur, sexto q̃ domo profectũ est mense. Ibiq; certior fit de reb9 Aragoniæ. Nã antea de morte Martini regis nũtiũ acceperat,eãq; rẽ sedulo suppresserat,ne qd aut hostibus spei,aut suis curę iniiceret. Alfonsum quoq; filiũ post victoriã de Granatẽsibus,quotidie literis orãtẽ, vt se in castra accerseret,iussit expectare propediẽ aduentũ patris,cũ quo in Aragoniã itur9 esset. Igitur ex nũtiis intelligẽs res Aragonię, nisi eã propius accederet,nõ recte habituras,eo proficisci cõstituit:aduocatoq; procerũ cõsilio,in hęc verba disseruit. Re bene ac feliciter gesta proceres,exacta iã ęstate,appetit autũn9, vt quicquid ante hyemẽ agi posset,id nõ magni sane momẽti esse cẽsendũ sit: At maximi momẽti est curã in res Aragonię me intẽdere,meo pariter & publico nomine. Iam primũ plærosq; vestrũ audisse reor,auũculũ meũ Martinũ regẽ,diẽ suũ obiisse,ãno vertẽte,post mortẽ Martini filii,quẽ ego cũ classe

venturũ ad hoc bellũ,ſicut vterq; promiſerat,ſperabã. Ex quo primũ præſidio,deinde cõſobrino,tũ auunculo priuatus ſum, duobus regib9,nulli principũ noſtra memoria ſecũdis. Horũ morte regnũ Aragonię ad me,tãq̃ cęteris pximiorẽ,pertinet, vt ſemper a cõſultis viris accepi. Sed id mea abſẽtia ne vi occupetur ſummopere verendũ eſt,& vt ad me perfertur,nõ via iudiciorũ aut iuris,ſed factionibus,potẽtia,armis,agitur. Quod ſi pro iuſtitia ſua annitẽtes,qui litigãt,tamẽ ægre obtinẽt qđ poſtulãt. Quid futurũ de nõ annitẽte putandũ eſt,inter tot cõpetitores? & in alijs litib9 plęrũq; ſatis eſt habere bonã cauſã, bonũq; iudicẽ: & in lite de regno cõtra improbitatẽ aduerſariorũ,male nobiſcũ agitur,ſi in ſola & cauſæ,& iudicis bonitate ſpẽ ponimus. Armis ac potẽtia contra hoſtẽ armatũ,potentẽq; opus eſt. Itaq; ſiquid apud vos gratia mea valet,quęſo mihi veſtro cõſilio vires huius belli aliqua ex parte illuc trãſferre liceat,vt populos ad recte iudicandũ noſtra authoritate inducamus. Cũ præſertim hæc res nõ modo ad beneuolentiã mei, ad honorẽq; iuſtitiæ ſpectet,ſed etiã ad amplitudinẽ regni,ad gloriã Hiſpaniæ,ad incrementũ religionis. Etenim ſi alius, q̃ ego rex Aragonũ creetur,inter quẽ ac regẽ Caſtellæ,vt memoria patrũ ſcimus accidiſſe,diſcordia ex qua bella oriuntur,indat. An ſperamus occupatos nos duplici Marte,ex vtriſq; hoſtibus victoriã reportaturos? Hoc ego,ne ſi occulta quidẽ fuerint odia,nedũ ſi aperta,ſperauerim futurum. Quid? ſi nõ ſimultas,ſed inuidia ſuberit,quæ nõnunq̃ magis ad nocendũ valet,q̃ vllus affectus: & odia conciliationẽ recipiũt,inuidia nullo pacto cõciliari poteſt: & hoc peius nocere ſolet, quo magis ex occulto graſſatur. Quid? ſi met9,an aliquid eſt,quod maiores,aut crebriores cauſas habeat ad male cogitãdum. Caſtellę regnũ in omni Hiſpania maximũ eſt: hoc cætera ne dicã oderũt,inuidẽtq;,certe metuũt,& ab eo ſicut infirmiores quadrupedes,volucresve a leone,aut ab aquila cauent. Nã rex Aragonũ etſi prępotẽs eſt,ac maris,vt aiũt,domin9,tamẽ eius vires, multo minores fama ſunt. Quod enim Sardiniæ regnũ male pacatũ,ac prope nominis Catalani inimicũ,adiuuaret Aragonię regẽ bella gerentẽ cũ rege Caſtellę. Quid Sicilia? quę vix didicit iugũ ferre alienigenarũ,quęq;,vt audio,iã nũc nõ ſatis

quieta est. Omnis igitur vis,atq; õne robur regis illius residet in Hispania:quæ Hispania cũ nostra nequaq̃ est cõparãda:ex quo necesse est humana ibecillitate metuat potẽtiorẽ. Ideoq; inter eos reges fere cõuenit,veluti cõspiratos,& inter se amẽt, regẽ Castellæ vel destructũ,vel diminutũ vellẽt. Quid? si accedat auaritia, omniũ vitiorũ magistra, & parẽs. an si offulserit spes Aragoniæ regi aliquo portu oppidove,regni Granatẽsis pro mercede potiẽdi, speratis fore,vt nõ inueniat causas, cur ab hoste cõtra nos stet in bello? Quid? si hæc omnia,aut certe plura subsint,odiũ,inuidia metus,spes:quo tandẽ tẽpore, existimatis regnũ hoc in nostrã potestatẽ esse venturũ? Quod nostra ætate hoc incõmodi vsu nõ venit,propinquitas regũ Aragoniæ cũ nostra domo,in causa fuit. Ea iã extincta,in pristinũ dissidiũ,primo quoq; tẽpore redibitur:ne autẽ redeatur,vna ratione effici potest,vt hęc duo regna sanguine cohæreãt,hoc est,vt ego rex illius regni declarer. Quod cõmodũ nimirũ tanto plus erit,q̃ fuit rege Martino,Ioãne,ac Petro,quanto ego coniũctior sum huic gẽti,q̃ illi fuerũt. Vnde cõsociatis viribus vtriusq; regni,nullo negotio barbarũ perdomabimus:vt breui tẽpore duo regna alia,nostræ genti subsint,qđ nunq̃ fando est cognitũ,nec de reliquis quoq; duobus sit desperandũ. Ita q; in primis opto,& quo nihil mihi videre est lõgius,omnis Hispania Christianis prĩcipibus obtẽperabit. Quare vestrũ est ꝓbare sentẽtiã meã,ac causę fauere,quicũq; publicæ quidẽ amplitudinẽ,laudẽq; & religionis & patrię amatis,priuatim vero dignitatẽ meã,potentiã,gloriã, iustitia & industria quęsitã,nõ sine aliqua ratione vestrorũ cõmodorũ, qui de me estis bene meriti,quos multo prolixius remunerare,ac magnificẽtius potero rex q̃ priuatus. Nullũ enim ex õni mea felicitate vberiorẽ fructũ percipere me arbitrabor,q̃ dũ iis,qbus debeo gratiã,& quidẽ cumulatissimã,referã. Hæc Ferdinandus: cæteri pro se quisq; approbare consiliũ & laudare. Tũ Sancius Palentinus episcopus. Ego imperator adeo nõ aduersor sententiæ tuæ,vt nisi tu occupasses,istud ipse pro mea in te fide & beneuolẽtia, tibi cõsiliũ daturus fuerim. Age igitur deo bene iuuãte,regnũ quod,vt ego quidem sentio,tuũ est capesse. Castellanũ multis ad te deferentibus,quia tuum nõ putasti,capessere veritus es,

Nã vt nulla quantauis occasione,ad præripiendũ alterius regnũ,debemus allici,ita nullo labore,nulloq́ periculo abstineri a nostro asserendo. Nec quicq̃ abiectius est homine,qui paruo accedit animo ad vendicandũ hęreditariũ regnũ. Quod si quid ob id laboris,difficultatis, sumptus, periculi subeundũ sit,nõ obtinẽti certe cõtendisse turpe nõ erit:obtinẽti autẽ eo gloriosius,q̃ pene sua industria cõparasse regnũ iudicabitur. Et sane præstabilius est regẽ se facere,q̃ ab alio fieri,nec alteri fortunã suã,sed sibi debere: & cũ paternũ nominas regnũ,nominare etiã regnũ tuũ,quod nõ per manus traditũ sit sed manu partũ ac receptũ. Quare si tuis vis esse similis, caue cõmitas,vt nullũ tẽpus interponas, quin regnũ,quod & successione, & quod in rege primũ duco,virtute tuũ est,ab iniustis hęredibus,ac regnare indignis,eripias, & tibi quantũ humana ratio valet asseras. Ad quod vires meas,quãtulęcunq́ sunt,meã operã,sedulitatẽ,studium, industriã,officiũ polliceor, ac defero. Deniq́ nũq̃ te ab isto pposito,dũ de iure iudicatũ sit,reuocare tẽtabo. Huius orationẽ aliis maiorẽ in modũ laudãtibus,& se ad similia præstãda,singulis pollicentibus, magis cõfirmatus Ferdinãdus,discessum in diẽ tertiũ edicit. Quo die cũ iã milites præsidio vrbis imposuisset,vna cũ armorũ cibariorumq́ copia,plenus gaudii ob victoriã,ac spei ob futurũ regnũ,ex Antichera recessit,tertiisq́ castris,cũ parte copiarũ Ispalim, domũq́ peruenit,cũ quibus copiis propius Aragoniã iret,cæteras in sua domicilia redire iussit. Quæ autẽ posthac cõsecuta sunt,ne subnectamus facit, q̃ multa, vt tẽpore priora sunt,sic ordine præuertenda,quę hactenus non attigimus,ne seriẽ rerũ cohęrẽtiũ,q̃ eodẽ in loco gestę sunt,interrũperemus,duo quodãmodo historiarũ corpora cõfundẽtes,idq́ sępius,si suisquęq́ tẽporibus acta redderẽtur. Nũc peractis illius Hispanię gestis, ad alterius Hispaniæ narrationẽ animũ cõuertimus,& de Granata per Castellã,velut pedibus in Aragoniã, Cataloniamq́ transimus,nouã materiã principiũq́ sumpturi,nõ repetito tẽporis cursu,supra hunc ipsum,de quo nunc scriptũ est annum, sed annũ nõ eiusdẽ nominis. Quippe is de quo proxime locuti sumus,est post millesimũ quadringentesimũ,ab ortu domini decimus,a quo vero nunc ordiemur nonus.

LAVRENTII VALLENSIS PATRITII ROMANI HISTORIARVM FERDINANDI REGIS ARAGONIAE LIBER SECVNDVS.

HOC ANNO MARTINVS SIciliæ rex, Martini Aragoniæ regis filius, apud Calarim, post ingentem de Sardis victoriã, receptaq; complura oppida, paucis diebus febri extinguitur. Febri non cõtracta ex æstiuo tempore, quo in omni Sardinia graue cœlum est, quia nondum media æstas erat: non aquarum noxio halitu, quia Calaris a stagnis, quæ multa sunt in ea insula, non admodum infestatur: non ex intemperie cœli, aut cõtagiõe, quia nemo suorũ ægrotauit. Quo magis inopinata mors eius tum sibi tũ socijs fuit, eoq; luctuosior, vtiq; in illo & virtutis flore & ętatis. Tertium enim & tricesimum annum agebat, æqualis Ferdinando, aut anno maior, infœlici quodam omine, siquid omnia sunt, ante patrem factus rex, quasi ante patrem vita defuncturus. Nec magis nomine suo lugendus, q̃ patris, cui vnicus erat iam senescẽti: neq; tam ætate, vnum nanq; & quinquaginta annos natus erat, q̃ habitu corporis, obesi nimium ac præpinguis, & veterno grauescentis. Accedebat his & ætatis & corporis incommodis quaterna: malum in primis gaudio, lætitiaq; curandum. Sic affecto nuntius de morte filij affertur, ex quo quantus patrem mœror, dolorq;, quanta item perturbatio populos peruaserit, sibi quisq; natura & experimento duce, subijcere potest. Omnium tamen cogitatio, ac sermo erat, quisnam regi futurus hęres destinaretur. At ii qui apud regem amplissimi erãt, partim illius beneuolentia, partim vt suæ ipsorum potentiæ consulerent, quo tales apud filium, quales apud patrem forẽt, & forsitan tutores relinquerentur, non ita multo post exequias, suadent vt primo quoq; tempore capiat vxorem. Nam olim iam regina decesserat, quæ fuerat comes Lurię: consulendum enim regno, consulendum regio generi, consulendũ etiã reliquę ætati, quá cũ vxore, liberisq; traduceret iucundiorem.

Rex autem, etsi multis rationibus aduersabatur, ꝙ senescens, ꝙ inutili corpore, ꝙ ægrotus esset: tamen vt potissimũ obijciebat, non esse opus coniugio, cum nepotem haberet Fœdericum iam infantiæ annos egressum: qui maturior ad successionem, q̃ qui postea nascerentur, foret, qui sibi non alio, q̃ filij loco esset. Sed cũ illi preferrẽt filium nepoti, legitimum illegitimo, plures vni, certum in multis liberis, q̃ incertum in vno, tandem acquieuit: nec præcepit, vt ab alijs vxor prospiceretur sibi, sed ipse per se, inter duas adulescentulas, quæ sub vxore domi creuerant, aliquandiu hæsitauit, ambas forma insignes, & summo loco natas: Ceciliam Iacobi Comitis Vrgellensis sororem, & Margaritam neptem Ioannis comitis Pratensis. Nam Petrus pater mortem obierat. Sed vt erat prudentissimus rex, si cepisset vxorem Ceciliam, vidit fore, vt frater illius, se viuo quidem regẽ agere vellet, ita animo regnum conceperat: mortuo autem, per fas perq; nefas ad se populos contraheret. Præterea nequid in auum, nepotemq; machinaretur. His ratiõibus vel solis, vel summis adductus, Margaritam preeligendam putauit: non sola formæ præstantia, vt quidam nimis iuuenili animo, & quasi amatorio opinantur, nec vt simulatum est, ꝙ medici magis hanc ad conceptus idoneam iudicarent. Vix mensis a nuptiarum die intercesserat, cum legati ab rege Ludouico venerunt, Ludouicum etsi nonnulli regem fuisse negant, tamen regem appellabo, quia multi fuisse regem affirmant, cum quibus, q̃ cum illis excusatius, atq; humanius est peccare, nescientem ab vtra parte peccetur. Hi legati ab rege Frãciæ quoq; venisse dicũtur, quõ maior legationi adesset autoritas: Eorum primus fuit episcopus Conseraneum, qui orationẽ habuit, illa tempestate inter suos omnis iuris diuini humaniq; consultissimus, deniq; eloquentissimus. Nam ita constat inter eos qui affuerunt, nullum se literate loquentem, eloquentiorem, nec ante nec postea audisse. Quam tamen orationem, nemo eorum qui laudant, memoria tenet ad verbum. Sed sententias aliquas, & præcipue capita, quæ commodius in oratione regis, ne bis dicantur, a me ponentur. Hic cum cerneret regem subinde orationi suæ, vt putabat indormientem, oculis conniuentibus, capiteq; demisso

ſterteret, interſiſtebat. Rex contra, cognoſcens cur interquieſceret, iubebat eum pergere: non enim ſe dormire, etſi clauſis oculis ſterteret, aut ſi corpus præ morbo dormiret, non tamen dormire animum, atque hoc ſæpius facienti, inquit: an tuæ orationi indormierim, an inuigilauerim, & ex mea reſponſione intelligas licet. Itaque vbi loquendi finẽ fecit epiſcopus, quinque ait, capita continet tua oratio, quorum ſingulis, eodem ordine reſpondebo. Primum quod me ſalutaſti verbis Ludouici regis tui, mihi affinis, agnoſco egregiam erga me illius beneuolentiam, quod profecto mutuum fit, nec minus eum mihi fateor eſſe cordi, propter ſua in me officia, fidem, amorẽ, quam propter affinitatem. Quod autem ſecundo loco nuntiandam mihi duxit victoriam ſuam, qua potitus eſt aduerſus Ladiſlaum in hoc quoque fecit amice, cum ſciret me nõ mediocrem de ſuis proſperis voluptatem eſſe capturum, quã & illi & mihi propriam, perpetuamque opto. Nec minus in eo, quod tertiũ fuit, amorem ſuum erga nos declarauit, quod quemadmodum me victoria ſua gauiſurum ſperauit, ita ſe meam cladem dolere oſtẽdit, miſſo ad me ſapiẽtiſſimo viro, qui conſolaretur, quæ profecto conſolatio talis eſt, vt quemuis paternum mœrorem mitigare poſſet, qui modo tãtus non eſſet, quantus hic meus, qui filium & virum & vnicum, & regem, & cum omni virtute, tum in patrem charitate prȩditum, & orbum liberis amiſi. Vtcũque tamen & miſeratio amici grata eſt, & conſolatio ſapiẽtis nonnihil moleſtiæ leuauit. Precarique habeo cœleſtem regem, vt regem amicum, hoc vulnus quo ego ſaucius confectuſque ſum, nõ ſinat experiri. Nam quod quarto loco poſuiſti, longa oratione executus, ſucceſſionem, ſi ſine liberis deceſſero, ad vxorem eius filiumve pertinere. Iſtud vero mihi non conſtat: tu quoque velut in dubia re, multa verba feciſti. Ideoque non eſt, vt accipiam puerum, ac matrem eius, ſicut poſtulaſti, cũ & ipſe verbis euangelicis reſpondere poſſim, Quod iuſtum fuerit dabo vobis. Ais ideo mihi accerſendum Ludouicum puerũ, vt iam nunc in noſtra regia, & inter populos velut futurus rex, aſſueſcat, percepturus mores, linguam, diſcrimina perſonarũ, ingenia regionũ, ne poſtea, cum res poſcet, rudis ad gubernacula regni accedat. Hoc ego multis de cauſis, ne agã deducor. Primũ

quia huiusmodi præiudicio, non faciam iniuriam alijs, qui vobis in successionis iure non cedunt. Si enim vobis acquiescam, quid aliud, q̃ vobiscũ ius hoc facere pronuntiem? Deinde siquis alius in iure succedendi, aut sit, aut fiat, aut nascatur potior vobis, qui tandem honor istum puerum consequetur? quem a vobis honoratum vultis, si ab adita, atq; administrata regni possessione dimittatur, & velut expellatur? Non enim deest, qui se potiorem vobis putet: non deest, qui fieri possit: non deest mihi spes suscipiendæ sobolis: confidoq; clementiæ dei, q̃ sicut afflixit me, faciẽs de patre orbum, ita vulneri meo medicabitur, de orbo faciens patrem. ex hac dilectissima mihi coniuge (assidebat enim ei regina) & certe vterq;, quantum in nobis est, enitemur vt parentes simus. Ad quod verbum, cũ ambo surriserunt, tum vero cæteri arriserunt. Medici quoq; spem faciunt, qui aiunt facilius ex homine prouectioris ætatis, ac puella, q̃ ex vtroq; adulescẽte, filios gigni. Et nihilo minus quod gaudium oculorum huius, meorumq; erit, si in hac auiditate, atq; in hac spe tollendæ prolis, videmus domi versari alienum puerum, quasi nostri versari regni, idest nostræ orbitatis hęredem, haud dubie infaustum omen, & acerbum augurium. In quo non parum miror affinem meũ, eiusq; subrequiro prudentiam, qui sub ipsis pene nuptiarum auspicijs de successore meo agendum putauit, nec de successore tãtum, sed de adoptiuo, quasi nec duxissem vxorem, nec vellem ducere, aut ex ducta liberos (quod omen deus auertat) non essem sublaturus. Quod tamen si non cõtinget, alienusq; mihi successurus est hęres, quid mea magis refert, aut quid prius, antiquiusve debet videri, q̃ prospicere regem proceribus, ac populis meis, exquo iustũ imperiũ, firmũ præsidiũ, perpetuã pacẽ nãciscãtur. Proceribus inq̃ meis, ac populis, quorũ sanguine partim in Sicilia, partim in Sardinia recipiẽda, ego & filij vsi sumus. Quorum pleriq;, aut liberos aut parẽtes, aut fratres, aut alio modo propinquos desyderãt, pro domus meæ ãplitudine amissos. Neq; enim minus regiũ puto, populos suos, & pręsertim de principe optime meritos, post obitũ suũ, recte gubernãdos curare, q̃ viuẽtẽ recte gubernare. Ex quo testificatũ relinquã apud omnes iudiciũ meum, vt si domesticus mihi hęres non fuerit, ij ad

quos pertinebit,ſequantur meā defuncti vel rationem vel autoritatem. Neq; vero, quod vltimo loco poſuiſti, abnuo veſtram poſtulationem,vt permittā cauſam,de ſucceſſione, iam nunc quoq; agitari. Non enim ita delicato animo, ac parum forti ſum in obeunda morte, vt de ſucceſſore meo diſputari, etiam tam recenter a nuptijs,pati æquis auribus nequeam.Filius meus facit,vt hæc pati poſſim,& mortem non multo plus timeam cauſa mea,q̄ optem. Nichilq; eſt quod magis vitam meam oblectet, q̄ futuræ prolis ſolatia, ſiue mas ſiue fœmina futura eſt. Nam vt tu vis, quod facile paſſus ſum te dicere, in paterno regno,ſi mas filius defecerit,fœmina poteſt ſuccedere,& quidē ante omnes mares,qui regem coniunctiſſimo gradu non attingant.Idq; tu ita præſenti conſtantiq; animo affirmaſti,vt præſentius atq; conſtantius affirmaſſe viderim neminem. Siquidem de fortunis omnibus, atq; capite vis dimicare,Siquis naturali iure, vel ſcripto demonſtret, hoc introductum in Aragoniam eſſe,fœminam in regnum non poſſe ſuccedere:iſtam ego te ſponſionem facere non ſinam,militaribus magis viris decoram,q̄ literatis, ne dicam pontificibus. Placet itaq; in commune referri ad conſultos,de iure competitorum, quidnam de ſucceſſione regni mei, diuinum ius humanumq; decernat.Ipſe quoq;,dum per occupatiōes licebit,prę ſidebo huic cauſæ. Multo enim præſtat me viuo ſoſpiteq;,ac diſceptatore diſcuti litem iudicijs ac verbis, q̄ me vel defuncto,vel morbo,ætateq; affecto, vi & armis.Hęc locuto rege,diſceſſum eſt.Mox cum in cubiculū rex introijſſet, multuſq; de his rebus,ab iis,qui circumſiſtebāt dum ſermo haberetur, Vtinam,inquit Guilielmus Moncada, rex ex te prolem ſiue marem,ſiue fœminam primo quoq; tempore videamus,quæ & viuenti patri,ac diu ſit iucunditati,& defuncto ſuccedat. Cæterum,ſi(quod abſit)aliter deo cordi ſit,non video quin Ludouicus puer,in ſuccedendo primas habeat partes, qui nepos ſit ex filia regis Ioannis fratris tui : hoc eſt quin ipſa Iolans eius mater,regnum quod fuit patris aſſequatur. Non vereor enim loqui de iure competitorum apud te,nō tanq̄ regem,ſed tanq̄ diſceptatorem ac iudicē, vt te ipſe feciſti. Nam qui debent regis eſſe potius hęredes q̄ liberi? Atqui filia ex liberis eſt,& cū

ſola fuerit,locum liberorum implet. Hæc niſi tu frater extitiſſes,regnum paternum adipiſci debebat,quod ſiquid ſexus impedimento eſt,etſi nihil hoc impedire volunt,en filium pro ſe tibi nobiſq; offert,ex matre Catalanum,cui ius ſuū hęreditarium cedit. Atq; dicenti,pleriq; qui intermiſſo ſtrepitu colloquendi, ſilentium tenuerant, aſſentiebantur. Tum Bernardus Centellias: Immo vero iuſtius multo debetur ſucceſſio Iacobo Comiti Vrgellenſi. Nam iſta fœmina cum alleget nobis puerum,plane fatetur ad ſe regnum peruenire non poſſe, eadem ratione, qua nec patris potuit eſſe hęres, cum ſola ſuperſtes extitiſſet. Quod ergo ius ipſa nō habet,id profecto alteri tradere non poteſt. Itaq; excluſis fœminis,inter mares eſt diſquirendum, quis regi ſit proximus, is ſine controuerſia erit Comes Vrgellenſis,cuius pater, qui proxime eſt mortuus,eodem auo, quo tu progenitus es patre Ioanne, qui ſucceſſurus Alfonſo regi erat, niſi Petrus pater tuus maior natu fuiſſet. Nunc (quod tamen deus non ſinat) deficiente Petri ſanguine, ad fratrem ſeu fratris liberos redeat regnum, ſicut ad te rediit paternum regnum,fratre defuncto. Quod ſiquid momenti habet fœmineus ſexus,adeſt vxor Comitis,filia patris tui,vel patri ſucceſſura vel fratri,quæ certe tibi coniunctior eſt,q̄ fratris filia. Itaq; quod ſexus adimit, id ex viro, cui & ipſi ius eſt,in ſucceſſione ſupplebitur, atq; ita ambo coniuges, mutuo auxilio innixi,iuſtitiam omnem hęreditatis implebunt. Tum Bernardus Villalicus. Recte,inquit, Bernardus Centellia locutus eſſet,ſi in eodem pares nō haberet,atq; vt ego ſentio,ſuperiores. Nā ſi placet ad priores patrū redire,certe prior eſt Alfonſus dux Gādię, & frater eius proſocer tuus rex, Comes Pratenſis,patre Petro,auo Ioanne rege,qui fuit tuus proauus patruo Alfonſo,auo tuo. Ita eodē te illi contingūt gradu,quo tu Comitē Vrgellēſem: ſed tanto venerabiliores q̄ ille,quanto propius accedunt ad tuos maiores, tantoq; digniores qui ſuccedant,quanto proximiores iis regibus ſunt, vnde quaſi ex fonte regni origo emanauit. Eo quidē magis q; hi ſuccedent Ioanni auo, ille vero Alfonſo proauo. Nam q; ais de vxore, tantum tibi reſpondeo, eam non modo ex nō regina,ſed etiā ex nondum vxore genitam eſſe. Sibyllam enim qualis anteq̄ re-

gina fuerit omnes ſcimus. Feret autē hæc rex me dicentē, vel quia, vt inquit Bernardus Centellia, in hac cauſa iudex eſt, vel quia loquor ea, quæ grata debēt eſſe noſtræ reginæ, cū ob alia, tum vero ob hoc ꝙ ago cauſam aui ſui, vel fratris aui. Hæc dicenti Villalico, nemo audientium nec aſſenſus eſt, nec contra dixit. Tum rex, equidem inquit, ſi locus hic iudicandi eſt, iudicarem aliquid inter hos, quorū cauſas egiſtis. Sed quid attinet de his pronuntiare, cum ſit adhuc alius competitor, qui vereor ne iſtos omnes excludat. Ferdinandus infans Caſtellæ, natus ex Helianora mea ſorore, non dico natu maiore, q̄ hæc eſt ex Sibylla nata, ſed ex eadē matre, qua ego ſum, genita. Dux autem Gādiæ, & proſocer meus, ac Vrgelli Comes, mares illi quidem ſunt, ſed eos in eadem pono cōditione, qua fœminas. Nemo enim ſic in regno, aut vlla in hęreditate ſuccedit, ꝙ de progenie ſit illius, a quo primum hęreditas profecta eſt. Nam hoc modo ad eos deferretur hęreditas regni, qui ex vetuſtis priſciſq; regibus oriundi ſunt: ſed non ita eſt. Verum ſicut intercisa fontis vena, atq; alio deriuata, totus prioris curſus alueus aqua priuatur, ita tota progenies eius, qui ſemel a ſucceſſione paterni fontis excluſus eſt, in perpetuum exareſcit, nec niſi aliquo flexu redeuntem e latere aquam recipere poteſt: hoc eſt, dum curſus iterum interruptus, in proximum canalem deriuatur. Id ſitdum rex, aut quicunq; rerum dominus ſine liberis decedit, eius regnum ac bona lege naturæ ad proximum quenq; defertur. Nam cum res ſint vltimi domini, non autem ſuperiorum, qui ſuum ius in alterum tranſmiſerunt: nimirum vt quiſq; maxime coniunctus huic erit, ita plurimum iuris in ſuccedendo ſibi vendicabit. Quod cum ita ſit, non quis proximus ſit ſuperioribus regibus Alfonſo, Petro, Ioanni quærendum eſt, ſed quis mihi, cuius regnum eſt, & in cuius alueo poſtremus defluit regni riuus. Proximior autem mihi nemo eſt ea, quæ ex eiſdem parentibus genita eſt, & eius filius præponendus eſt mihi fratris mei nepoti, cæteriſq; qui me longiore propinquitate cōtingunt. Nā, quod dicitur, fœminas non ſuccedere, id intelligitur, quādo & mares proximi ſunt, Dux autē Gādiæ, & Comes Vrgelli, tot a me gradibus remoti, nō ſunt mihi proximi. Et Iolāte fratris filia, ac Iſabella ſorore, Helia

nora est mihi proximior. Ego illud vobis affirmare possum, nullum eorum, quē cupitis, regē magis ex vsu regni fore, q̄ Ferdinandum: sed vos studia partium trahunt. Quid autem conducibile vobis sit, non peruidetis. Habetis igitur testificatum iudicium meum, siquid forte de me aliud factū sit, prius q̄ res disponantur. Verum magis q̄ pro valitudine corporis, hodie & audiendo, & loquendo laboraui. Et hoc quidem grauissimi ac syncerissimi regis testimonium fuit: quod nō modo per vrbem Barcellonā, in cuius suburbano prædio hęc gesta sunt, sed per omnes natiōes eius ac prouincias demanauit, magnāq; Ferdinando autoritatem comparauit. Cæterum rex etsi hæc & sentiebat & dixerat, tamen omni diligentia, cura, autoritate, gratia, precibus, pollicitationibus, nepoti suo studebat. Nā delectis iudicibus, per omne cognoscendæ causæ tempus nihil reliquit, quin ius successionis Fœderici esse declararetur, & eo quotidie impēsius, q̄ assidue magis ac magis liberos se gignere posse desperabat. Sunt enim qui dicāt, nullo pacto, nec medicorum arte, nec multifariis machinis, potuisse eum vel concūbere cum muliere, vel puellæ virginitatem demere: licet mater aliæq; nonnullę fœminę velut ministræ puellæ adessent, licet viri quoq; aliquot auxilio regi essent, qui ventre quasi appensum per fascias a lacunari pendentes: quibus tumor proni ventris cohiberetur, demitterent eum sensim in gremium puellæ, ac sustinerent. Sed hæc verecundius forsitan in silentio reponuntur. Commendabat igitur Fœdericum memoria patris, studium aui: sed hæc omnia vitium natalium apud iudices corrumpebat. Ideoq; longe fauorabiliores erāt Ludouicus & Comes Vrgelli. Illum commendabat nomen patris, amicitiaq; cum rege Aragonum, & mutua hospitia vtriusq; gentis. Adhæc respectus matris, quæ proximi regis filia in oculis, & consuetudine virorum mulierumq; Cataloniæ, adoleuerat, auia cum regina Iolans, quæ præsens modo veteres amicos, pro filia, pro nepote, modo veteres amicos clientesq; mariti obsecrabat, vt memores essent defuncti regis beneficiorum. Hunc gratiosum faciebat, q̄ ex virili stirpe regiæ domus, q̄ iuuenis, q̄ eximia specie corporis, q̄ præsens, ipse non pro alio, sed pro sese singulos prensabat, orabat, donis pro-

missisque implebat. Itaque apud iudices, non minus ambitione q̃ disceptatione agebatur. Quod Ferdinandus vbi per suos comperit, legatos ad regem mittit, orans ne permitteret in iudicio suffragijs potius, q̃ legibus agi. Rex illum recte dicere, & ęqua postulare, respondit, seque daturum operam, vt res ordine irẽt. Verum hoc præstare non poterat, quia ipse in primis eo vitio laborabat, si vitium appellandum est, & non pietas, pro vnica spe familię suę anniti, vt nepos in regno succederet. Qui postq̃ animaduertit nihil sibi spei fore in iudicio, nam hoc ei iudices confitebantur, iussit illos extrahere tempus, nec quicq̃ de iure competitorũ palam facere, donec ipse alia ratione mentes populorum conciliaret. Alfonso rege præsidente, lata lex fuerat, nequis illegitimus in regno succederet, ita nunc se præsidẽte, per populos præsentes, quibus idem liceat, quod superioribus exceptionem vnius obtinere, non vi aut imperio aut autoritate, sed cum miserabili aspectu, vtpote collocato ad gremiũ orbi regis populo, tum summissa oratione, darent hoc senectuti suæ, darẽt orbitati, darent precibus ac lachrymis, sinerent se cũ hac lætitia diem suum obire, q relinquat nepotem hęredem, ne exulceretur hoc quoque dolore altero vulnere, quo nõ minus afflictetur, q̃ ex illo q filiũ perdidit. Illo enim amisisse filiũ, hoc amissurum esse regnum: darent meritis suis, qui Siculum regnum Aragonico adiecisset, darẽt meritis filij, qui Sardiniã amissam Catalonię, non parua ex parte restituisset, darẽt vnico duorum regum filio. Iuuenis, qui mortuus est, senis, qui nisi impetrat, cito comes illi futurus sit. Nõ enim pręponi illegitimũ legitimis se postulare, sed eũ pro legitimo esse. Qui cum alij nulli potiores sint, nulli iniuriã facturus est, neque plane esse illegitimũ ex patre celibe, ac matre innupta genitũ. Hoc si in priuatis semper valuit, multo magis debere valere in regibus, quos sola cõtentos vxore esse, vix postulãdũ est, & in bellis aut longinquis regionibus agentes, vt vxores habeant, fieri nõ potest: neque exclusos a successione fuisse filios ancillarum Iacob, neque eandem causam Salomoni obstitisse, quo minus ad regnũ tolleretur, cum tamen nõ modo non solus, qualis Fœdericus, sed ne primus quidem ex Dauid liberis esset, & alia plurima omnibus ex gẽtibus, huius generis exempla. Atque quo facilius

honestiusq́ perui nceret, vt est ingeniosa charitas, vidit operę pretium fore, natales nepotis emendari per summum pontifi cē. Neq; enim id difficile factu, & hoc effecto non ausuros, etiā siqui minus vellent, populos aduersari regi roganti pro eo, qui iam illegitimus non esset. Erat autem summus apud eos pon tifex, affinis pueri, matrisq́ consanguineus, Petrus de Luna, nomine Benedictus. Ad hunc rex Dertusæ agentem scribit, ro gans vt Barcellonam, captato tempore, quasi per causam alte rius negotii, ne res patefieret, se conferret. Interea Comes Vr gellensis e diuerso non minus & ipse laborabat, vel ob hoc so licitior q̄ rex, q; ille alteri, hic sibi consultum volebat. Et cum Cataloniam iam suarum partium existimaret, q; in ea nata les, domum, potentiam, clientelas suas ac patris auiq; haberet. Valentiam quoq; multis officiis, largitionibus, studiis deuin ctam sibi reddidisset, vt vix constaret, ab vtris magis obserua retur, Villaragutis, atq; Centelliis, quæ sunt duæ illic summæ atq; diuersæ inter se factiones. Tamen nihil actū esse censuit, nisi idem in Aragonia, vbi caput rerum est, effecisset. Sunt au tem in Aragonia nomina factionū, Luna, & Vrrea: Lunam iā sibi conciliauerat, ascito sibi Antonio Luna, qui tunc principa tum factionis obtinebat. Diuersam vero factionem non modo ob odia partiū infensam habebat, sed etiā quia studeret Ludo uico competitori in regno, autore ac duce Garsia Heredia ar chiepiscopo Cæsaraugustano. Erat enim is beneficiarius do mus Frāciæ, hoc profecto pessimū est in petitione regni, q; ne mo iuri, omnes amicitiæ fauent, secundū hunc propinquo eius Egidio Roizæ, Aragoniæ gubernatore: cuius filius Ioannes in Herediā familiam fuerat adoptatus. Ex quo fauor Ludouici propter summos magistratus in Aragonia plus pollebat. Hos Comes vbi blandiciis promissisq́ pellicere se posse despera uit, excogitauit quo modo illorum diminueret potentiā, suo rum adaugeret, simul se dominum causæ constitueret. Postu lat ab rege vt in Aragoniam gubernator delegetur, qui magi stratus soli regis primigenio tribui solet: contendit cum alia quædam esse ex vsu prouinciæ, tum vero illud ex vsu regii fi sci, si rationes iam compluribus annis repetantur rerū admini stratarum. Rex etsi nihil minus volebat, q̄ Aragoniam velut

arcem regnorum,ab hoc regnũ affectante occupari,& quasi eũ adoptasset hoc magistratu,exire famã,simulq; sine causa synceriſsimũ ac prudentiſsimũ virum a magistratu amouere: tamẽ admonito Comite,caueret quid ageret,postulata cõceſsit, neq; id magnopere inuitus,tũ sperans illo absente, cõmodius cũ papa confectum iri negotium nepotis,tũ volens conciliari maiora in Aragonia homini odia,quo min9 temeritas prospera esset. Dat itaq; ad gubernatorem atq; archiepiscopum clan destinas literas,vt aduersus Comitem iure suo vtãtur,nullam tamen de literis ipsis,vt saluus sit pudor regię synceritatis,mẽtionem habeant. Comes diuulgato rumore,se iam pro indubitato haberi successore ab rege cũ magistratum,qui soli primigenio regis indulgeatur,sibi indultus sit,cum magno apparatu Cæsaraugustam venit,stipatus omni factione Lunensi, poscitq; se admitti in posseſsionẽ. Ei gubernator prætorq;, quẽ iustitiam vocant,atq; archiepiscopus,cũ cæteris suæ factionis intercedunt,negantq; illi ex lege præsidem licere esse, nec regem velle reuocare legẽ,quam nõ poſsit,sed impudicitię Comitis non ausum refragari,ne hominem odisse diceretur,ita tamen id conceſsisse, quatenus ratum lege esset, ac populi admitterent, nunc nec legem admittere,nec populos. Hic multa altercatio, mox seditio, dehinc res ad manum vocatur, quotidieq; leuia prælia prope ciuilia conserũtur. Ex quo sunt qui dicant,a quo homine primum excitatum est,& ijs regionibus bellum intestinũ,in eius domo subuertenda, tandẽ esse restinctum. Pauculis diebus superuenit Ioannes Ferrãdis auxilio patri auunculo, partibusq; cum magna armatorum manu:vrbemq; ingressus,ante pugnam cõmissam, Comitẽ e foro domum fugat, dumq; expugnare domum aggreditur, ille per posticum,quod ad flumen fert,cum cęteris abijt. Sunt qui habitu dissimulato,ac sine comite,nec equo sed pedibus fugisse dicãt,quod falsum esse compertum habeo. Illud quoq; non minus falso dici,ab rege præceptum illis literis,vt Comitem interficiẽdũ curarẽt,quod nõ modo abhorret a vero,sed etiã a regis ingenio mitiſsimi ac iustiſsimi,& qui sępe dixerit,nolle se regni ius auferre ei cui9 foret,nec si centũ alia sibi regna adeptũ iri existimaret,meminisse se Christianũ esse,cuius ęternũ

regnum foret, si recte egisset: rursusque æternum supplicium, si praue, si cito relicturus esset hoc regnum, petiturusque illud, cur insolito scelere cōmacularet manus, pro alio quem vellet hæredem, cum ne pro se quidem cōmaculaturus esset. Regnū sibi eripi nō posse, post sua fata, eius fore cui deus destinasset: prophetare tamen audere, qui non via iuris, sed factionibus, dolisque regnum affectaret, eum ad regnum non esse peruenturum, Comitē significans, hæc respondit iis, qui suadebant: nō enim deerant, qui suaderent vt Comitem tolleret. Ille ex Cæsarau gusta fugatus, Aragoniaque, in Cataloniam Ballegerium domū suam sese receperat, non reuersus Barcellonam, siue ob euentus indignationem, pudoremque, siue quod vitaret vrbē nonnihil pestilentem, quam rex quoque deuitauerat. Primum habitās in prędio suo, cui nomē Pulcher Aspectus, de quo supra dixi, deinde in habitaculis monasterii in Valle Dōzellæ, non procul a muris, siue ne interesset pōpæ legitimationis Fœderici. Nam & ab iis qui cum papa Barcellonę erant, susurrabatur, & Siculorum legati præ se ferebant, qui omnibus precibus obsecrantes regem, vt eis regē præficeret Fœdericum, ex Siculo rege, & de Siculis optime merito, & ex matre Sicula, & in insula ipsa genitum confessionem ab eo expresserant voluntatis, qua erat auus in nepotem, siue vt vitaret suspitionē sceleris, quod ab eo per vxorem, & matrem creditur admissum. Referam nō omnibus rem notam, nec passim diuulgatam, ob Comitis vt creditur, tanquam futuri regis vel metum vel gratiam, Sed tamen inter domesticos, a quibus ego accepi viris bonis & grauibus agitatam, & prope compertā: dicitur Comes pro deplorata, habuisse spem suam, si legitimatio fieret per summum pontificem, deinde per Aragonēses, exceptio vnius Fœderici in lege, quæ est contra illegitimos lata. Ad quod ipsum quasi de publico consensu venisse gubernatorem, proxime audierat. Omniū enim rerum certior quotidie fiebat per vxorem & matrē, quæ per causam propinquitatis, ne pedem quidem, ab regina discedebant: quam etiam studiosam causæ Comitis reddiderant, & ab ea Centelliam familiam vnde ipsa materno genere erat, conciliatam habebāt. Hę mulieres die Iouis, ante diem dominicum, solennibus legitimationis destinatum, quæ erant futu-

ræ Calendæ Iunij,vesperi dicuntur anserem saginatum, quē opipare cōcinnarāt,assum regiis ministris porrexisse,per speciem demerendæ reginæ,vt regē & adipibus,& quartana torpidum,ad Venerē procreationis gratia excitarent. De quo an fere vbi comedit rex,statim vehementi dolore stomachi conflictari cœpit ac lamentari,moxq; ardentissima febri insecuta,signaq; & maculæ quędam in defuncti corpore(secundo autem die defunctus est) apparuerunt. Quanquā potuerunt esse signa pestilentiæ. Nam quod dubium est in tāta re,id ego nolo fieri mea asseueratione certum. Omnes enim fere ex eadem domo, post regē vel peste vel febri extincti sunt,quales etiam plurimi ex ciuitate. Potest & id in causa regis fuisse,non malitia,sed simplicitas mulierū atq; stultitia,quæ quotidie citra medicorum conscientiam,cibariis ad Venerem, q̄ ad salutem aptioribus inferciebant virum , vnguentisq; oblinebant. Siquidem defuncto rege & domo,vt fit,a fœminis subito derelicta,est inuenta cellula his cibariis,vnguentisq; differta. Vtcūq; res administrata sit,certe Comes in morte regis, præter cætera,hanc spē secutus dicitur,q gubernatoris munus inuitis inimicis administrare posset,cum id per legem defuncto rege nō prohiberetur:aut saltem impunius archiepiscopum cæterosq; de medio tollere,vt nihil sibi posthac superesset impedimenti. Cui rei euentus ipse testimonium dedit. Vt autem ad rem redeam,vbi totam illam noctem rex per æstus, atq; cruciatus insomnem duxisset,cū illuxit legati Barcellonæ,multiq; proceres lectulum circūsteterunt,multi mortiferam sentientes, & inter se confusurrantes,sed in horas magis ac magis ad extrema vitæ spiritus properare videbatur. Cum interea mater Comitis atq; vxor regem adeūt, rogantq; vt nunc saltem in ipso extremo vitæ tempore Comitem declararet regni successorē. Non respondenti, atq; vt solebat, sed alio somno subdormitāti,apprehendit matrona vestē a pectore,atq; inquit,filii mei est regni successio,filii mei,quem tu succedere vetas,contra fas iusq;. Ad quam ille inspiciens,ego,inquit,ignoro istud. & ita esse non credo. Simulq; Guilielmus Moncada,& vnus legatorum,retracta manu a brachio fœminæ,admonuerūt,vt reuerētius tangeret regē. Postridie deplorata iam eius salute,ne ma-

turius præfocaretur, constituunt in sella amictum tenui tantũ amiculo, ac dispectoratum. Erant enim soles æstiui: illuc eum complures adierunt, vt iam quasi defunctum lamentabantur, & in primis Siculi legati, Fœdericum sibi regem dari, cum fletu lachrymisq; poscebant. Quibus rex ingemiscens, verbis ac vultu quantũ poterat, cõmendauit. Tum legati Barcellonẽses, nequid responsum regis fortasse scrupuli moueret imposterũ, adhibitis tabellionibus interrogarũt, iuberetne ei9 regna esse, cui iure deberentur: ita se iubere respondit. Præclarum profecto respõsum, vel quod mulieribus, vel quod Siculis, vel quod Barcellonensibus, reddidit. Primum quidem liberum, ingenuum, ac præfractum, sed sine bile, atq; indignatione. Alterum vero molle, atq; affectus plenum, sed ita vt iustitiæ magis, q̃ affectui se parere ostenderet. Vltimum autem simplex ac solidum, vt nihil petendum sibi existimaret, nullo competitorum in succedendo, populis proceribusq; cõmendato. Iam omnis familia per domum, propemodum lymphata ferebatur. Iam cubicula illa quæ nuper ornamentis, mulierum symphonijs, atq; omni iucunditatum genere exultauerant, deseruntur, denudantur, & velut ad hostium aduentum, aut si Erynnis inuasisset, lugubria videntur, ac feralia, cũctis partim occultius, partim apertius emigrantibus. Quorum vnus fuit Egidius Aragoniæ gubernator, qui intelligens, q̃ infestos haberet inimicos, per causam dormiendi, meridie cubiculum suum intrauit, & mutato habitu, cum regio confessore Barcellonam abijt, rumorq; fuit, conatos esse quosdam in domo regis vincula ei inijcere, credo hanc opinionem ex eo ortam, q; Comes certis hominibus negotium dederat, vt ei vincula inijcerent, captumq; ducerent, aut necarent. Nam Barcellona, cum eo venit gubernator, plena armatorum erat, ex maxima parte eorum, qui comiti studebant, & intrantes vrbem, perq; viam euntes, ciuitas sciscitabatur an rex adhuc spiraret, an ibi gubernator Aragoniæ adesset? Quo maturius ille tantopere se quæri ab inimicis cognoscens, sibi delitescendum putauit. Atque ea nocte, cum secus atq; consuetudo ferebat, clausæ forent portæ, audiebat e domo, in qua latebat, in propinqua, vbi multi versabantur armati colloquentes, admirantes, quærentes, vbi est guberna-

tor?quid de eo factum est?quo abiit?Hic autem vbi multa iā die apertæ iam portæ essent,non equum, sed nauigium conscendit, Paniscolamq;,quæ sibi amica erat,se contulit. Hæc retuli,vt q̄ violento ad affectationem regni fuerit animo Comes Vrgellensis,appareat. Nunc referam id, quod an veneni an pestis an alterius rei signum fit,medici viderint. Quod ipse qui vidit,quid fuerit se scire negat,idem,qui regem veneno perijsse,non credit. Is est Borra scurrarum eximius, quatuor & octoginta hodie natus annos,necdum a scurrando vacans. De quo nequis miretur me facere mentionem, in tanta fuit apud complures semper reges dignitate dicam, an opinione, an beneuolentia,vt eum in libris meis fastidire non debeam, quem reges nullo quamlibet serio in negotio fastidierunt: cum præsertim, quod apud vulgi opinionem valet, plurimum diues sit, adeo vt ad centum millia aureorum profiteri possit. Vir profecto natus ad exprobrandum literarum,scientiæque, ac sapientiæ studiosis,qui doctrinam non veri contemplatione, non summi boni fine, non ipsa virtutum laude,sed pecunia,& vmbratili populorum honore metiuntur. Ad hos quotidianum Borræ conuitium pertinet dicentis, plus se & pecuniæ & honoris comparasse, dum stultum agit, q̄ qui literarum & sapientiæ studiosi vocantur. Quod cum audiunt plærique literati, ornatumq; hominis regalem vident,& erubescunt,& dolent,& si vera fateri volunt,etiam inuident: nimirum infra omnes scurras,histriones,mimosq; detrudendi, male meriti de liberalibus artibus,quibus inuidiosam volunt esse vitam scurrilem. Hic igitur Borra de numero erat eorum, qui suis rebus,non sibi timerent,in quibus absportandis, cum aliquot horis districtus fuisset, tandem ad conspectum redijt regis. Cui ille vix suppetente voce,vnde,inquit,domine Borra?qui tandiu abfuisti. Hic simul vt rem dissimularet,simul vt regem cupidū suauis alloquii,si posset,hilaritate afficeret. Ego vero, inquit,e vicina vinea redeo, vbi nescio qui hinnulū meum per caudam ad ficum suspenderant,quasi ficos furto edisset,qui nondum maturi sunt. Ad hanc facetam vocem rex cum arrisisset, mox animam celerius agere cœpit. Borra,vt erat ex aduerso,videbat vmbram quandam,breue loci spatiū

occupantem,paulatim a medio ventre ascendentē,prout ani-ma continenter inferiora relinquebat. Id viderit ne, an videre visus sit, an conuexitas aliqua corporis obumbrauerit, fides pe nes oculos eius sit. Vbi ad guttur euasit, & ipsa euanuit, & rex animam efflauit. Ita Martinus rex, vel diutinæ quartanæ lan-gore, vel tunc grassante morbo, vel incōmoda habitudine cor-poris, vel infando veneno, vel incōsultis vxoris medicamētis, vel mœrore amissi filii, vel horum plærisq; excessit e vita, om nium Aragonię regum & potentissimus (nam nullus ante eum Siciliam tenuerat) & vltimus ex familia Comitis Barcello-næ, in quem regnum Aragoniæ transierat, filia regis, quę patri successerat, in matrimoniū accepta. Exquo mirari habeo, quid in mentem venerit illi regi atq; Aragonensibus populis, velle non licere in regnum succedere fœminæ, cum ex hac regina & vir Catalanus in regiam dignitatem conscēderit: quæ res etiā nationi gloriosa est, & Aragonia maiorem in modū maiesta-tem suam propagauerit, adiecta ei quasi appēdice Catalonia, quæ viribus ad illam sesquialtera est. Siquidem cum rex A ra goniæ nuncupatur, Catalonię quoq; princeps subintelligitur: hoc est ꝙ ambarū vnus, idemq; rex, sed ab vna, quę sit dignior nuncupatur. Quare haud dubitem dicere regem illum, suæq; ætatis homines, qui contra fœminā decreuerunt, fecisse, quod sui maiores non faciendum existimauerunt. Mortis Martini nonnullæ res, vt creduntur, prænuntię fuerunt. Eodem mense fuit eclypsis lunæ toto sydere obductę, circiter horæ spatium. Item terræ motus semel, cū mane surgeret, iterum cum pocu lum a pincernę manu accepturus esset. Cūq; dixisset mors ma gni alicuius viri terrę motu significatur, inquit ex intimis qui-dam, nūc nostrę timeo parti: ad eū rex, ego non sum magnus, vbi adest maior: maior me papa est, de illo igitur terrę motus loquitur, non de me. Erat autem tunc Benedictus Barcellonę, ipse vero eodem in prædio suburbano. Itaque visus est minus soluisse audientibus quęstionem terrę motus, q̄ innodasse. Ex quo animi suorum magis anxij esse cœperunt. Nā in tota Hi-spania nō modo Benedictus, qui sub vmbra regis latebat, sed nemo alius cum Martino erat comparandus. Corpus defuncti a medicis curatum, & ad tricesimum vsq; diem in publico re-

ſeruatũ eſt, vt ex omnibus regnis homines conuenientes agno=ſcerent. Sed maiore cura reginam Comes aſſeruandam cura=uit, vt vix miſeræ cubiculo pedem liceret efferre. verbo quidẽ ꝙ diceret, dubium eſſe, an grauida e rege foret: re autem ꝙ ve=reretur, ne ex altero poſtea concipiens, e rege ſe concepiſſe mẽ=tiretur. Siquidem & apud iuris conſultos, & apud phyſicos re=cepta opinio eſt, incertum tempus eſſe pariendi, & in vndeci=mum vſque, & interdum in tertiumdecimum menſem extrahi partum poſſe: & hæc quidem domeſtica ſunt. Publice autem poſt defunctum ſepultumq; regem patefacta eſt magis aper=tis ſtudijs ianua, & omiſſo iudiciorum ordine, pro ſe quiſque impenſius quotidie parare arma, clientes contrahere, concire cuiuſque generis homines, ſuas partes augere, conſultare cum ſuis, nec domeſtica tantum, ſed externa etiam auxilia accerſe=re, donare, polliceri, nihil remittere, magiſq; ac magis in dies ad vim ſpectare res videbatur, & regnum eius fore, qui pluri=mum poſſet. Poterat autem plurimum tunc Comes Vrgellen ſis, Fœderico morte aui prope deſtituto, & per ætatem magis adhortando, q̃ adhortante Duce Gandiæ, non per ſe, ſed per alios auxilia rogante. Ludouico & Ferdinando extra regnum proculque agentibus, vt Comes ex quatuor competitoribus, duorum qui aderant iam victor eſſet, duorum qui aberant, al=terum non timeret, quem nemo fere priuatum defenderet, al=terius cuius adiutrix factio Vrrea eſſet, propediem victor vi=deretur. Adeo iam de capiendis regijs inſignibus, appellan=doq; ſe rege deliberabat. Quod vbi reſciuere Cataloniæ vr=bes, ſummopere diſſuaſerunt, amiſſurum ea via illum omne ſuum ius, omne hominum ſtudium, nec a Catalonia, ſed ab Aragonia incipiendum eſſe. Cataloniam quidem ſtudioſam eius ſemper fore. Verum tantam labem minime ſubituram eſ=ſe, vt regem ipſa & prima & ſola faciat, contra ſuas & quidem maiores natu ſorores, expectaret quid eligendi iudices pronun tiarent. Iam concilium, quod illi parlamentum vocant, cogi ex omnibus prouincijs in Calatauibio. Sed hoc illi moleſtum erat, ꝙ res in Aragonia, ꝙ archiepiſcopo autore, quaſi nauis gubernatore, adminiſtrarentur. Quid enim ſperandum ſibi de brachio eccleſiaſtico? quatuor enim brachia in Aragonia fa=

ciunt, cuius caput sit archiepiscopus, competitoris studiosus, sui inimicus, cum quo Benedictus papa faciat, vt omnia communi abbatorum consilio geri videantur? Quid de nobilium, equeriorumque cum gubernator, prætorque tam sibi infensi, q̄ archiepiscopo obnoxij sint, cum alter affinis, alter gener illi esset? Quid de brachio ciuitatum, quod vocant regale, quorum plærique superiorum, vel autoritatem vel gratiam sequuntur. Eo quidem magis, ꝙ dabat operam archiepiscopus, vt concilium Cæsaraugustam transferretur. Idque recte ac iure fieri per suos papa asseuerabat. Quod si fieret, multo meliores fore partes Ludouici intelligens Comes: vtrique minatus est, archiepiscopo se pro pileo pontificali, impositurum cassidem ignitam: papæ rasurum esse verticem nō aqua, sicut fieri solet, ante perfusum. Interea quotidie cædes, seditionesque per prouincias fiebant, nec cuiusq̄ autoritas, aut potestas ire obuiam poterat: nemo satis alteri credere, nemo obtemperare, ipsa capita inter se diffidere, ac digladiari. Vsque adeo iam in contemptum venerant exteris. Siquidem in Sicilia, de quo postea dicemus, Bernardus Caprera res nouas moliebatur, & insulæ regnum affectabat. Cuius non minor metus incessit animos eorum, qui bonum publicum & gloriam Aragoniæ, curam habebant, q̄ quis Aragonię rex esset, cum plus damni fieret, alienata Sicilia, q̄ quolibet competitorum rege facto. Igitur omnia plena motus, timoris, turbationum, ac periculorum, & velut in tempestate multorum ventorum, cum inter nautas non modo litigatur de gubernando, sed etiam pugnatur. Huc accedebat, ꝙ Ludouicus suasu archiepiscopi, quo maior causę suę esset & autoritas & gratia, miserat ad fines Cataloniæ copias militum, nuntiosque ad concilium, qui hortarentur ad iustitiam, nihil metueret, præsto esse copias aduersus perturbatores ordinis iudiciorum & iuris, nec defuturas pecunias. Idem facit Ferdinandus, non ignorans a Ludouico, non minus illa in fauorem fieri iuris priuati, q̄ publici, & contra Comitem, factionibus armisque cœlum ac terras miscentem, autoritate armorum esse agendum. Ferdinandum quantum fauor in aduersarios propensus lædebat, tantum recens gloria rerum gestarū commendabat, ꝙ mari terraque victor redisset, ꝙ imperium

Castellæ ampliasset, quod pro re Christiana fortissime ac felicissime dimicasset, quod nisi ad expediendam litem de successione venisset, prope iam regem barbarum debellasset: & de eo quotidie magis ac magis homines fauorabiliter & sentiebant & loquebantur. Exquo animaduertens Comes, iam duos externos competitores in dies maiorem sibi autoritatem comparare, idque archiepiscopi opera, facinus exequi festinat, & quod minatus fuerat perpetrare. Itaque Antonio Lunæ negotium dat, vt hominem per speciem colloquij euocatum obtruncet. Erat autem Antonius etsi diuersæ factionis, tamē perfamiliaris archiepiscopo, ac pene cliens. Nam annuis quasi stipendiis ab eo donabatur, & eodem mense septingentos aureos Aragonicos accæperat. Id dicitur fecisse archiepiscopus, quod cum fuisset tutor Ioannis Ferrandis, fraudarat pupillum dimidiata hęreditate, eamque in Blascum, qui gētilis, atque agnatus suus erat, transtulerat, indignum existimans tantam generis sui hæreditatem, totam in alienum deferri, nulla ei qui ex ipsa domo esset relicta portione. Is cum postea cerneret Ioannem, erecto ac sublimi animo virum, Blascum vero segniori, ac longe imparem, vidit fore, vt se defuncto, ac nedum quidem defuncto, Ioānes Blascū hæreditarijs bonis exueret. Ea re præsidiū homini infirmiori, aduersus potentiorē in diuersa factione cōparauit, propinquum suum in cōtraria acie ponens, ducem hostiū intra sua castra versari patiens, ac volens, vnde mortis suę origo defluxit. Et postea cum rerū merita nesciamus, iudicia diuina mirari solemus. Enimuero hanc quam retuli causam paucissimi notā habent. Neque ego nunc de iudicio dei in vniuersum pronunciasse intelligar. Scio equidem iustos sæpe multatos infortunio fuisse, & iniquos secundissima fortuna vsos. Sed nōnunquam sapientissimi non longe absunt a coniectāda dei volūtate, cum patrem ille aut dominum agere videtur. Archiepiscopū e Catauibio reuertentē, atque in oppido Almuma agentem, Antonius ait se adire velle colloquij gratia. Etenim sæpe eū pro familiaritate interuisebat, collocatisque ad insidias in proximo nemore ducentis equitibus hastatis, & ex parte magna loricatis, ipse cū paucis armatis procedit. Nam armati tum omnes fere, qui ex factionibus professi erant, incedebant, ac præmittit

e vicino ad archiepiſcopum, qui dicat ſe ad colloquium veni-re. Eo hic nuntio lætatus, tanq̃ aliquid quo gauderet ab ami-co auditurus, cōſcenſo mulo, obuiam egreſſus eſt, decem duo-decimve comitibus: Nam feſtinantia plures vndiq; conuenire non ſiuerat. Ille tardius de induſtria iter faciēs, plus duobus ſta dijs procul a muris archiepiſcopum excepit: cūq; ſe mutuo ſa-lutaſſent, hic illum filij, ille hūc patris nomine. Ecquid, inquit Antonius, eritne rex Comes Vrgelli? non me viuo reſpōdit. Ego, inquit, aut te capto, aut mactato: mactato reſpondit for-taſſe, captiuo nequaq̃. Atq; hæc dicēti, frenoſq; flectenti Anto-nius colaphum in medio ore incuſſit, arreptoq; protinus gla-dio, caput ferit, refugientē cæteri vulnerant, ſubinde caput mu li, vt ab inſtituto curſu auerterent, percutientes, inter eos An-tonij armiger, qui vnus lanceam gerebat, ea ſubtus brachiū ad-ducta, incurrens præcipitauit e mulo, atq; ita iacentem cōtru-cidarūt, manumq; inter cætera vulnera amputarunt. Ita is qui diadema imponere regis debebat, imperio eius qui diadema ſperabat, teterrima morte eſt affectus. Vltores angelos relin-quens, ne vnq̃ in ſellam regiā illi daretur aſcendere, per quem ſummi in regno antiſtitis corpus fœdiſſime cōfoſſum, lacera-tumq; iacuiſſet. Ideoq; ſtatim diuinum, ſi recte æſtimemus nu-men apparuit. Nam ſi tantum animi ad inuadendam vrbem il lis, quātum ad aggrediendū facinus fuiſſet, haud dubie ſubla-ta lis erat, & oppreſſa factione Vrrea: Comes regiam dignita-tem, vel extorſiſſet, vel impetraſſet. Nunc ſceleris non voti compos effectus eſt, dum hoſtem debilitatum mancūq; magis de fuga, q̃ de vltione cogitaturū putat, tam procul poſito Lu-douico, a quo peterentur auxilia: nec in mentem venit ei, plę-riſq; animalibus actiora arma in fuga eſſe, & ingenium ex ne-ceſſitatibus creſcere. Dato hunc in modum ſpatio inimicis ad ſibi conſulendum, illi tamen illatæ iniuriæ dolore, tum inferen dæ metu, ad proximum ac magis validum Ferdinandi, de cu-ius iure bene quoq; ſentiebant, pręſidium confugiunt: lōge de-cepta aduerſariorum ſpe, qui a ſemel ſuſcepta cauſa, in aliam deſcituros hoſtes non ſuſpicabantur: ignari plus poſſe odium q̃ beneuolentiā, & dolorē q̃ gratiam, & cupiditatē ſe ab atro-ci iniuria vlciſcendi, q̃ alieno honori inſeruiēdi. Blaſcus quoq;

qui ingresso Antonio opem tulisset, nunc ingressus cum potẽtia alijs opem ferre, nisi sceleratissimus videri vellet, & a bonis cadere, coactus est. Ferdinãdus intelligẽs ex vna re tria sibi commoda fore, q̃ partes suæ roborarentur, ꝗ competitorum, qui validissimi erant, alter debilitaretur, alter hostes supra caput accerrimos habiturus esset, non grauate auxilia misit. Periit autem archiepiscopus anno circũacto, ab obitu regis eodẽ mense. Cuius morte solutũ cõsilium est Calatauibij, & postmodũ conuẽtus prouinciales agi incœpti, ab Aragonẽsibus in Alcamitio: a Valentinis in Tragera, a Catalanis Dertusæ, ꝗ hæc oppida finitima sunt alijs duabus prouinciis. Quo difficilius fuit, inter distractos conuentus, mature deliberari, cũ præsertim quotidie maiora consererentur in Aragonia certamina, gubernatore volente prouinciam in officio tenere, ac quiete. Comite accersitis e Vasconia & trans montes copijs, annitente reliquias aduersæ factionis euertere, & suam rebus gerendis præficere. Tandem post aliquot menses, per conuẽtus vniuersos, hoc est, per terna brachia, Valẽtiæ & Cataloniæ, ecclesiastica, patritia, plebeia, vltra quatuor illa Aragoniæ, quæ diximus, locus delectus est in Aragonia, oppidum Capsa, mandatumꝗ gubernatori vt dispositis præsidijs armatorum, curaret nequid respub. detrimẽti caperet, quoad interregnũ duraret. Ibi cum alia multa, tum vero de iudicibus deligẽdis tractabatur. Interea Comes non eadem qua in Aragonia, sed nõ multum dissimili iniustitia, par propemodum sui fauoris ac partium naufragium fecit. Valentiæ primum abalienatis a se Centellijs, deinde suæ factiõis propugnatoribus Villaragutis profligatis. Materies calamitatis hinc ortum accępit. Ioannes Balliera pręses quem & ipsum gubernatorem vocant, ita infesto ferebatur animo pro Villaragutis, contra Centellias, vt nõ gubernatoris sed carnificis munus se crederet accepisse, nullũ opportunius vel vltioni vel iniuriæ tempus ratus, q̃ illud interregni demẽs atꝗ insipiens, qui non intelligeret neminẽ vehemẽtius delinquere magistratũ, q̃ qui personam præsidis gerit, & quod multo magis est, etiam regis qui vita excessit: tunc etiam pręses nulla ex parte suus, sed totus ciuiũ, totus reip. est, & quasi canis in ouili sine custode, cum magis vigilandum, la-

trandūq; pro grege est. At iste insito partiū odio pro cane lupus effectus, aut peior lupo canis, absente pastore partem gregis, qui colorem etsi Centellianum habebat, non tantum fugabat, sed trucidabat quoq;, ad quadraginta numero, & eo amplius, cōstat honestos homines per fas perq; nefas, vel suspēdisse vel securi percussisse. Adhæc vicos oppidaq; Cētelliarum, asperitate iudiciorum exhauriēda curauerat. Hæc cum ad Comitem deferret Bernardus Centellia, qui princeps familiæ erat, quotidieq; comploraret: Ille negligentius lentiusq; ferre videbatur, nec curare, etsi videri volebat iniuriam propulsandā, videlicet q; vereretur præsidē, cui addicta plebs erat, offendere. Atq; eo remissius agebat, q; Villaraguti, Lunis & Centelliæ, Vrreis in Aragonia responderent. Sic expressa necessitas Centellijs, ab eodē implorare auxilium, a quo implorasse atq; impetrasse Vrreas videbant: eo facilius q; regina Margarita, conciliatrix fauoris, aliena a Comite erat, vel ob contumeliā acceptam, vel ob suspitionem regis extincti. Simulq; indignū ducebant, cum de iure competitorum ambiguum esset, Comiti contra alios adesse. Missis itaq; ad Ferdinandum, item ad ad Vrreas nuntijs, qui auxilia implorent: Gilbertus Centellia Bernardi frater, cum bene magna clientum manu in agrū Valentinum incursionem facit, & ad sex millium capitum promiscui pecoris, quæ erant Ioannis Villaraguti subgubernatoris, abigit: dicens illum per corruptelam iudiciorum, cum ex alijs tum vero ex Centellianis vicis, eum pecorum quæstum fecisse. Ad hunc coercendum Valentini magistratus tum publico tum priuato nomine equitatum, quo ipsi non multo vtebantur, à Comite accersunt: ille cōfestim quadringentos equites Vasconum mittit, Raimūdo Pereliosо præfecto, inter primos Catalanorum procerum, forti ac strenuo. Sed ij fere sub idem tēpus applicuerūt ad oppidum, cui nomen est Castellioni, ad flumen Borrianam, quo Ioannes Ferrandis applicuit, cū septingentis equitibus Saguntū, quod nunc vocant murum veterem, Quam vrbem Centelliæ suæ factionis studiosam tenebant, pene mediam inter Castellionem atq; Valentiam: hinc quatuor, illinc sex leugis distantem, atq; vtrinq; transitu prohibentē. Nam a dextro latere perpetui montes ad mediterra-

neam Hiſpaniam porrecti,niſi plurium dierum circuitu Valē tiam ire vetant:a ſiniſtro oppidum Puteoli,& alia loca natu- ra atq; opere munita,facile tranſitum interſepiūt. Adhæc in- ter Sagūtum Valentiamq; interiectæ paludes, vtiq; hybernis auctibus laxiores,vt tum erāt.Vix tamen intercapedinem li- toris ad tranſitum relinquebāt.Quas anguſtias maris ac palu- dis obſidere aduerſus Valentinos tranſituros,vt colligi conie- ctura poterat,conſtituerāt.Horū vtrorūq; aduentu percepto, præſes Valētinus fremere ac furere, q; auxilia hoſtibus veniſ- ſent,ſua peruenire non poſſent,& q; inimicis non modo impu ne eſſet læſiſſe, ſed etiā ad vlteriorē iniuriā animus facultaſq; acceſſiſſet,& q; gubernator Aragoniæ in alienā prouinciā ad- uerſus alterum gubernatorē per cōtēptum arma miſiſſet. Tot igitur irritatis cauſis,iubet in poſterū diē omnes qui per æta- tem valitudinēq; poſſent,qui arma haberent,pręſto ſibi eſſent in foro armati:vt primum ſocios ad Caſtellionem reciperēt: deinde vicos ac pędia Centelliarū,atq; ſociorū igne ferroq; vaſtarēt.Eadem nocte ad Ioannē Ferrandis atq; Caſtellanos, qui cū eo erāt equites citatiſſimo curſu ſuperuenit Comes Ca ſtri cū cohorte fortiſſimorū iuuenū aFerdinādo miſſus,ne qd factio atq; arma Comitis Vrgellenſis in Valētiæ finibus per- turbarēt. Vbi illuxit populus Valētinus ſub armis,ad duode- viginti millia peditū,ac ducētos equites ad locū præſto fuit, maxima ex pte inuit9,q; & bellū ciuile deteſtaretur,& q; Cē- tellianæ factionis plærīq; ſtudioſi eſſent,quos pręſes præcipue arma ſumere imperauerat,tū vt experiretur q̄ obedienter im perata facerēt,animaduerſurus in cōtumaces. Nā capitale edi- xerat,ſiquis eorū nō adeſſet,tū ne vrbē diuerſæ factionis homi nibus relinqueret,ſi tātū ſuos eduxiſſet. Hæc eſt cōditio tyrā- norum,aut tyrānis ſimilium,vt ſuis ciuibus nec abſentibus nec præſentibus ſatis cōfidant, etſi cōfidere neceſſe habēt. Ideoq; plærūq; cum res in periculum vocatur,ab alterutris cladē acci piunt,vt nunc videmus contigiſſe. Nam cum iis copiis guber- nator ſub ſignis vbi ad anguſtias venit,videt procul inſtructos ex aduerſo hoſtes, magis illos quidem ad intercludēdum iter paratos,q̄ inuadendū. Erāt enim pauci,ac pene nulli ad tantā multitudinē,ſed ſpes ſeditionis hoſtilis,& fiducia equitat9,&

victoriæ pretium excitabat animos. Bernardus,iussis subsiste-re suis,progressus in medium, iubet aliquos e diuerso in collo quium mitti. His missis,ait: Nihil minus se cupere,q̃ aduer-sus patriam bellum gerere. Ideo nulla dũ arma intulisse,vltum priuatas iniurias esse,etsi non satis pro indignitate vltum, vl-turũq; si inimici iniurias facere pergant,cohibere vim nõ affer re,velle rogare illos,vt a lædendo temperẽt: satis habentes q; ciuitatem arbitrio suo moderentur,parumper expectent dum rex declaretur: nolit esse ciuilis belli causa,in quo vtrauis pars vincat, vtrisq; si patriam amant, esse doliturum, se agnoscere ciues suos, amicos, propinquos. Deniq; cogitaret pręses non tam hostili animo omnes,qui secum essent pugnaturos contra nomen Centellianum q̃ Castellanos,atq; Aragonẽses contra Bellerianum,se quidem cum paucis domesticis esse, vt socijs qui plures sunt ac pugnacissimi, e cęde reuocare non possit: illum vero cum multis etiam inuitis quibus bello commisso, vt pugnent imperare nequeat. Hæc vbi magistratus audiere, signũ timoris interpretati sunt,ob idq; ferociores effecti. Non pactionibus agendum esse respondent, aduersus exules & pa-triæ proditores,sed gladijs. Se regem esse,quoad regni cõtro-uersia est,proinde aut se permittant ei qui pro rege est,aut pu-gnam capessant. Ille tum magna voce exclamat, ne interpre-tarentur se diffidẽtia viriũ illa loqui,sed patrię charitate,pro-uiderent prius q̃ gladij stringerentur,ne tristẽ eum diem & in-faustum patriæ redderẽt. Et cũ nõnulli a magistratu iussi ob-streperent ac conuitiarentur,tanq̃ tẽpus terenti: Deũ (inquit) qui ex alto intuetur testor, & vos homines qui adestis, & te ta bellio,vt mihi publicus testis sis,inuitum me ac coactũ ad pu-gnandum descendere cum ciuibus meis. Vos tamẽ amici,quos istic mihi plurimos esse scio,quęso ne cõmittatis, vt amici ve-stri aut vos feriant, aut feriantur a vobis. Sunt qui opinentur illum dolo ad colloquium venisse,vt sereret inter hostes dis-cordiam, plurimiq; a pugna se vel abstinerent, vel subduce-rent,prout factum est: sed ipsorum malo. Ego sicut doli incer tus sum,ita illud certum habeo sacerdotũ testimonio, Bernar-dum maluisse & amicis consultum esse,& patriæ,q̃ dimicatũ. Post hæc verba,ad suos regressus,renuntiat quid vltro citroq;

dictum sit. Socii concepta ira atq; spe venientibus occurrūt, & qua in parte volitare præsidem cernunt, cum robore equitum impressionem faciunt. Locus angustus pauciores adiuuat, aliquādiu acerrime, & pręcipue inter equites dimicatur. Ibi duo ex primoribus Castellanorū equitum cadunt cum aliquot sociorum, sed eo acrius cæteri ingerunt, & præsidem ob regalia vestis insignia conspicuum circūsistunt, atq; obtruncant, plurimosq; comitum adiiciunt, cæteri in fugam vertū tur: pedites quoq; qui circa ducem pugnabant, quia hostem a tergo adoriri non poterāt, & ab alia equitum manu, confertisq; peditibus distinebantur, aliquantum sustinuere certamen, sed minus acri animo, q̃ multos sociorum nō periculo, sed spectaculo adesse cernebant, quasi pugnādi eis propter angustias copia nō esset. At vbi ducem cum multis obtruncatum, cæterosq; equites fugientes cognouerunt, & ipsi in fugam vertuntur, miscenturq; cum aliis, qui manus non cōseruerant. Sed Castellani, qui Cētellianos & Villaragutos non internoscerent, vt in quęq; incidebant, promiscue sine discrimine feriebant. Illi qui cū sociis stante acie ferrum non strinxerant, non profligatis sociis stringere cogebantur. Sed quis aut vincentium ferociam, aut fugientum ignauiam, reprimere potest? Cadunt igitur Valentini ex omni genere ac sternuntur, versisq; in fugam omnibus terga cęduntur, nec fuga eis saluti erat, cum equitatum hęrentem tergis, euitare non possent. Videres itaq; hos in altum mare, illos in limosam paludem, velut in castra penetrantes, & dū tutiora ab accessu equorum petunt, in voragines ac depressa labentes, nec fere prę armorum pondere emergentes: noua vbiq; facies, insolitus tumultus ac clamor. eodem tempore terrestre prælium tam augusto in loco gerebatur, ac cędes fiebat, mari, palude, ac interiecta inter hæc terra, tribus diuersis locis continenter cruore imbutis. Nec omnes gladio mors absumebat, sed etiam aqua multos, & vtroq; genere. Quod nisi Bernardus & Ferrandis intercessissent, hinc ferrum suorum cōpescentes, hinc Valentinis iter, fugamq; patefacientes ac preeuntes, insignis inter paucas calamitas eo die Valentinis accepta esset. Perierūt tamen ex iis illo prælio, & postea ex vulneribus ad quatuor millia virorum. Cæteri quos neq; mare, neq; palus, neque

gladius hausit, fuga se in vrbem receperunt, & ni duo ii quos dixi obstitissent, veriti vrbem direptũ iri, victores cũ victis in portas irrupissent, & quod incredibile videatur, tanta ciuitas ac tã frequẽs, a tantulis copiis direpta fuisset, atq; euersa: eoq; missis in vrbẽ Bernardus, aliquot ex suo numero principibus amicorum, ipse Sagũtũ se recepit, cum paucis captiuis aduersæ factionis. Cæterum neq; hanc humanitatem in ciues suos, neq; superiorem pugnæ deprecationẽ, tantæ laudi tribuo Bernardo, quanto dedecori illã immanitatem atq; sæuitiã, q; reuertens, iussit amptari caput prȩsidis, ac præfixum hastæ, tradi filio puero, quem ceperat, in vrbem vsq; gestãdum, vt in altissimo postmodum trabe suffixum pro trophæo statueret. Neq; enim sic crudelitas inimici vlciscenda est, vt crudelior ipse iudiceris. Adeo minus immane factutũ fuerat filium super paternum cruorem iugulasse, q̃ religiosum illud patris ac filii pignus polluisse, ac ludibrio habuisse. In sequentibus diebus a populo Valentino acciti Centelliæ, magistratus ex corpore suo creant, remq; publicam ad se omnem trãsferunt: mox Castellanos accersunt, ire ad ciuitatem vt suspicabantur iratã formidantes. Sed ii ciues necesse habebant, aliis veniam dare, qui sibi ipsis ab eisdem victoribus veniam precarentur. Raimũdus audita pugna fertur dixisse, se agnoscere fortunã Comitis, cuius ducũ alterius tardũ ac timidũ consiliũ in Aragonia fuisset, alterius repentinũ ac prȩferox Valentiæ. Nã si diem horamq; certaminis cum Raimundo præses cõmunicasset, in eã cladem ventum non esset. Sed videlicet nimia fiducia, quȩ frequenter potentiores partes euertit, prȩsidem in ruinam impulit, & priuatam & publicam. Itaq; Raimundus vnum præsidem incusans, ac detestans infecto negotio rediit. Porro victoria hæc lõge plurimũ, non dico momẽti sed autoritatis contulit causæ Ferdinãdi, coegitq; iudicia maturari, anteq̃ omni ex parte intestinis bellis prouinciæ vexarentur. Delecti itaq; sunt nouem iudices, ex singulis prouiciis terni. Imparem enim numerũ ad finiendas vel lites, vel consultationes, Hispani multo commodiorem existimant: & id temporis non poterat sententia pro aliquo cõpetitorũ ferri, nisi a sesquialtera parte iudicũ, immo singularũ prouinciarũ. Quippe cum necesse esset, duos ex sin-

gulis prouinciis iudices conuenire. Prouincias appello parũ proprie, quæ sunt tantũ gentes a populo Romano victæ, sed ego vsitatum vulgo morem sequor, quia tria regna, vt mallem dicere, non possum propter Cataloniam, quæ regnum non est, par tamen duobus regnis. Non ab re fuerit, & nomina iudicũ & qualitates referre, vt posteritas sciat, quos viros tantæ rei præficiendos, ex suo quoq; corpore consilia tanta existimauerint. Ex Aragonia quidẽ delecti sunt, Dominicus Ramus episcopus Oscensis, quem postea Ilerdensem, ad extremum archiepiscopum Terragonensem, eundẽq; cardinalẽ scimus nuper diem suum obiisse, post omnes collegas illius iudicii, in quo ipse sedebat primus, de cuius scientia, vita, autoritate, dicere parum attinet, cum iudicia hominũ, hoc est honores habiti, testimonium dicant. Frãciscus Aranda, vestitu ac barba horridiore, q; videlicet renuntiasset rebus humanis, alioqui ita accommodatus ad domos principum, quibus diu pręfuerat moderãdas, vt nusquã non & in consultandis, & in administrandis rebus ac maturandis, primas obtinuerit partes, idq; sola naturæ bonitate atq; ingenij dotibus, citra vllã scientiam, ac citra vllas propemodum literas, vt appareat ex homine natiuis bonis excellenti, formari potius præcepta sapientiæ, q̃ ex præceptis sapientiæ formari hominẽ excellentem. In quo illud pręcipue admirabantur, cũ quasi pater esset, vt quasi tutor potentissimi cuiusq;, tã modico exiguoq; contentus foret. Ideoq; libertatis miræ, ac nemini obnoxius erat. Berengarius Bardessinus, quo neminem neq; illius neq; huius temporis iurisconsultũ in Hispania senes meminerunt maioris autoritatis fuisse, & perinde ad tantas opes peruenisse. Ex Valentia, Ferrarius dominus Cartusię, nõ tam scientia (erat enim in iure ciuili perdoctus) q̃ conscientia optima, prudentiaque, ac grauitate singulari insignis. Vincentius Ferrarius eius frater, ordinis prædicatorum, cuius admirabilis in cõcionando laus ad exteras vsq; nationes est peruagata, princeps haud dubie sui temporis oratorũ dũtaxat illiterate loquentium, & si vera memorantur miraculis clarus, & ante & post obitã mortem. Petrus Bernardus, iuris ita peritus, vt Valentiæ nemini postferretur, vita quoq; casta & integra. Ex Catalonia, Franciscus Sagarriga Terraconẽsis

archiepiſcopus,cum doctus ſane in ciuili ac pontificio iure,tū vero ita facundus,vt ei primæ partes in eloquentia tribuerentur,& qui non minora ornamenta naturæ ad facunde pronunciandum,q̄ epiſcopus Conſerraneñ.cum in contentionem veniſſent iudicatus eſt habere. Bernardus Vallisficcæ,quem non tanti faciebant,ꝙ in iure ciuili nulli ſuorum foret ſecundus,& in dicendo ſane admodum valeret, quanti ꝙ plæraſqꝫ cauſas gratis defenſitabat:neqꝫ ex patrocinijs potentionum fauores, neqꝫ ex humiliorum gloriam captabat. Guilielmus Gnaſpes vir,vt in Hiſpania literis ſatis eruditus ac cultus,atqꝫex omni Barcellona,cum prudentiſſimus tum ſynceriſſimus iudicatus. Hi iudices quo primo die ingreſſuri iudiciū erant,corpus domini inſpectante populo cōmuniter acceperunt. Deinde continuos triginta dies,præter feriatos, partium aduocatos audierunt,quoties & q̄diu cuiqꝫ libuit dicere. Libellos,diſputationes,cæteraqꝫ in ſcriptis probationum genera ſeorſum ſingula accipiebant. Reliquam diei partem in conſultando ſoli conſumebant. Poſtea vero q̄ nihil cuiq̄ libitum eſt,verborum ac ſcriptorum proferre,cōcluſi ſunt in oppidi arce,hac lege vt illinc prodire fas non eſſet,niſi rege declarato. Qui ſermones ab iis inter ſe habiti,vel ante q̄ includerentur,vel vbi incluſi ſunt,an multum an parum,nihilne dubitatum diſſenſumqꝫ ſit,incompertū mihi eſt. Quia nec aliquis deprehēdit,& ipſi nihil interceſſiſſe diſſenſionis ſignificauerūt. ſiue ꝙ ita fuerit,ſiue ꝙ ſuæ grauitatis cenſuerint eſſe,conſiliorum arcana reticere, ſiue ꝙ morem hiſpanum cuſtodierint,quo nefas habetur, poſt euictā a ſenatu ſententiam mentionem de his facere,qui ab ea ſentētia,quę ſuperata eſt ſteterint,& nihilo minus parui intereſt ſcire quid intus quæſitum ſit,cum ſciamus quid propalam declaratum eſt. Octauo die q̄ ſe cōcluſerāt, qui fuit profeſtus diei, qui celebratur in honorē principis apoſtolorum menſe Iunio, cōuocatis partibus ad ſententiam audiendam,iudices in loco edito ante valuas templi conſederunt. Gradus autem templi qui multi ſunt,& ſtatim plateā ac tecta omnia, vnde proſpici iudicium poterat,omnis ætas ſexuſqꝫ repleuerat,clauſiſqꝫ portis armati muros ac vicos,nequid turbæ fieret,tuebantur. Tū Vincētius a cœtu collegarum ſurrexit,ſuggeſtumqꝫ pro gradi

bus positum, & ad populos obuersum conscendit, atq; oratiũculam habuit, qua dignitatem quandam sententiæ compararet, tum instrumentum in quo scripta erat sententia capit, aperitq;. Pendebant ab vno omnium ora, mẽtesq; inter spem metumq; solicitæ. Non sic ad expectationem pugnæ suspẽsi sunt animi eorũ, qui de turribus domibusq; populares suos, cũ hostibus decertantes prospectant. Nunquam post hominum memoriam tanta causa in iudiciis versata fuerat. Nemo nõ illuc suos affectus tulerat, nihil sane quisquã suspicabatur, nihil de futuro diuinare poterat, omnia prospera cupiditas, omnia improspera timor subiiciebat. Ipse quoq; pronuntiator, cum partem primam sententiæ recitasset, & ad nomen regis aduentaret, subinde magis expectationem hominum suspendebat, interloquens: Ecquem putatis iam regem vestrum esse? quo maxime gaudebitis: qui maxime optãdus est. Et cum aliquoties interfatus, ardẽtem attentionem magis incendisset: Infantem Castellæ Ferdinandum recitauit regem declaratum. Ad quod nomen, tantus exultantis turbæ clamor excitatus est, plærisq; assurgentibus ac discursantibus, vt reliqua recitationis pars nõ fuerit exaudita: præsertim militaribus vndiq; vocibus, tubisq; ac cornibus, præterea bombardis obstrepentibus. Dicta sententia, ad tres cõuentus nũtii cũ literis, quæ rẽ docerẽt missi sunt, ad Calatauibium, ad Tregeriam, Dertusamq;. Qui simul vbi re cognouerunt Ferdinandũ esse regem, accipe dixerunt, literasq; passim per vrbes dimisere, legatosq; ad excipiendum regem, e Castella Aragoniam ingressurum, delegere. Postridie q̃ rex declaratus est, cum audiret Vincẽtius, ad eumq; referrẽtur voces nonnullorum causantium, non indigenam regem, qualis Comes Vrgelli futurus erat, sed alienigenam factũ, eodem in loco orationem habuit, dicens: vbi de iure successionis quæsitum sit, ibi non esse causam, cur de persona mentio haberetur. Nam Comes Vrgelli, cuius vicem nõnulli dolerent, tãtum abesse vt comparandus fuerit cum Ferdinando, vt iureiurando interposito & teste conscientia collegarum iudicatus sit a duce Gandiæ, in succedendo superari. Quod autem ad personam pertinet, esse Ferdinãdum matre Catalanum, Comitem Vrgelli Lombardum, illum patre rege ex eadem natione,

qua reges Aragoniæ, dignitate vultus ac corporis tanta, vt sit nulli secundus, & quasi ad regnandum natus. Animo autem ac virtute, siue inter suos, siue inter hostes, vt si morem prudentium quorundam populorum sequi liceret, non minus eligendus ad regnum fuerit, q̃ per iudicium successionis declarãdus, quæ laus nequaq̃ vlla ex parte in Comite agnosceretur. Quare non modo ęquo sed etiam libenti animo, regem sibi diuinitus datum, expectarent atq; exciperent. Et alia in hanc sententiam plura, quę tamen insitos atq; impressos diu affectus, & ab iis natam opinionẽ non potuerunt omnino excutere. Per vniuersas tamen vrbes tam libentibus auribus nuntius declarati regis exceptus est, vt omnes fere sibi hunc inter competitores regem optatum speratumq; fuisse videri vellent. Valentiæ quoq; vix bene obductis cicatricibus, vniuersi clausis tabernis officinisq; lętitiã tot dieb9 celebrarunt, vt iubendi fuerint per magistratũ, omissis feriis ad opera reuerti. Ferdinãdus primũ per publicas literas certior factus se regem declaratum, deinde legatos ad excipiendum ingredientem regnum suum delectos, & ad se iter habentes Aragoniam versus contendit. Cũq; ad fines regni aduentaret, legati Aragoniæ Valentiæq; introgressi nonnihil Castellam obuiam regi, ex equis delapsi sunt ac manum deosculati: Catalonię vero, intra fines substiterũt, neq; ingrediente Aragoniam rege, ex equis descẽderunt, quorum ego neutros neq; reprehendere, neque alteris præponere ausim. Nam priores illi officiosum existimarunt non excipere regem suum, velut ex limine domus, sed prodire in viam, & obuiam progressos introducere, habito maiore honore, q̃ qui paribus haberi solet. Pares enim ex equis sibi dextras porrigunt. Posteriores vero magis consentaneum putarunt, non egredi in alienum, sed ex solo patrio regem in possessionem regni admittere, neq; descendere ab equis nouo exẽplo, quod superioribus regibus sciebant non fuisse factitatum. Sũt enim varii mores hominum variæque sententiæ, suis quæq; defensoribus tutæ atq; honestæ. Rex tamen horum nulli manum porrexit, sub humero sinistro admouit, præter q̃ Frãcisco Clementi episcopo Barcellonensi, qui fuerat patriarcha Hierosolymitanus, quẽ quia nouerat suæ partis cupidissimum fuisse,

ſuauiatus eſt. Atq; ita communiter legati cum ingenti ex omnibus regnis manu procerum Calatauibium, mox Cæſarauguſtam deduxerunt. Vbi non multos dies eſt cõmoratus, dum pacificaret interpoſita ſua autoritate diſſidentes, neque regis exiſtimauit munus eſſe, meminiſſe iniuriarum, quas priuatus accepiſſet, & odiorum, quæ aduerſus ſe nonnulli geſſiſſent. Nam qui priuato hoſtes extitiſſent, poſtea regi non hoſtes ſed clientes eſſe, & quibus prius ipſe inſenſus fuiſſet, poſt regium nomen, patronum, tutorem, patrem eſſe debere, nec præterita ſed ſequentia delicta cognoſcere. His in concordiam reuocatis, idem de Valentinis, qui ibidem aderant, etſi nonnulli ſaluum ſibi ius eſſe, quo ſemper illa natio vſa eſt, inter ſe belligerandi poſtulabant, effecit. Nemo enim gerere inimicitias æquum ſibi cenſebat, cum videret regem ſuas depoſuiſſe, & in neutros ſe propenſiorem oſtendere, paratum & paſſos & inferentes iniuriam vlciſci. Eſt quidem hic apud illius gẽtis proceres mos, ſiue æqua ſiue iniqua ratione introductus, impune inter ſe certamina cõferendi, quo pugnaciores reddãtur, ſi belli terror a duobus potentiſſimis regibus ingruat, vtrunq; latus prementibus Franciæ atq; Caſtellæ. Sed regiæ poteſtatis fulgor quoties audet, ac iuſta cauſa ſubeſt, gliſcentia hęc ſimultatum certamina, quaſi nubila repellit & diſcutit. Forte ijs diebus dum hęc geruntur, Alfonſus regis primigenius, vix adoleſcentiam ingreſſus, cũ iſſet venatum, nactus eſt eximia magnitudine aprũ, quem vt velociſſimo equo vehebatur, præcipue vrgebat, cupiens aut ſolus occidere, aut primus ferire: nec procul aberat Iberus longe maximũ Hiſpaniæ flumen, Cęſarauguſtæ muros præterfluens: huc aper ſeu caſu, ſeu vti in locũ iã ſibi antea notum, curſum intẽdit, perq; ripas atq; inuia ſe demittens, aquas ingreditur. Alfonſus a tergo inſtans, ac iamiam feriens, eadem ripa & ſemita conſequitur, ac ne tam inſignem prædã hoc eſt tam inſignem cum laude victoriam, quã in manibus habebat, amitteret, & ipſe adacto equo flumen intrat, immemor quantum periculi adiret, natantemque feram natanti equo infeſta vrget haſta, quaſi illam poſſet in tam rapido fluuio capere. Hoc ſpectaculo Bernardus Centellia, eius curæ cõmiſſus adoleſcentulus erat, exanimatus, reuocare pergentem

clamoribus cũ non poſſet, ipſe quoq; cum aliſs nõnullis aquas ineunt, magis verentes infamiam deſtituti filii regis, q̃ vitæ pe riculum. Ille internatandum quoad poterat ferire conatus, in vlteriorem ripam euaſit, atq; illinc aliquãdiu perſecutus, ſtre nue occidit: & maximi apri, & maximi fluminis victor. Rex vbi reſciuit, inter cogitationem periculi & admirationem fa cti, nec indignationem nec lætitiam oſtendit: nolens neq; ſtre nuitatem reprehendere, neq; audaciam nimiam adiuuare. Hac ex indole Alfonſus futuræ magnanimitatis ſpecimen dedit, ſicut patientiæ ac manſuetudinis ex eo quod egit poſtea die bus. Conceſſerat rex venatum, non tã ex more, q̃ vt Petrũ ex filiis minimum circiter nouem annos natum, venationibus, vt ſic dicam, initiaret. Atq; vbi bona diei parte, & ſuos & filiorũ oculos, animoſq; multifaria venatione pauit: iuſſit filium ad tenerum adhuc aprum, canis morſu retentum, ſauciumq; acce dere, atq; illum haſta ex equo ferire, vt tanq̃ præda a ſe capta lætus vigorem animo præſumeret. Cum in hoc occupatus eſt puer, & multi cũ riſu hilaritateq; exhortantes, vt fit circũfun dũtur, & vt ſpectaculo interſint immiſcentur, indigniſſima res contigit. equus cui inſidebat Bernardus Centellia, Alfonſo vt diximus, datus cuſtos, tanq̃ Achilli Phœnix, calcem magna vi incuſſit adoleſcenti in exteriori parte genu ſiniſtri, neſciebat ille calcitroſum eſſe equum, quippe quem cõmodato forte eo die accepiſſet. Ad eum ictum Alfonſus non exclamãs, neq; in gemiſcens, pudebat enim a dolore vinci, tantum ad plagã ap poſuit manũ, & repreſſo gemitu, diſſimulare magnitudinẽ ma li conabat: ſed pallor inſecutus & rigor, & q̃ iãiam collapſu rus videbatur, dolorem ingentem periculoſamq; plagam indi cabant. Tum inter amplexus multorũ qui accurrerãt, ex equo humi depoſitus cum eſſet, pro loci opportunitate vulnus obli gabatur, multiſq; in extremo adoleſcentulum eſſe muſſitanti bus, aliis circũfrementibus, aliis nuntiatum regi, qui nonnihil aberat, euntibus: fuerunt qui Bernardo ſuaderent vt fugam ca peſſeret, ne aduenientis iram regis operiretur, ſolus frater ne faceret diſſuaſit. Fore enim vt velut noxiũ ac ſceleris conſciũ, multi ſequerentur etiam regis iniuſſu. Nã quiſquis fugit, alios quodammodo inuitat ad inſequendum, a quibus vel retrahen

dus esset cum dedecore, vel puniendus in fuga, ob facti vltionem. Siquidem impune est peccasse ijs, qui vt regi gratificarentur, alios offenderunt. Rex audita re cum attonitus accurisset, fremensq; diceret, vbi est qui primigenium meum mihi peremit? ille reluctās dolori, vultu ac voce erectiore q̄ pro viribus, nihil est, inquit, periculi pater, nihil mali erit, solent huiusmodi contingere, equus me non homo percussit. Hæc verba velut pro amico timentis, extenuarunt & apud patrem & apud cæteros culpę atrocitatem. Quanta autem hæc fuerit animi pręstantia fortitudoque, declarat ꝙ aliquot diebus per extremos dolores sine vlla recreatione iactatus est, desperātibus iam medicis quin plagā sacer ignis corriperet, nisi superuenisset chirurgicus quidam Ferdinandus Alfonsi, vir dignus, vel hac vna curatione, qui literis memoriæq; mandetur. Recepta salubritate filij, rex Dertusa, vbi se tenebat papa, deinde Ilerda studiorum nutricula, Barcellonam peruenit, ibique concilium generale prouinciæ Cataloniæ indicit. Necdum se regem Siciliæ appellari volebat, priusquam illius possessionem recepisset. affectabat enim regnum Bernardus Caprera, nomen ac spiritus aui referens, qui ornatissimam Genuensium classem, bello vicit & cepit. Huic quidem spem faciebat, ꝙ per mortem Martini Aragonia intestinis bellis laborabat, ꝙ in Sicilia neminem neq; potentiæ, neq; factionis, neq; autoritatis maioris sciebat, adhæc ꝙ erat prætor insulæ, quem magistratum iustitiarum vocant. Nam Blancam regis Nauarrensis filium, quæ fuerat vxor regis Martini filij, vt fœminam cōtemnebat, eāq; vt spoliaret ac se augeret, autoritate priuatam videri volebat. ꝙ defuncto rege cuius partibus fungebatur exauctorata esset. Se autem cum antea, tum vero nunc esse summum magistratū, & ad quem spectet moderari prouinciam. Neq; vero ob id modo aduersabatur reginę, vt primus ipse ac solus magistratus esset, quo facilius regnum occuparet, sed vt illam quoque in matrimonium acciperet, quo maiorem sibi autoritatem compararet, ad regium nomen assumendum. Faciebat præterea spem vicinitatis Ladislai, autoritasq; alterius summi pōtificis, si plures eodem tempore possunt summi pontifices esse. Nam tunc de pontificatu contendebant, Benedictus, Gregorius, Ioannes.

Colorem autem iuris præbebat, ꝙ defuncta sine liberis Maria Sicilię regina, regnum ad Martinum eius virum non potuerat peruenire, nec deinde ad Martinum patrem, eoq; illum regem esse debere, quē sibi Siculi ipsi delegissent. Cogitabat & aliā apud se ipsum causam, ꝙ si Blancam in matrimonium accepisset, vendicaret sibi ob hoc quoq; regnum, ꝙ Blanca Mariæ, vt propinquę succederet. Siquidem Maria proneptis fuerat regis Nauarræ ex filia, quæ fuit prima vxor regis Petri, vnde vxor regis Fœderici mater eius genita erat. Ex quo intelligi licet, ꝙ præpostere Bernardus ageret, veluti alienam a regno Siciliæ Blancā insequebatur, cuius hęreditario iure regnum sibi destinabat asserere. Hac cogitatione, qua fallere alios volebat, vt mea fert opinio, tam callidus tā vafer vir non fallebatur. Neq; enim eum fugiebat, multo proximiorem Marię fuisse Martinum patrem, vtpote auunculum, vti modo ostendi, pariter & consobrinum, cuius mater, soror Fœderici regis fuisset, vtroq; ex parente. Quod ius propinquitatis erat in Helianora regina Castellę, cuius filius Ferdinandus eodem gradu propinquitatis cōtingebat hanc, quo Martinus, qui fuit vir suus vere rex Siciliæ non modo viua vxore sed etiam mortua, cum præsertim Siculi regem, & ante mortem vxoris, & ea mortua agnouissent. Sed Bernardo si regno, reginaque vxore potitus esset, quantulumcūq; ius satis sibi fore videbatur. Hoc in loco mihi consideranti Mariam, quæ patri in regno successit, Martinum vel alterum, vel vtrunq;, qui in ius fœminæ successor fuit, Bernardum qui tenui, hęreditarij regni apud fœminam, filo velut anchora nauem spei suæ firmabat. subit admiratio de Aragonēsibus, qui nolebāt propinquos regis ex fœmina in suo regno succedere, cum velint suos hoc eodem iure succedere in alieno. Itaq; sic, ne alia repetantur, Ferdinandus in regno Aragoniæ potuit succedere, quo modo Martinus in Siculo. In hoc, sicut dixi, Bernardus non fallebatur, fallebatur in eo ꝙ multo maioris haberi debet & erroris & detrimenti. Erat ei in optatis eximia singularisq; reginæ pulchritudo, & in tam dubijs rebus atque arduis amare vacabat, aut vacare videbatur: cum potius optandum foret, illam minus speciosam esse, hoc est minus superbam ac fastidiosam, vtiq; viro nec iuueni nec formoso. Ea

propter si propalam in matrimonium peteret, extimescebat ne respueretur, neue factum suum nō satis idoneo colore tegere posset. Quippe qui credi volebat, velle insulā in officio tenere, donec in Aragonia interregnū. Constituit itaq; dolo atq; insidijs rem tractare, si id parum procederet, blanditiis ac promissis, ad extremum adhibere terrorem atq; vim. Tenebat se per id tēpus regina in vrbe Catina, vbi arx inter primas tuta, & mari vicina est, sed diuersabatur fere in propinquo monasterio cum sanctimonialibus, ꝙ nullarum esset q̄ illarum consuetudo, vel aptior viduæ fœminæ, vel ad famam honestior. Hoc in loco Bernardus eam comprehendere cum parasset, illa seu admonita a suspicantibus, seu certior facta a scientibus, in arcē furtim concessit. Qua de re Bernardus maiorem in modū dolens, non modo ꝙ deceptus spe foret, verum etiam ꝙ vehemēti conflagraret inuidia, qui dolo in reginam vteretur. Misit ad eam qui de colloquio agerent, cupere enim se purgare inuidiā & suspitionem ab illius animo adimere. Nec abnuit regina: verum quia parum fidei vterq; alteri haberet, conuentum est, vt illa de puppi triremis, hic de ponte, quo litori nauis iungitur, sermonem faceret. Ille post multa verba, quę ad purgationem facti attinebant, dicitur intulisse coniugij mentionem, & ad ea turbato vultu regina subiecisse, hui senex scabide, nec plura his, auertensq; se iussisse Raimundum Torres (is erat dominus triremis, solusq; aderat) retraheret lōgius a terra triremim. Is protinus imperās remigibus in altum referre nauim, coegit Capreram conantē excusare præsentem orationem, cū præterita facta male purgasset, propere desilire de ponte, ne in mare cum ipso ponte decideret. Hic vero pernegabat postea se de coniugio appellasse reginam: ideoq; nec eam fastidiose respōdisse, sed hanc sibi contumeliam ab inimico impositam, qui magis vt incommodaret ei quem oderat illic triremim habuisset, q̄ vt reginæ gratificaretur. Quæ dicenti non defuissent, qui crederent, etsi sciebant nauem adhuc stante eo in ponte reductam fuisse, nisi quæ insecuta sunt indicassent, non modo affectasse vxorem, quo facilius honestiusque regno potiretur, sed etiā corpus adamasse. Erat enim vir alioqui in primis mulierosus, vt nescires Martem ne magis an Venerem coleret. Lap=

ſus hac iterum ſpe, & per contumeliam eluſus abiit indignans ac minabundus, ſe monſtraturum illi, q̃ inconſulte ageret, quæ recuſaret, cum ſummo magiſtratu cõſilia in publicam ſalutem agitare, potiuſq; cum aliis priuatis hominibus conſultaret, & ſeorſum haberet cõciliabula, cum iam priuata eſſet. Itaq; comparatis copiis, partim vi, partim minis, partim autoritate ciuitates plurimas ab illius ditione ad ſuam trãsfert. Idem propediem facturus de Syracuſis videbatur. Quam vrbem non vt regiam ſed vt peculiarem, traditamq; ſibi pro vitæ dignitate, regina cordi habens, magiſq; q̃ cæteras amittere verita, illuc ſe confert, accerſitq; Sanciũ Doris Egidii, de quo ſupradiximus, filium, præfectumq; claſſiarium, quem vulgo Almiracum vocant, ꝙ ſciebat ſimultates gerere cum Bernardo Caprera, vt rationem iniret, qua tam violento viro queat obſiſtere. Is cum ad eam vna cũ ſubpræfecto in arcem veniſſet, Bernardus ſe ratus, vt dicebat, matrem cum pullis vna capturum eſſe, eodem accurrit cum ſeptingentis equitibus, ac mille peditibus, arcẽq; prætergreſſus vrbem inuadit, ac nemine repugnante, tum propter metum, tum propter gratiam ac factionem recipit. Comitibus Sancii qua potuerũt fuga elapſis, quos Sancius in arcem admittere noluit, ꝙ re cibaria admodum tenui vtebantur. Vix recepta vrbe, Bernardus arcem obſidere atq; oppugnare inſtituit, prætendens vrbem quidem redigere ſe voluiſſe in ſuã poteſtatem, quo teneret in officio, donec de iure regis in Aragonia diſquireretur. Arcem vero obſidere, nõ tam ob reginã, quæ nonnihil ab officio recederet, q̃ ob Sancium capitaliſſimũ ſuũ, qui cum ſemper alias in ſe male cogitauit, tum maxime id temporis poſt reconciliatam gratiam, arma contra ſe ſumpſit, & aduerſus præſidem cõſilia cum primoribus de adminiſtrando bello agitat. Eſt autẽ arx, Marchettum vocant, in iis anguſtiis, quæ porthmos græce dicuntur, quaſi limite quodam inter continẽtem, vt ſic dicam, & vrbem pene inſulam, & ſic olim vocabatur, cũ nõ vrbs, ſed tertia pars vrbis eſſet. Has anguſtias duo portus coarctant, maior minorq;: ſupra maiorẽ arx poſita eſt, breui muro cum porta arcem portũq; iungente, ab altera parte lõgiore muro, & ſine porta, ad minorem portum producto. Ita nemo terreſtri itinere vrbem aut ingredi aut egredi poteſt,

nisi per portam arci subiectam. Eam portam cum repentino aduentu Bernardus occupasset, custodiri iusserat, dum vrbem vel cepisset, vel desperasset, neue fortassis re infecta, confecta hostes commodam fugam nanciscerentur. Vtraq; itaq; fronte terrę occupata, arcem & ab vrbe, & a continente munitionibus cingit, stationes extruit, præsidia disponit, oppidanis seu voluntarijs seu inuitis nunq̃ intermisso labore adiuuantibus, ac nequa nauis a portu maiori (nam id a minori propter angustũ aditum non timebatur) subuenire posset, vtraq; castra ducto su per aquas ponte committit, machinisq; erectis ac tormentis saxa iaculantibus, obsessos quotidie oppugnat, ne noctibus quidem ad quietem datis, & quod minime decebat amatorem, honos sit auribus, fimum ac peiora fimo, quæ teterrimum odorem remittunt, sæpius q̃ saxa in arcis tecta iaciebat, nolẽs deesse fortunæ, vt dictitabat, votis suis aspiranti. Etsi paucorum dierum cibos esse obsessis ei compertum erat, tamen nihil lõgius videbatur, q̃ vt reginam, quam cupiebat vxorem, ac tantopere amabat, & Almiracum quem nec minus oderat, & suis consilijs aduersum præcipue timebat, redigeret in suam potestatem: id est, anteq̃ rex in Aragonia constitueretur, ipse se regem in Sicilia faceret. Huic tantæ rei conficiendæ & liuor & perfidia, si ei credimus, impedimento fuerunt: si cæteris, auaritia: &, vt ipse arbitror, irreligio. Siquidem laudes eius hæc duo præcipue vitia fœdabant, sacrorum contemptus, ac tenacitas. Quorum alterum numinibus, alterum hominibus in primis inuisum est. Quanq̃ in eo non fuerunt illæ virtutes, quæ amabilem reddunt, humanitas, affabilitas, comitas, clementia, largitas, magnificentia: sed quæ venerabilem, atq; interdũ horrendum, seueritas, austeritas, tolerantia laborum, inediæ, algoris, æstus, vigiliarum, multatio sontium ac negligentium segniumq;, & his similia. Erat in eisdem castris Ioannes Moncada, frater Antonij comitis Darnonis, cui postea in paterna hęreditate successit: hic cæteris quidem in rebus Bernardi partes fouebat, sed in oppugnanda regina dissentiens, cũ verbis hominem a sententia reuocare non posset, clam armatis socijs, salutato duce, ac retinere conante, erupit e castris, nonnullis qui cæteros quoscunq; possent ad similiter agendum sua-

derent relictis,ad eum se in tutiora insulæ loca recipientem, Sanciani confluunt, itemque alij, qui melius de re Catalana sentiebant,& rebus nouis Bernardi infensi erant,atque paucis diebus ex composito sub exortum auroræ Raimũdus cum sua triremi ante portum Syracusanum præsto fuit,& Ioãnes Mõcada cum trecentis equitibus,totidemque peditibus,ligones, dolabraq; ferentibus, castra inuadit,fossas implet,vallum rescindit,præsidium deijcit,atq; in ipsa castra irrumpit. Cumq; vndique ad arma conclamatur ac discurritur,& vt quisq; primum tela ceperat, ad periculum properat. Ioannes obuios quosque ipso impetu propellens ac sternens, ad pontem peruenerat,triremi ad tumultum excitata,atq; ad constitutum locum festinante. Sed ij qui in vlterioribus castris erant raptim sumptis armis,cum auxilium alteris castris ferunt,in ipso põte Ioanni occurrunt. Ibi pugna oritur, paucis ad prohibendum transitum sufficientibus,& nox & angustia loci & suspensa super aquas machina, pedestribus q̃ equestribus aptior, ancipitem magis atq; horribiliorem pugnam reddebat. Ad hæc a tergo magis ac magis atrox certamen accendebatur. Cum interim Bernardus in medio suorum volitans, alios vt arma capiant, alios vt dimicent exhortans, multos castigans atque increpans,nulli satis fidens, atq; vbiq; insidias suspicans, omnia ipse munera obibat. Ioannes e diuerso, nunc ad primos, nunc ad medios,nunc ad postremos,recurrebat,iam eos qui ad vlteriorem partem pontis obstiterant,summouerat, ac multi suorum peruaserant: nec magno distabant inter se ipsi duces spatio,cum Ioannes Bernardum agnoscit: erat enim sine galea,& linteum,sicut e cubili surrexerat, circundatum capiti gerebat. Tunc Ioannes exclamat ad socios, vt eum solum peterent,cuius caput linteo cernerent obuolutum. Atq; ita a pluribus Bernardus petebatur, & fortasse summum discrimen adiisset,nisi cognita re linteum abiecisset, paulumque donec galeam caperet declinasset,atq; latuisset. Ibi reuersus ad pontem pręlium maiore manu suorum iam senescens ac languidum redintegrat: & cum omnis moles belli in pontem contrahitur, põs ipse soluitur,multosq; mortales maiori quidem cum metu,q̃ cum noxa in mare exposuit, sed maiori dolore damnoq;

reginæ, q̃ eorum qui deciderũt. Quippe eo ipſo tempore, quo trepida illa ad deſcendendum in pontem, & inde in triremim accingitur, pons interruptus eſt, atque ea præcipue parte, qua deſcendendum erat. Sic enim tabulata ac trabes diſiectæ atque euerſæ ſunt, vt quaſi dedita opera exitum ad euadendum in triremim interſepſerint. Sed patefacta porta muri ab auxiliaribus, qui in vlteriora tranſierant, vtique adiuuantibus nauticis, & iis qui in arce erant, cæteri per portam non fugiendo, ſed ſe recipiendo ingreſſi, potiuntur vlterioribus caſtris, in vrbem aut quocunque poterant plęriſque Capreranis militibus, qui in iis caſtris fuerant, fuga tendentibus. Cæteri aut capti ſunt, aut ad veniam petendam, priusq̃ caperentur, ſe contulerunt. Simulque Syracuſani ſuperueniunt: qui vt Bernardum iuuiſſent, ſi vincentem reperiſſent (nam ſuperiores in bello adiuuare tutius eſt) ſic meliorem nacti reginæ conditionem, ſe illi (nec mentiebantur) auxilio veniſſe dixerunt. Atque ita ſoluta obſidio, recuperata vrbs, & regina ſine trepidatione in nauem impoſita eſt. Sanciuſque ne quam anſam præberet Bernardo ad reginam, propter ipſorum ſimultates, offendendam, cum Ioanne ſociiſque abiit ad ſuam & reginæ iniuriam vlciſcendam. Et dum hic atque ille ad roborandas pro ſe quiſque vires elaborant, legati interim e Catalonia Drepanum appulſi ſunt, miſſi ad reconcilandum Bernardum cum regina & Sancio, conſulendumque regno, nequid tale in Sicilia, quale apud eos, aut deterius accideret. Venerat autem regina iam Panormum, tenebatq; ſe in domo regia, quæ dicitur illorum lingua Hoſterium, poſita ſuper litus maris, a fronte vero ad caput ingentis plateæ & fori, qua ad mare exitur, quondam aperto proſpectu, nunc quantum ipſum forum ac campus eſt, fornicibus in ſpeciem muri proſpectum interſepiẽtibus, in quorum pene extremo porta eſt, quæ nonnunq̃ vehementi Aquilone vndis alluitur. Hac in domo, tantaq; in vrbe, qua nulla populis in ea inſula frequentior eſt, nihil ſibi timebat regina, præcipue poſt aduẽtum legatorũ. Atqui Bernardo ea vrbs maxime opportuna inſidiis, q; illic nihil caueretur, videbatur. Nec domus inopportuna, q; remota a frequẽtia vicinorũ eſſet, & legatorũ aduẽtus ſecuriorẽ & magis indiligẽtẽ redderet, & alioqui

maturandum erat, anteq̃ quod suspicabatur, a legatis iubere-
tur. Itaq; compositis insidijs, omnia itinera obsidet, nequis re-
ginã admonere, aut legati se prius adire possent. Nulli illo tri-
duo ab oppidis Bernardi, quæ illic multa possidebat, iter Pa-
normum versus patuit: Eoq; Petrum Martini, qui postea fuit
scriba portionis, nũtium legatorum iubentium triremim, quæ
ad Panormũ esset, primo quoq; die ad se venire, duobus die-
bus & dimidiato apud se retinuit in oppido Alcamo. Sed ni-
mirum fraudis ac sceleris plærunq; comes est aduersa fortuna,
si nuntio per eum licuisset eodem die Panormum peruenire,
proxima nocte triremis dominus, e statione soluisset. Nunc ea
triremis prædam e faucibus lupi hiantis ac iãiam rapientis eri
puit. Enimuero tertia die sub meridiẽ profectus, intempesta
nocte Panormum furtiuo aditu ingressus est, nec tamen ciuita-
tem fefellit: Nam ad eius aduentum, vt insolito tempore, stre
pitus tumultuãtium excitatus est, & clamor aliorum alios in-
clamantium, & vbi erat plus timoris, vociferatio, aut trepidã-
tium, aut adhortantium, & necesse est maiorem videri sonum
in silentio noctis. Multi nomen Capreræ compellabant nõ ex
suis, sed ex alijs, qui hominis milites agnoscebant, ita notitia
rei ad reginam peruenit. Illa se magis, q̃ vrbem inuadi intelli-
gens, exanimata e cubili prosilit, domus multo magis q̃ vrbs
muliebri metu ac lamentatione confunditur, ne spatium qui-
dem illis vestiendi datur, cũ pro sua, tum vero pro dominæ pu
dore solicitis. Timor ipse ac festinatio satagentibus ad celeri-
tatem impedimento est. Seminudę igitur atq; neglecto capillo
e cubiculis erumpunt, & inter primas regina, quod consiliũ in-
eant, quo se cõferant, ignorãt: & cum mature facto opus est, in
ipsa calamitatis impudẽtis fuga hæsitant. Iamq; inter delibe-
rationẽ ac festinantiã, velut ex incẽdio per gradus lymphatæ,
in viam se proiecerant, cum in mentem venit vicinæ triremis.
Nam arcium altera, q̃ longa vrbs est distabat, altera mari adi-
batur. Ibi capto cõsilio, & iã magis ac magis in vrbe tumultu-
ari audiebãt, succinctæ & repressa lamentatione, cursum capes-
sunt, & cãpũ quanta nunq̃ celeritate, & prope vno spiritu trãs
mittũt, perq; portã egressæ, inter quas velocissimã aiunt fuisse
reginã, vt quæ maxime timebat, aquas ingrediuntur, subductis

ſupra genua veſtibus, nec reformidantes, aut vadi altitudinē, aut humoris algorem, cum tempus anni adhuc hybernum eſſet, ſed vt quęq; prima veniebat, ſecura maris & frigoris intrabat. Etenim fuga ipſa tam effuſa, maiorem illis imaginationem hoſtis, velut in tergis earum hærentis, impreſſerat. Dignum profecto riſu ſpectaculum, ſi cui ridere in tali caſu vacaret, & alienum periculum turpitudinemq; ſpectare voluptati foret. Mulieres crinibus pene paſſis, nocturna tantum veſte indutæ, aut altera quoq; circumuolutæ, magis q̄ amictæ, & inter eas regina vt dignitate, ſic celeritate præcipua, quaſi pro corona currentes in ſtadio, diuaricatæque ad femora irrupere in mare, pene glaciatum. Sed huius timoris, turpitudinis, riſus, frigoris, & cuius auidus erat captiuitatis, Bernardus poſtea pœnas vicemq; perſoluit. Ibant per mare non auſæ vocare nauarcum, ne ab hoſte exaudirentur: pauci famuli, quibus regina nōnullæq; aliæ innitebantur, vocatum nauarcum orabant vt periclitantibus adeſſet. Satimque ille a vigilibus, qui rem videbant, admonitus, obuoluta veſte, e cubiculo ſtupefactus exiliit, iuſſitq; remigibus admouere triremim, & deiecta ſcapha reginam, cæteraſq;, tanq̄ e naufragio attonitas, exanguesq; excepit. Cum hæ triremim, Bernardus in domum ingreditur, compertaq; ad nauem fuga reginę, execratus diem, en, inquit, tertio manus meas effugit: atq; ita indignabundus ad cubiculum reginæ perrexit, intrauitq;. Vbi cernens cubile turbatum, quale ſolet ad ſubitum timorem relinqui: perdicē, ait, perdidi, ſed nidum teneo: protinusq; depoſitis veſtibus, vt adhuc erat tepidum ſubit, ac per totum ſe volutans, & ſubinde ſpiritum per nares trahēs, ſignificabat more venatici canis, ad luſtrum feræ, ipſo ſe odore delectari. Tanta ei fuit inter maximarum rerum conatus cura amoris, tanta etiam intemperātia, vt quod in primis diſſimulatum oportuit, & quod antea pernegauerat, id nunc detegeret atq; fateretur. Sed opinor poſteaq̄ prope iam deprenſus eſſet, fauorabile ſibi apud eam ducebat, ſi amator videretur. Illa ſequentibus diebus ad Soloētum deuecta eſt, oppidum in dextro litore Panormi poſitū, decem millibus paſſuum remotum. Legati interim, quia triremis tardius opinione veniebat, terreſtri itinere Panormum

veniunt: quos Bernardus quotidie inani ſpe paſcens, reginam nunc blandiciis, nunc terroribus adoriebatur, adeo vt arce Panormitana, quæ pallatium dicitur, caſtris circũdata, Soloentũ ſe conferret, oſtentans ſe reginæ, vti ſtrenuum in equitando, & amari dignũ: cum tamen, vt conſtat, robuſtius equitaret q̃ decentius. Iam nemini pro ambiguo erat, eum & reginam coniugem, & regnũ petere: legati, quoq; caueret quid ageret, monebant. Sed ille contumaces, rebelleſq; cohercere, e dignitate ſui magiſtratus eſſe reſpondebat, eſſe ex ſuis hoſtibus, qui cũ principibus Italiæ fœdus inierint. Ita quod ſuũ crimen erat, quo magis abeſſe ab eo videretur, vt ſunt peruerſorum hominũ artes, alteri prior obiectabat. Verũ tunc animus regni affectator apparuit, vbi declarato rege Ferdinando, ab incœpto non deſtitit. Tandem Antonius Moncada cum ſuis, tum vero copiis Sancii, ſed vt dicebat, auſpicijs reginæ, tanq̃ ſummi in inſula magiſtratus, obuiam venit, ac per nuntios agit, vt a Panormitanæ arcis obſidione diſcedat, quas vrbes, quæq; oppida receperit, reſtituat, eam ſuperiorem agnoſcat. Ille ſe reſponſurũ, per ſe ipſum renuntiare iubet, legatoſq; ſubſecutus, cum maiore copiarum parte occurrit, cumq; aliquãdiu inſtructa acie vterq; ſtetiſſet, neutri incipere certamen, cum ambo in loco tuto eſſent, viſum eſt. Paucis diebus, ſiue proditione Vaſconis cuiuſdam, vt ſui dictitant, ſiue calliditate hoſtis dum partem valli, qui extra muros eſt circuit, ac ſtationes recognoſcit, improuiſo hoſtium aduentu circumuentus eſt, & cum aliquantiſper gladio ſe in orbem tutatus eſſet, captus. Itaq; qui capere reginam conabatur, qui coniugio, qui amori, qui regno acquirendo operam dabat, iam tantum de amittendis bonis, de ſeruitute ſua, de morte cogitabat. Traditus enim in manus Sancii, ductuſq; in caſtellum, cui nomen Mota, atq; ibi ab inimico in ciſternã vacuam demiſſus eſt. Nec ita multo poſt ad immenſam pluuiam laxatis cadurcis, tanq̃ fortuito id accidiſſet, cum ex imperio factum eſſet, riui in ciſternam defluebant, eamq; replebant. Bernardo idẽtidem vociferante, auxiliumq; implorante nemo ei domeſticorum reſpondebat, tanquam obſtrepente eorum auribus pluuia, ne audirent, & ad alium quendam locum, quo imber penetraret occupati eſſent, donec innatante

iam lectulo, non procul a vitæ periculo erat. Tunc quidam veluti tunc primum audisset, ab ore cisternæ respondet, ac festinabundus domino nuntiat, qui miseranti similis, propere succurri imperauit. Educitur e profundo lacu, obscuraque testudine Bernardus, modo Siciliæ regulus, veste, capillo, toto corpore madenti, & hoc vt vix credibile videatur ex pluuia. Atque hic fuit horrendi carceris exitus, sed in locum transitus omni carcere grauiorem, et si nō grauius esse videbatur, ita res ei abominanda contigit. Aliquot adulatus diebus homini a quo custodiebatur, vbi sibi factum esse familiarem beneuolumque existimat, tentat pretio corrumpere, daturum se, si liberetur opera illius (vt solent qui vita periclitantur) montes aureos, in præsentia anteq̄ illinc pedes efferat, mille aureos. Custos respondet, se ea nocte deliberare velle, idque spatium dari impetrat. Rem confestim ad Sancium defert, iubetur vt mane petenti annuat, pecuniamque in manum tradi sibi curet, cæteraque quæ agenda sint docetur. Mane deliberatū sibi esse vt adiuuaret calamitosum, iurat se, vt Bernardus excogitarat, e fenestra turris eum per funes demissurū. Eo die pecunia per amicos clanculum affertur, pernumeraturque. Proxima nocte, de tertia vigilia summisso fune caligis complicatis, nulla amictus tunica demittitur, custode, vt validius conturbaret miseri consilium, vrgente ad descendendum, tanq̄ anxius esset ne in fuga deprehenderetur. Ille noctis pariter & timoris tenebris confusus, dū celeriusq̄ manus ferunt lubrico fune delabitur, adaptatis ad id retibus induitur, & ritu feræ cassibus captæ, hæsit: ita vt nec sese deiicere, etsi præceps casus erat, posset, nec receptus in fenestrā vllus daretur. Si ferrum ad manum fuisset, mortem fortassis sibi ipsi consciisset, sed mors id loci pudenda quoque erat, atque inimico iucunda, & auiditas iniuriæ aliquando vlciscendæ, contumacē vitā ad perpetienda dedecora faciebat. Nocturnum frigus, & postea solē adurentem corpus non sensit, cū animum magis dolor vreret. Non tam e tenebris cisternę produci in lucem optauerat, q̄ nunc e luce reduci in tenebras. Ita totum diē retibus inuolutus, ac plane irretitus, tanq̄ Mars in adulterio Veneris, ridiculū simul, ac miserandū plurimis spe-

ctaculum fuit. Cuius turpitudini hic quoq; cumulus accessit, vt cum ad transitum notorum atq; honestorum virorum faciẽ vellet auertere, prohiberetur, ne illis posteriora ostenderet: nec q cibo ac potu caruerit eo die doluit, sed q ea, quæ nisi remotis arbitris decore non fiunt, præsentibus arbitris facere nõ licuit. Receptus vesperi eodem vnde fugerat, si fugisse est e carcere in laqueum incidere, aliis quoq; ludibriis non caruit: donec rege Ferdinando poscente per legatum suum vinctus productus est, ac legato traditus, a quo solutus ad regem protinus in Cataloniam Barcellonãq; se contulit, & in pristino apud illum honore habitus est. Hunc exitum habuit conatus occupandæ Siciliæ Bernardi Capreræ: cui si res prospere cessisset, haud minus inter Hispanos Italicosq; bellum excitasset, q̃ olim pro eadem insula inter Pœnos atq; Romanos, aut Athenienses Lacedæmoniosq; exarsit. Recepta itaq; insula, rex Ferdinandus Siciliæ quoq; regem se nominari voluit. quod antea noluisse, haud in postrema equidem magnanimitatis parte posuerim. Nam quas res nec possidemus, nec possidere contendimus: eas non belle, nec generose titulotenus vendicamus. Quas vbi adipisci cõtingit, tũc erectus atq; sublimis animus, facti sui, & apud se & apud alios percipit vberrimum fructum.

LAVRENTII VALLENSIS PATRITII ROMANI HISTORIARVM FERDINANDI REGIS ARAGONIAE: LIBER TERTIVS.

INTER competitores Caprera etſi nō fuit numeratus, tamen numerari poteſt in vno duntaxat regno. Non enim minus eſt petere regnum bello, q̃ iudicio. In quo fortunā Ferdinando, ſicut in cæteris, fuiſſe propitiā cognoſcimus, ꝙ Caprera victus non victor fuit. Haud tamē ex cōpetitoribꝰ aut primꝰ aut poſtremus fuit, quem Ferdinādus ad genua ſua procūbentem viderit, ſed ſecundus. Siquidem primas partes vt vir integer ac paci conſulens, cum ſumma omnium laudatione præſumpſerat dux Gandiæ. Nam quod Comes exemplum ducis non imitaretur, amici excuſabant morbum, in quem incidiſſe credibile erat, tum propter mœrorē fruſtratæ ſpei, tum ꝙ ſe, quaſi lucem inuiſam haberet, aſſidue intra cubiculum tenebat, vbi per ſpeciem mœroris ac morbi conſilia coquebat. Quod Catalani ſuſpicantes, veriti nequid ille rerum nouarum molire tur, conſulendum & publicæ quieti & priuatæ hominis dignitati ac ſaluti putauerunt. Cuius vicem alioqui dolebant, ꝙ infinitos ſumptus feciſſet, nec pro dignitate in poſterum poſſet viuere, niſi ad diſſoluēdum æs alienum, & ad repigneranda oppida adiuuaretur. Hanc æquam atꝗ humanam cauſam exiſtimantes, ex cōmuni Catalanorum volūtate primores Barcellonenſiū regem adeunt, orantꝗ vt olim competitoris ſui conditionis miſereatur, non eum contra regē, ſed pro ſe omni conatu pugnaſſe, eſſe regiæ munificentiæ nobiliſſimum virum, quem non culpa ſed caſus, aut potius virtus afflixerit, & pecunia ſubleuare, & honore augere, & alia in hanc ſententiam. In quibus faciliores aures regis, q̃ Comitis, vt cōtumax in agnoſcendo rege non eſſet, habuerunt. Miſerant enim ad eū quoꝗ legatos. Tandem grauibus amicorum conſiliis obtemperans, dimiſit ad regem treis legatos, Raimundum Perilios, Franciſcum e Villanoua, & Dalmaum Cicereram, qui pro abſente

iusiurandũ offerrent, de fide regi præstanda. Quibus vicissim rex spopõdit, se habiturũ in eo honore Comitẽ, vt medius inter regios filios sederet, primigenio ac secundo precedentibus, magistro sancti Iacobi, & magistro Calatrauæ, Petroq; eum sequentibus. Indulta quam in primis popoſcerat licentia, vt si nunq̃ in conspectum regis veniret, fraudi non esset. Ad hęc luiturũ æs alienũ, quod ille cõtraxerat, & oppida quæ oppignauerat, adiecturumq; in compensationẽ sumptuũ quos fecisset, sexaginta millia aureorũ, necnon alia & ornamenta & adiumenta. Parum constat, an integra fide Comes Ferdinandũ regem agnouerit, promissaq; admouerit, an tempus extrahi voluerit, dum rei agendæ adesset occasio. Nam neq; vllus honos satis se dignus videbatur, qui regnũ animo conceperat, & hæc pecunia nihil esse ad illam, quam erogauerat, quæ tanta fuit, vt eã nemo vnq̃ putasset tam cito faciendis sumptibus fuisse peniturã. Habuerat ille a patre relicta scrinia aureis, argẽteisq; pro regionum diuersitate numismatis referta: & quod fando vix cognitum est, malleo cuneata, idq; nõ auaritiæ modo, sed lusus ac cõtumeliæ gratia. Hospites enim qui permulti ad eũ familiariter diuertebant, sciscitabatur cuiusnam generis pecunia indigerent. Respondentes eius generis, vt in quam quisq; prouinciam iter haberet, adducebat ad scrinia, & quãtum vellent, capere iubebat: frustraq; conãtes capere deridebat, & hos sibi de amicis iocos cõparabat, nouo genere dissimulande auaritiæ, iactandarũq; opum: quod haud ab re diuinitus esset castigandũ. Successitq; filius, qui breui exinanitis scriniis oberatus viueret, & ex iis nihil sibi nisi curas mœroresq; cõtraxerit, & ad extremã quoq; perniciem. Verũ dum ita trãsactum esset inter regem & Comitẽ, iamq; concilium fieri cœptum, Fœdericus puer, qui & ipse fuerat cõpetitor, idemq; Comes Lunæ, vrbẽ ingressus est, eo apparatu, vt vix elegantiori Martinum patrẽ, aut Martinũ auũ, fuerit aditurus. Trecentos enim equites ad numerum arcium, quibus singulos præfecerat, ducebat, & quod inuidiosius est, vexillum permixtis Aragoniæ ac Siciliæ signis, & ad regii vexilli magnitudinem, sericis quoq; fimbriis Valentino artificio adornantibus. Hunc in modum per mediam vrbem splendido velatus sagulo, lente ac triũphantis

ritu equis euntibus ferebatur,quacũq; transibat maribus ei fœminisq; bona precantibus,nonnullis illachrymantibus,vltroq; miserantibus desiderio parentum regum,nonnullis etiam dicentibus:hic erat,hic esse debebat,hic vtinã foret rex. Ille apparatus pompę apud mẽtes eorũ,atq; illa ætas puerilis fauorem conciliabat. Res leuis atq; inanis,perinde atq; illa facerẽt ad promerendam regiam dignitatem. Sed vulgus vt ex imperitis atq; inconsultis plęrisq; constat,sic imperite plærũq; iudicat & incõsulte,vt desinamus mirari,siquid quod diuinitꝰ accidat mirandum est, ꝙ sæpe nos deus plectit nescientes quid petamus. Præsentibus nunq̃ cõtenti sumus, absentia ducimus potiora,eisdem vbi potiti sumus,diuersa desideramus. Hunc si auus instituisset hæredem, causarentur se pro rege puerum sortitos,vt tutorũ plurium non principis vnius arbitrio seruiendum sit,eumq; rescissis legibus illegitimum,matre Sicula, nec ea regis concubina,sed vulgatissimo scorto,ne incredibile sit esse suppositum: nec intelligebant se conflare his vocibus inuidiam puero,sua alioqui sponte sibi inuidiam conflanti,eo fastu apud regẽ:cui vt in recenti regno,necesse erat omnia esse suspecta. Verum nõ puerũ (quid enim delinquere puer potest) seuerus censor castiget,sed magistros atq; autores,qui dum populis ostentare regij pueri excellentiam volunt,principi prodiderunt,cui nihil æque inuisum est,ac munus suum honorẽq; ab altero vlla ratione vsurpari. Neq; id ad leniendam insolentiam satis fuit, ꝙ filius regis defuncti fuisset,ꝙ pręsentis propinquus esset,ꝙ summo quoq; pontifici affinis & charus. Nemo enim sic alieno honore gaudet, vt illo iacturam sui facere velit. Ideoq; melius cũ puero actũ esset, si cætera sic summisse gessisset,vt ipsam regis adorationem. Nam vbi ad ianuam regiæ peruenit,ex equo delapsus,ante ipsam ianuã genu posuit: iterum ad aulæ hostium, tertio ad fores conclauis, in quo rex eũ excepturus sedebat,postremo ad pedes regis. Cui rex assurgens dexteram porrexit,eumq; amplexatum exosculatũq; ori suo admouit,osculumq; mutuum dedit. Deinde percunctatur, quid ita sero venisset. Ille,ꝙ in apparando comitatu tempus triuisset,respondet. Nec multis verbis vltro citroq; habitis,iubet vt apud primigenium cœnaturus maneat: ille inuitatum

a propinquis fœminis in domum aui ſe eſſe,ac promiſiſſe,ait: cum idem poſtridie excuſaſſet,tertio die apud primigenium laute acceptus eſt. Cũq; ſecundum prandium omnes pueri re= gi prǽſto fuiſſent, rex ſermonẽ intulit de ſumptu domeſtico, quæſiuitq; a puero,quid ita magnos ſumptus faceret in tanto comitatu alendo. Ille vt puer reſpõdet,nullum ob id ſe facere ſumptum,ſed eos pro ſe vnumquẽq;, cum ſit ſingularum artiũ magiſtratus,tot enim,inquit,habeo oppida caſtellaq;. Admi= ratus rex tum tantam pueri potentiam, tum ſuas,vt regis, te= nues opes. Tu vero,inquit,feliciter, honeſte,atq; ipſo rege re= galius,cæteriq; tui ordinis,quibus ſua iura conſtant,quorũ ne= mo non ex ſuis oppidis plus multo percipit q̃ rex proportio= ne ex ſuis,vt haud dubie vectigalia noſtra ad nihilum redacta ſint,idq; tum neglig ẽtia regũ,tum fraude ac perfidia ſubdito= rum. Olim comes Barcellonǽ percipiebat ex Catalonia libra= rum quadringena millia,nunc piget ac pudet,quantum perci= pimus,dicere,pene precario regnamus. Nec mihi in dubio eſt noſtram autoritatem, apud alios reges non ſatis amplam ha= beri,& quodãmodo contemni. Cũ auxilia bellorum, aliarũq; rerum magnarum a populis noſtris corrogare habeamus, deq; eorum arbitrio pẽdeamus. Certe cũ paternum regnum,& hoc inuicem cõſidero,illic regnum videtur, hic procuratio eſſe. & poſtea aiunt præter cæteras gentes, Catalani ſe fideles eſſe in regem. Equidem nolim quicq̃ detractum de laude meorũ po= pulorum,ſed vtinam verius q̃ glorioſius dicerent. Nam ſi re= cte ǽſtimemus,ſibi fideliores eſſe,q̃ regi reperientur. non dico quia non eſt cauſa cur rebellent,vt ſit apud illos,qui onera ab regibus impoſita ferre nequeunt, veluti decem Tribus Iſrael, quæ a Salomone deſciuerunt, & alij multi, & hodie in Italia præcipue,ſed quia regem ſuum patrimonio exuunt,quod nul= li alii populi faciunt,vt in hoc ſint,pace Catalanorum dictum ſit,fideliores appellandi. Atq; ſiqui rebellent, ideo rebellant, vt ius ſuum retineant. Hi vero idcirco a rebellando abſtinent, vt ius regium præripiant. At enim aiunt ſe ab regibus illa coe miſſe: taceo quantum fraude interceptum eſt. Quis ignorat nunq̃ reges ea vendituros fuiſſe,niſi pecunia ad neceſſitates in= diguiſſẽt,nec aliter a populis auxilia impetrare potuiſſent. En

fides in principem admiranda,non habent aurũ,quo illius necessitates subleuent,habent quo dignitatem exhauriãt. Et ego de bonitate atq; humanitate populorum loquor, qui nõ vetiti sed sponte autoritatem regiam nec imminuerent,nec paterentur imminui. Nunc etiã vetantur lege,in quam iurauerũt,qua sancitum est,nequid regi liceat de patrimonio alienare,& siquis ab eo quippiam vel emerit,vel pignori acceperit,eũ continuo proditionis crimen incurrere,vocariq; apud Aragonenses traditorem,apud Catalanos baram. Verum nisi propositũ animi mei præripiat mors,regni decus profligatum pessundatumq; instaurabo atq; restituam: nec desinam dum ostendam, absit inuidia dicto,nõ minorem regio nomini per me,q̃ mihi per regium nomẽ obuenisse dignitatẽ. Quid enim attinet externa cõparare,si interna non reparas: & alios redigere in seruitutem,si domum tuam non afferas in libertatem? Ego pro ampliando filij fratris regno bella gessi,pro afferendo meo ipsius segnior ero? Sed nondum rescindendi vlceris tempus est, vt nuper Cæsaraugustæ cognoscere licuit,cum in vectigali aduectitij vini tam acres,vt aiunt, publicæ libertatis exhibuere se defensores. Experiar apertius vbi eorũ tam celebrata in regem fides,vbi bonitas,vbi iusticia? Est quidem optandum,vt quod postulamus,non grauentur: sin minus,& asperis & mollibus medicamẽtis vtemur. Certũq; est mihi,si ius meum neq; extorquere,neq; impetrare potero,paterni regni pecunia redimere,vt non imbecillior sim ego regni propugnator,q̃ cæteri oppugnatores. Hęc inter domesticos atq; intimos locutus,vbi in alios sermones diuertisset,iubet Fœdericũ,vt vexillũ illud quod tulerat,afferri mandet. Nã cupere alterũ simile fieri sibi, q; exquisito quodam modo elaboratum esset. Ille protinus lęte atq; hilariter afferri imperat,nihil vitij subesse suspicãs. Allatum rex cõtẽplans,laudare artificium,laudare materiam,dicere non aliud sibi velle. Deniq; accersito vexillario,qui simile cõficeret, impetrat a puero facili ac volente accõmodari ad exemplar imitãdum. Opifex vt erat iussus,eo exemplo vexillum fecit,sed trãsuersa fascia coloris Veneti,quę indicaret,cõsueto apud magnas familias more,illegitimos natales. Rex id ad se postea perlatum,tradi Fœderico præcepit,& quidẽ cum

elogio, quod illud Ferdinando, hoc Fœderico dignum esset. Sed edoctus puer a suis, fasciã illam ignominiæ esse argumentum, nunquam postea nisi albũ gessit, & breue vexillũ: haud clam testatus, ægro se ferre animo, regis castigationẽ, & cõtumaciam aduersus summum imperium, vel præsumẽs vel detegens, quasi vero tolerandũ id regi fuerit, quẽpiam sibi regios honores vendicare, & eum præsertim, qui videri poterat, hoc facto testari, ad se regni spectare successionem. Cæca omnino res est ambitio, & præposteris vtitur plerũque consilijs. Nostrã dignitatem anxie tuemur, retinereque ad vnguẽ, vt dicitur, volumus. Alios, ne dicam tanto superiores, suam retinere non patimur, atque dedignamur. Ego Ferdinandum sicubi vnquam, in hoc certe loco regem egisse confirmo, magistris pueri, qui peruerse docerent, magis quam puero reprehensis. Qui si sapuissent nõ vlteriori contumacia iram regis irritassent, nec animum tenerũ atque obnoxium vanis opinionibus imbuissent. Ergo qui ex nimio fastu populi studia plaususque captauerat, ab ipso censore plausibus studijsque spoliatus est, nemoque nõ præcipue prudentũ ac bonorum censurã probauit, atque laudauit. Paucis diebus dũ hæc gesta sunt, alia censura rex vsus est aduersus Comitem Vrgellensem, quam nonnulli asperiorem aliquãto fuisse volunt. Sed vt ita sit, profecto tantula res nõ impulisset animum ad rebellionem, nisi ægrotum atque corruptum. Habebat hic odio capitali Ioãnem Raimundum comitem Cardonæ, occulte quidem, quod cum iureiurando se deuouisset, neminem alium se habiturum pro rege quam Comitem Vrgellensem, tamen iusiurandum rescidisset. Propalam autem cum alia multa, tum quod castella nõnulla occupasset, quæ Comitis Vrgellensis essent. Ea de re fecialem, quem Araldum vocãt, Barcellonã mittit, indutum veste, pictas conscriptasque habente proditiones inimici, qui vniuersã vrbem perequitãs passim, vt quosque honestissimos haberet obuios percunctaretur, nunquid Ioannem Raimundum Cardonæ comitem nossent. Respondentibusque se nosse, oraret primũ inspicerent, perlegerentque quæ ipse ferret, deinde renuntiarent homini, se vocari verbis Iacobi Comitis Vrgelli ad singulare certamẽ, Rege cum cæteris principibus certamini præsessuris, & alia huiusmodi ludibria. Quę cum fecialis exequeretur, fre-

mere multi,alij gaudere,alij dolere,prout quisq; animo affe-ctus erat,tota denique ciuitas mota rei nouitate,omnis sexus ętatis,cōditionis,nihil aliud loqui ac quęrere,& regis expecta-re iudiciū. Ille vbi rem resciuit,iubet Araldū cōprehēdi,denu datiq;,& quacūq; trāsisset pictus inscriptusq;,eadē vrbis parte virgis cędi,ipsum corpus pro veste pingentibus atq; scribenti-bus,taleq; remitti ad herum,siue rei indignitate motus,q; se præsente tātum licentiæ temeritati daretur,pessimo in poste-rum exēplo,siue q; iniuriā Comitis Cardonæ mallet vltā pœ na leuissimi hominis,q̄ bellū inter duos proceres excitari,siue nollet,si forte ad certamē venirent,pręsidere,cū eo q; hūc pro-ditionis id est iurisiurādi nō seruati arguere videri poterat ad-huc residere regios spiritus in pectore arguentis. Id ego etsi rei militaris periti quidā negent fuisse fas regi facere,quia iure gē tium sancti sunt feciales,tamen iure riteq; fecisse existimo. Nō fecialium numero hi homines habendi sunt, qui pudore negle cto & alieno & suo,non certamen indicunt, sed ignominia affi ciunt, propter quam iure certamina committuntur. Verecun-da debet actio esse iure prouocantis,vel ob hoc ne iniuria pro-uocare videatur. Hanc contumeliam sui nuntij plus q̄ ęgro ani mo tulisse dicitur Iacobus,non æstimans quanto ægrius feren-da fuit ea,quam ipse faciebat. Sed in affecto corpore atq; lan-guido, exigua offensa magno momento est ad letiferum lan-guorem. Quanq̄ haud scio,an hūc colorē apud homines quæ-sierit ad rebellandum. Enimuero faciebat ei animos Henricus regis Angliæ filius,vir iam tum bello singularis,qui nuper in Galliam intestino bello laborantem transierat,auxilio futurus partibus Comitis Aureliani. Itaq; seu iam antea cum illo cō-posuerat,seu nunc primum composuit,Ilerdā duodecim mil libus passuum a Ballagerio distantem,improuiso aduentu cō-stituit noctu occupare,corruptis e plebe quibusdam,qui por-tam adulterinis clauibus aperirent. Fert autem ea porta ad Ballagerium,ab eoq;,vt mos in plærisque vrbibus est,nomen accepit. Dabat etiam proditioni opportunitatē,q; ea pars vr-bis ædificijs sane infrequens est. Neque vero magna in potien-da re dimicatio proponebatur,cū plurimas clientelas,multos ex nobilitate beneficiarios,non paucos e plebe oberatos habe-

ret. Itaq; constituta nocte cũ duobus millibus peditũ ex dimidio leuiter armatorũ aduenit, certos hortos, vt sũt vbi fere parietibus horti circũdati, adulterinis quoq; clauibus apertos intrat, illinc missis, qui proditores in muris stãtes, aduẽtus sui certiores faciãt. Porta reseratur, ac lõgo ordine succeditur, & iam quadringẽtorũ numerũ, qui ingressi fuerũt, expleuerãt. Cũ interim res incredibilis, mirãdæq; nouitatis contigit, & quæ numẽ aduersum intercessisse testetur. Qualia quoties olim cõtingebãt, deũ ipsum e cœlo delapsum esse poetæ fingebãt. Tubicen quidã, qui haud procul ab ea porta habitabat, loco parũ celebri, quo licẽtius caneret, forte ea ipsa hora surrexerat eius rei gratia, qua solẽt, qui sæpius bibũt, quod genus est in primis tubicinũ. Vtq; sunt leues atq; improbi, per noctẽ inflare tubã cœpit, ita vt erat nudus. Nã messis iam instabat, & sociũ qui in arce excubabat prouocare. Ille nihil moratus, ne probior sodale foret, prouocãti respõdet. Dumq; ad huius cantũ prouocator subinde requiescit, sentit e vicino tumultuari, & discursare armatos. Enimuero extimuerãt, qui erant introgressi, ne res deprehensa esset, & incõsulte atq; cum strepitu ad portã se recipiebant, volentes propius a suis q̃ ab oppidanis abesse. Nox & sceleris cõscientia, & timor si agnoscerẽtur, & fortuna vt videbatur aduersa, debilitabat animos. Re noua perturbatur tubicen, in locũ vnde cõmodius prospici poterat porta, conuolat, cernitq; armatos, non tantũ audit, & luna pernox erat. Animaduertens itaq; vrbem suam nisi iamiam succuratur, ab hoste captum iri, ac fortasse direptũ: nõ ad ensem, lanceã, clypeũq;, sed ad vtiliora, vt in illo casu arma, tubam recurrit, atq; eum sonum quo populus exercitusve ad arma cõclamatur, inflauit, eo quidem audacius ꝙ sciret socium, eumq; ex magis celebri loco ciuitatem excitaturum, prout factum est. Ad horum amborum terribilem sonitum ciues conclamant, punctoq; temporis in vias procurrunt. Dalmaus quoq; Murus citato agmine scholasticorum, cum multis luminibus de vertice vrbis in forum venit, ciuibusq; se iungit, & facto cuncti globo ad portã feruntur, sonũ clangẽtis sine intermissione tubę sequẽtes. Nemo fere Ilerdẽsiũ est, ac pene in omni Catalonia, quin propter intestinas etiã priuatorũ discordias, arma domi habeat: saltem

gladium, lãceam, pugionem, clypeum. nec domi modo, ſed ad latus fere, atq; in manu. Siquidem in conſilia de cõmuni re cõſulturi, & in templa oraturi, arma portare vitio nõ datur. Horum impetum non auſi ſuſtinere, qui introierant, repelluntur, cum interim Comes audito tumultu, rapto cętero agmine aduolat, & quia dolus improſpere ceſſerat, vi conatur irrumpere, cũq; aliquandiu tentaſſet, fruſtra fuit. Tandem oratione blanda amicam ciuitatẽ appellans, ac merita cõmemorans, & plura pollicens: reſpõſum accepit, ſe nihil niſi vt ab Ilerdenſibus capi poſſit, loquendo manẽdove proficere. Sic ille vetitus abijt, atq; præ impotẽti ira meſſes Ilerdenſiũ ferro igniq; corrupit, ex quo acerbiſſimũ in ſe ciuitatis illius odium concitauit, crediq; meruit idẽ in vrbe ſi potitus eſſet fuiſſe facturus. De proditoribus autẽ cõuictis cõfeſſiſq; ſuppliciũ ſumptũ eſt. Proditione infeliciter tentata Comes eo frequẽtiores nuncios miſſitare ad principes cõfœderatos, vt q̃ primũ auxilia mittãtur, occupandũ eſſe, anteq̃ rex cõparet exercitũ: & iam hæc res animos omniũ nõ modo Catalanorũ, verũ etiã finitimorũ erexerat. Erãt enim & ipſi finitimi ſua ſpõte cupidi rerũ nouarũ, & ingẽtibus promiſſis a Comite pellecti. Et cõfitendũ certe eſt, plurimum in hac re egiſſe fortunã, quæ & Comitis imprudentiã, & regis virtutẽ redderet inſigniorẽ. Per idem enim tẽpus defuncto Anglię rege, filius ad capeſſendũ regnum, in patriam nauigauit: relictis quibuſdam præfectis, qui magis promitterent magnum q̃ mediocre in præſentia auxilium ferrẽt. Ea de re finitimorum principum ardor atq; audacia refrixit, præſertim cum tantam e diuerſo diligentiam regis, tantum conſiliũ, tantas vires animaduerterent. Iam primum rex comperta defectione Comitis, bellum cæteris rebus præuertẽdum ſibi exiſtimauit, ſed non ita vt concilium tanta cura coactum diſſolueret, aut ſuſpenſum teneret. Verum cum & belli adminiſtratio, & pacis conſultatio præſentiam ſuam deſiderarent, maluit bellum ſibi deſumere, vbi non cum ſuis, ſed cum hoſte res eſſet, conſultationi, vbi minus periculi verſabatur, vicarium præficere Alfonſum filium. huic adoleſcentulo ad tantam rem magis deerat autoritas dignitatis, q̃ animi prudẽtia. Ideoq; Ioanne Ferrãdis, & Guilielmo Moncada ad conciliũ referentibus,

vniuersi Alfonsum, quibus solennibus petierat, pro primogenio acceperunt, id quod nunq̃ Catalani alteri regis filio duntaxat vniuersi & publico consilio præstiterant. Rex interea dum maiores copias parat, Franciscum Herillum cũ mediocri manu, ad coercẽdos Comitis conatus, preire iubet, simulq; ad extrema regni, qua trãsituros hostes suspicabatur, expeditos milites dimittit: finitimos principes monet ac territat, ne quibus peregrinis copijs in regnũ suum præbeant transitum. Tãta autem fuit diligentia in mittendis nuntijs, quo cuncta explorata, prouisa, cauta forent, vt eodẽ die responsa acciperet ab his, qui longius sexaginta millibus passuum abessent, non ignarus antiquius esse atq; præstantius arcere bella, q̃ gerere. Postq̃ de trãsitu hostium intercludendo, retinẽdisq; in officio finitimis, curam egit, post mediã æstatem, iam cæteris oppidis, quæ Comitis erant, vel in fidem acceptis, vel in deditionem redactis, Ballagerium, vbi se hostis tenebat, castra mouit, oppidum situ & opere & arce tutissimum, præter oppidanos defensum mille & quingẽtis peditibus, trecentisq; equitibus. Qui quotidie, nunc hac, nunc illa porta egressi, cũ obsidentibus, vel castrametãtibus, vel castrametatis, certamina conferebãt. Erãt regis copiæ ex Castellanis Catalanisq; promiscue, ad octo millia peditum, quatuor equitũ. Sed acrius certamẽ erat machinarum, præcipueq; bombardarum, quę vtrinq; prorumpebant. Pluriũ tamen e castris ac maiorũ, quarum nonnullæ erant & vastitate & violentia mirabiles. Atq; quo crepitus horribilior, & ictus perniciosior foret, omnes non eodem momento, sed pene puncto temporis, laxabantur, ad quarum impulsum puluereus ex discussis parietibus fumus diu in arce visebatur. Sunt qui vxorem Comitis, per nuntium orasse regem affirment, pregnanti parceret: nã fœtum ex matris pauore ad sonum percussorũ parietum atq; tectorum in vtero subuerti, cũ amborum vitæ periculo: regemq; respondisse, eligeret quam vellet arcis partem, in ea tuto mansuram, prohibitis illuc tendere ictus, qui machinas temperarent, sed ea lege, ne cum viro communiter vteretur: nec illam voluisse accipere huiusmodi conditionem, velut impiam ac turpem, sibi omni periculo acerbiorem. Non enim in periculis modo, sed i morte quoq; viri nolle ab eo separari,

nec quicq̃ sibi iucundum, nisi cum illo cõmune, cuius incolumitatem cuperet sua calamitate depacisci. Sunt qui dicãt eos qui in muris erant quotidie probra iecisse in Ferdinandũ, nec eum, sed Iacobum regẽ appellasse. Sunt qui velint per quosdam induciarũ dies, in regem transeuntem e muris multa missilia cõiecta, duobusq; confossum telis, cui insidebat equum concidisse, rege supra collapso, illosq; quasi victores exclamasse, extinctum Ferdinandum, regemque Iacobum regnaturum, nec vllis præterea verborũ abstinuisse contumelijs. Ob quod tantũ periculum, tantãq; iniuriam, simulq; ob violatã fidem, iurasse regem, Iacobum nõ impune esse laturum: statimq; cũctas intendi machinas iussisse, vt ne nocturna quidem quieti parceretur, Licet purgante Comite per vxorẽ: quippe hęc ad regem commeare & tractare inter vtrosq; cœperat. Nam postq̃ Comes ex multis, qui ab Anglicis præfectis mittebantur internuntijs, vnum aut alterũ ægre peruenisse ad se cognouit, eosq; fortius q̃ tutius hortantes, non putauit extremum sibi tempus, etsi pene extremum erat, expectandum, ne nullus relinqueretur apud hostẽ venię locus. Cum præsertim in dies singulos, per causam dimicandi, sui milites ad regem transirent, tum eodem metu commoti, quo Comes ipse: tum quia stipendia, quod primum apud militũ animos est, sponsionibus ac precibus magis q̃ rebus soluerentur. Multum etiam spei in vxore, q; matertera regis esset, ponebat: multũ in proceribus, & inter primos in duce Gandię, qui in castris aderat, apud regẽ summæ & autoritatis & gratiæ, qui pro amico & propinquo, & nobilissimo viro officiose laborabat, ac mutua mãdata perferebat. Sed rex intelligebat illũ frustratũ omni spe, ad deditionẽ descẽdere, & aliquantũm in alienis precibus, nihil in sua causa cõfidere, q; vrbẽ nocturnis insidijs occupare voluisset, q; finitimos principes ad arma solicitasset, q; externos reges, quãtũ in ipso esset, in Cataloniã adduxisset, q; deniq; se regẽ facere, eiectoq; Ferdinando, constituisset, præterea quæ ex Ballagerio, vel factis, vel dictis iniuriose fecisset. Nec immerito irã regis summopere verebatur, maiorẽq; esse culpã, q̃ quæ facilẽ veniã, aut leuem pœnã mereretur. Impetratũ tamẽ est, vt nihil in vita, mẽbrorũq; iacturæ pateretur, cætera & ipsum conspectum, & ipsam diem

impetraturũ amici aſſeuerabãt. Sunt qui addãt, regem promiſiſſe materteræ, proceribuſq; orãtibus, nec diutinã captiuitatẽ fore, nec extra regnũ: id magis vulgatũ eſt, q̃ cõſtat, & ab rege magis nõ denegatũ poſcẽtibus, q̃ promiſſum. Progreditur igitur Iacobus e natali oppido, ſuaq; domo, ſed iam non ſua, qui ſuus iam ipſius non eſſet, equo ſedẽs, mœſto magis q̃ demiſſo vultu, coma ac barba flaua, gladio, qualis heroum mos fuit, pẽdenti ex humero, oculis omniũ in eum intentis, ac fortunã miſerantibus. Cui iam portã egredienti obuiã fit miles quidam, nondum obducta ingentis cicatrice vulneris, quod pro illo pugnãs in capite acceperat: & vt erat ipſo corporis habitu miſerabilis, opem orat, ne militẽ ſuum plagę morbo, fami, nuditati, tanq̃ immanibus feris cõficiendũ, relinquat. Huic Comes, tu quidẽ recte, ſed ego te miſerabilior, qui nõ modo nihil quod dem, ſed ne me quidẽ metipſum habeo. Quid loquor? agedũ miles, habeo quod dem, gerebat loricã hamis cõtextã, nõ conſertam, nõ paruæ pecuniæ, eã protinus ſibi detractã militi dedit, cunctis qui aderant, talẽ fortunã in tãta virtute prope deflentibus. Vbi ad conſpectũ regis venit, in anguſta ſedentis ſella, extra iactum lapidis ex equo deſcendit, genuq; poſuit, pauluma; progreſſus, iterũ adorauit, tertio nõ procul ab rege cum adoraſſet, nec rex aſſurgeret, nullũq; dum ſignũ clementiæ in vultu oſtenderet, erũpebant omnibus lachrymæ, gemituſq; ac ſingultus: cogitantibus, qua e ſpe, & in quam recidiſſet, cui genua ſubmittenti ad pedes ſedẽtis in regia ſella pauloante competitoris, in tanto procerũ amicorũ cœtu, ne ſalutationẽ quidem, aut clementem vultum impetrare fas eſſet. Cum præſertim regis Petri filia, eademq; matertera ad pedes ſororis filij aduoluta, muliebribus precibus veniã marito precaretur. Rex cõmotos aſſiſtentiũ, ac flentes vultus intuens: proſpexiſſet ſibi, inquit, mature, & non ad vltimũ obſtinationis perueniſſet, nunc poſt q̃ venenum in nos omne conſumpſit, ad clementiam venit, voluntas tamen eadem perſtat, quæ fuit. Cui detur iterum graſſandi materia, iam denuo de noſtra pernicie cogitabit. Neceſſitas hoc ab eo officium expreſſit. Voluntati igitur, quæ nulla, neq; erga nos, neque ad bonum & æquum eſt, nihil debemus: neceſſitati, quæ promiſimus, abunde præſtabimus.

Vlterioribus autem beneficiis,nos ita subito in eũ vti, mores sui dissuadent,ne nobis iterum officiat bene fecisse,& anguem gelu enectũ nostro lare refocillasse. Meis tamẽ morib9,q̃ istius potius vtor,& mihi q̃ ipsi ero similior. Tu vero Aluare ducito tecum hunc in aliquod pro sua dignitate tentorium. Hic finis conatuũ Iacobi Aragonij fuit,vt minus deformis q̃ Bernardi Caprerae,ita multo miserabilior. Quippe ex tãta regni assequendi spe,ex maximis opibus,ex ingenti populariũ atq; optimatum fauore,vulgata iã fama velut regis futuri,in perpetuũ carcerem ergastulũve coniecti,cuius calamitatis hæc quoq; accessio fuit,vt quem adire nunq̃,etiã si ab eo cũ summo honore excipiendus esset, cõstituerat,regẽ videre non sustinens, eum victus captiuusq;, & quod extremũ malorũ est,omnis spei vacuus adorauerit. Tertio mense q̃ obsideri Ballageriũ cœptum est,& oppidũ & dominus in deditionẽ venerunt. Finisq; bellis atq; certaminibus in omnibus, quæ regi Aragonũ parent, regionibus impositus est. Eadẽ in castra maiorũ in Italia rerũ allatus est nuntius. Ladislaum regẽ Neapoli vel febri,vel veneno paucis diebus q̃ illuc languẽs applicuerat,demortuũ esse. Is simul ac Ferdinandũ audierat declaratum regẽ,legatos miserat,qui gratularentur. Præterea de fœderatione cõtra Ludouicum,cõmunem amborũ hostẽ agerent. Ferdinandus vbi gratias egit,q; legatos ad gratulandũ ille misisset. Quod ad fœderationem attinet,amicitiã inquit, Ladislai charã quidem sibi esse & expetendã,fœderationẽ vero aduersus Ludouicũ inire, non esse suæ æquitatis. Filiũ illius cõpetitorem suũ fuisse,hostem eũ nunq̃,nunc sublata æmulatione,agnoscere se vtrũq; & amicũ & propinquum. Quorum pater consobrinæ vir esset,filius ex consobrina eadẽ natus,prõptioremq; se esse ad amicitiam inter ambos reges conciliandã, q̃ ad inimicitiam fouendã. Suadere vtrisq; ne toties in fortunarũ vitæq; veniant aleã, ne vrbes suas absumi euertiq; velint potius, q̃ aliquãtulum de suo iure decedere. Nihil pace iucundius,nihil bello esse tristius. Quod autẽ ad se ac regnum suũ pertineat, magis e cõmodo suo fore vtrunq; regẽ,aut vtrũq; habere aut facere sibi amicũ,neutri fouendo, hoc ipso vt neuter offendatur, q̃ alteri fouendo,alterũ inimicũ. De Ladislai virtutibus vitiisq; dicerẽ,

nisi res longius a proposito nos retraheret. Huic successit Ioã na fato quodã intra breue spatium, tot regnis ad fœminas reci dentibus, quemadmodũ paulopost cõtigit de regno Nauarrę, quod postea Ioãnes Ferdinandi secũdus ab Alfonso filius, ma trimonii iure sortitus est, cũ Neapolitanũ sperauisset. Nã de cõiugio cũ Ioãna regina cõuenerat, ad quã cum se deferret ma ritus, in ipso itinere vxorem nupsisse accepit Iacobo Comiti Marcię, viro in primis strẽnuo, & qui sub Ferdinãdo in vtraq; expeditione aduersus Granatẽses militauerat. Huius facti cul pã nescio an ipsi adscribã, aut suasoribus, qui in Gallicanã, q̃ in Hispanã gentem propensiores, Gallicum virum preeligere coegerunt, infausto atq; infelici euentu, tũ ipsis cõiugibus, tum reip. Neapolitanorũ. Hũc semper exitũ habent, quæ ab infan dis, illicitisq; incœperunt. Verũ id me maxime angit atq; affi- cit, q; irã diuinam aut nõ intelligunt homines, aut post inter- iectum aliquod tẽpus obliuiscuntur. Vti nũc reginæ sui ciues suaserunt, moxq; dissuaserũt, vt Ioannẽ regis filiũ virũ accipe- ret, sic iterum Alfonsum, vt adoptaret filiũ, deinde abdicaret. Magna tamen criminis portio penes ipsam quoq; fuit nullo- rum minus amantẽ, q̃ maritorũ, aut filiorũ, in alterum fratrũ fallacẽ vxorẽ, in alterum pessimã matrẽ. De qua cũ multa in sequentibus libris dicenda sint, hæc pauca attigisse sit satis, ad significandã temporũ memoriã. Nunc eodẽ vnde discessimus reuertamur. Cõfecto bello, rex ex Ballagerio digressus, specie prope triumphantis in Aragoniã, Cæsaraugustãq; versus iter intẽdit, diadema accepturus, maior etiã ac venerabilior q̃ abie rat. Nã prius populi sui strenuitatem eius tantũ audiuerant, nunc etiã pręsentes cognouerant. Exoratus ab Ilerdensibus, qui maxime victoria ea exultabant, vt illac transiret, nõ transi- uit solum, sed etiã apud eos mansit cõplusculos dies. Vbi Al- fonsus peractis iã cõuentibus, patri occurrit, atq; ita Cęsarau- gustã peruenerunt. Conuocati autem ad solennia coronatio- nis sunt, veneruntq; ex omni ferme Hispania proceres. Portu- gallenses soli, præter Granatenses, nõ affuerunt, q; alieno a Ca stellanis animo essent: quorũ rex alioqui haud dubie, sicut rex Nauarræ, regalibus festis ceremoniisq; affuisset. Constat inter omnes, qui illi festo vel præfuerunt, vel interfuerũt, nec vidisse

nec audisse celebriores splendidioresq; põpas atq; ceremoni-as. Ideoq; de ea satius est tacere, q̃ parum dicere, ne aut longiores simus, aut nõ pro dgnitate perstringamus. Augebãt autem iucunditatẽ solennitatis, q; quinq; filii circa patrem visebantur, quorũ medius inspectante omni cœtu, patrem, priusq̃ regali chrismate tingeret, cinxit ense equeriatus, vtpote præditus illa dignitate, q; magister equeriorum sancti Iacobi esset. Nondum enim rex equerius erat, quales alii multi, quorum & rex Petrus auus eius, fuerunt, & talẽ prius q̃ regem necesse est esse. Sed aiunt eum qui creatus est rex, posse sibi suapte autoritate tribuere illã autoritatẽ. Hæc est recepta hominũ opinio, hæc militariũ virorũ velut sanctio, quasi quisq̃ sibi ipsi queat esse autor, ac se ornare dignitate, aut si habet eã prærogatiua regii culminis opus sit ab altero quoq; accipere, aut sacrosancta maiestas, quæ ritu sacerdotũ vngitur, vnde Christi vocantur, necesse habeat post hæc titulo equerii decorari, exili friuolo, & ex ignorantia nato ausim dicere, quod pace cũ aliorũ, tum præcipue regũ dictum sit, contumeliã regiæ maiestati faciunt, qui hanc dignitatẽ, si hoc nomẽ meretur, suscipiunt. Nõ secus atq; si supra diadema sertum ex rosis floribusq; suspẽderent. Postq̃ rex ab episcopo Oscensi, quia Cæsaraugustana sedes vacabat, archiepiscopi partibus fungente, vnctus coronatusq; est, deducitur ab omni illa celebritate e templo per vrbẽ sub vexillis: primũ in domum regiã, deinde in idem templũ, in quo noctem illam peruigil, armatusq; iuxta vexilla accensa, ingenti vi cereorum venerabunde religioseq; permansit. Postridie Alfonsum primigenium Gerũdæ principem creat, quæ est peculiaris dignitas eius filij, qui patri in regnum est successurus. Hic quoque die quidem cum mirifica pompa per populos suo diademate coronatus obequitauit: Nocte vero iuxta vexilla peruigilium egit. Cæteraque haud admodum magna, nec ita digna memoratu satius est omitti. Eodem anno legati a Sigismundo, qui consilio Constantiensi preerat, vt Romanorum imperator, venerunt, postulantes vellet certum locum & tẽpus constituere, in quo possent vterq; de republica Christianorum, quæ ad summum pontificatum pertinent, communicare. Eadem mandata habebant ad Benedictum, itemq;

ad regē Castellæ. Rex animaduertens totum pondus hoc suis humeris incūbere, non modo ꝙ vtriusq; regni vnus ipse gubernaculū teneret, sed etiā ꝙ Benedictum ad vnitatē ecclesiæ solus adhortari posset, & prope impellere, legatū ad imperatorē misit, quē habuit honoratissimum Ioannē Isceri dominum, ex vetusta regū stirpe, & in literis humanitatis ex omni Hispania nulli secundū: idq;, quod mirabile sit, sine præceptore. ea est vehementis ingenii, & immortalis memoriæ felicitas: neminē ne ex iis quidem, qui omnē operā, atq; omne tēpus in studiis ponunt, videre mihi cōtigit, in quotidiano sermone abundantiorē, veterum testimoniis præceptisq; referendis. Auget etiā admirationem, ꝙ corpus atleticū, decorq; vultus ab omni eū studio reuocare debuisset, nisi ab ineunte adolescentia, nō excellere literis puduisset, quē nemo nec genere nec opibus, nec corporis atq; animi dotibus, ex sua gente antecelleret. Huic mādatum est, nō modo vt locum tēpusq;, atq; alia imperatori nota faceret, sed etiā vt eum eximio comitatu deduceret Perpinianum. Hūc nāq; locum delegerat, vbi certior factus esset, papam regēq; illo se cōtulisse. Vbi legati imperatoris functi legatione apud Benedictum, in Castellā iter intenderāt, rex a papa per nuntios petit, quē ad locum, diemq; libeat in colloquium vtrūq; conuenire. Responso accepto, Moreliā, id nomen est loco, sed anticipato die venit, quasi officij gratia papā excepturus. Enimuero modestioris animi habetur præstolari nos eū, qui par maiorve sit nobis, q̄ velle vt ille nos præstoletur. Id papa iniquo sane animo tulit, interpretatus se tanq̄ ad superiorē videri venisse, cū rex ad papā vt inferior venire debuisset, nec excusationem vel officij, vel ignorantiæ volebat accipere, vsq; adeo vt vicario eius, qui dixit, discite a me qui mitis sum & humilis corde, professa dominatur ambitio. Multæ sunt latebræ in pectoribus humanis, atq; abditi recessus. Id ipsum forsitan obtendebat papa, vt aliqua ratione postulatis regis non acquiesceret: itaq; re infecta digressi sunt. Iterū post dies cōplures, cū papa in oppido, cui nomē est sancto Matthæo ageret, illuc eū adiit, persuasitq; vt Perpinianū vna se conferrent, ne causam suā absentia, veluti diffidentia dānare videretur. Contendebāt autē de papatu in tria mēbra lacerato, ac tria capita

diducto: Benedictus, qui Clementi: Gregorius, qui Innocẽtio: Ioannes, qui Alexandro successerat. Sed cum prius celebrare nuptias primigenii decreuisset, impetrat ab eodẽ, vt Valẽtiã ad sanctificandos cõiuges proficiscatur. Extructoq; mirifico ap paratu atq; omnifaria põpa, quæ cũ die coronationis certaret: Aduenit Sancius episcopus Palentinus ducẽs sponsam, pronu bus & velut parens puellæ, cum Henrico infante, qui pro rege Castellæ Perpinianũ pergebat, cũq; omni nobilitate Castella na, Eã benedicens & suo & matris, a qua vices acceperat, nomi ne, sponso tradidit: Quos ambos dehinc summus pontifex, vt moris est sacerdotũ, in tẽplo multis cũ ceremonijs sanctificauit atq; deduxit. Exornauit autẽ lætitiã nuptialẽ, tum anni tem pus, sub extremũ enim veris erat, tũ natiua soli cœliq; tẽperi- es, pene ad nuptias cõtrahendas nata. Siquidẽ liquet nusq̃ in omni Hispania vrbis situm esse clementiorẽ. Quod indicant cũ alia multa, cũ vero horti nõ tantũ cytris consiti, sed etiã cy treis parietibꝰ viuẽte materia cõclusi: vt dubites horti ne sint, an ædes. Nã cum nihil aliud insit q̃ arbores frugiferæ atq; feli ces, manu positę, institutæ, digestę, quid nisi horti dicẽdi sũt? Rursus cũ audis extrinsecus esse parietes, intus autẽ aulam, cõ- clauia, curiã: item sacella, altaria, sedilia canonicorũ, thronum episcopi, & cætera huiusmodi, nõ aliud q̃ ædes esse succurrit. Sunt enim parietes ex truncis cytriorũ confecti, & tamen fron dibus vestiti, vt perspici introrsum nequeãt, ne dũ intrari. Ita cũ rami adolescunt intorquentur atq; inflectũtur, ita insiti atq; inserti, cõsiti atq; cõserti coalescũt, vt omnes rimæ expleãtur, vt nihil vacui relinquatur, vt pariter firmitatis ex trũcis, & de- coris ex frõdibus, ratio cõstet. Eodẽ pacto introrsum, quæ enu meraui cõposita sunt, clericis per se, laicisq; deseruientia. Paui mentũ laterculo quadrato, vitreatoq; ac picto cõstratũ est. Vt nõ alias apud Elysiũ sedes beatorũ, in nemoribus lucisq; poetę sint imaginati. Nec aliæ quodãmodo in paradiso terrestri in- nocẽtium hominũ futuræ fuerint. Hi horti intra muros Valẽ- tiæ sunt, proxime eis amœnitate sunt, alteri extra pomerium, secundũ regiã domũ, quam pons fluuiũ amplectens, vrbi pene cõiungit. Celebratio hæc per quindecim circiter dies extracta est. Post totidẽ ferme dies, nequa gaudia sine calamitate ali-

qua traducantur, ficut raro triftia fine aliquo folatio funt: fic enim nos deus admonet, fubinde & noftræ fragilitatis, & fuæ clemētię: accidit vt rex ficut fedebat cū domefticis colloquēs, fubita defectione corporis delaberetur, & inter affiftentiū fuccurrētes man⁹ aliquādiu intermoreretur, rumorq; in vniuerfa non folum domo, fed vrbe quoq; vulgaretur, repentina morte fubtractū. Medici, vt in extremo cafu opitularentur, acciti, dicuntur fe occultaffe præ metu, neue in præteritū negligentię, neue in pręfens infciētiæ pœnas luerēt. Laborauerat quidē rex ex renibus, vir alioqui profpera ac vegeta valetudine. Subitū aūt morbū pituitę volūt incurriffe ex affidua māfione fub dio per noctē. ad hęc frequētiore edulio cucumeris cuiufdam, quē vocant malignanū. Accitis tamen indigenis medicis, fomēta adhibita funt, aliæq; curationes: atq; ita reuixit. Poftero die poft acceptā potionē, cū melius haberet, gratulabantur ei nōnulli, q̄ hūc in modū vaticinio defunctus effet. Etenim fertur quidā fiue ex prægnofticis corporis pręfagiēs, fiue oraculo aliquo inftinctus (nā aftrologiæ prędicere mortes nō tribuo) diffi paffe famā, nondū exacto quatriēnio regē vita defūcturū. Rex tamē neq; prophetanti plane crediderat, neq; nūc magnopere cōfolantibus acquiefcebat. plus fuæ confcientiæ de valetudine fui corporis fidei habebat, q̄ in vtrāq; partē aliorū verbis. Vbi aliquantulū cōualuiffe vifus eft, hærebat in dubio, an appetente atq; inftāte tēpore Perpinianū fe cōferret: an Alfonfum pro fe mitteret. Atq; vt ipfe ambigebat, ita diuerfę erāt fuadentiū fentētiæ, vel potius voluntates. Pauci nāq; in cōfulendo quod fentiunt, plęriq; quod cupiunt loquūtur: vt nō fine caufa regis prudētia pręftare cęteris debeat: cui nō fatis fit difplicere quę dicātur, nifi etiā quo animo dicātur. Nā frequēter cōfiliū, qd alioqui optimū videbatur, deprehēfa cōfulentis obliqua volūtate, autoritatē perdit, ac velut inane contēnitur. Non attinet affectus caufasq; omniū qui confulebant, ac myfteria proferre. Tantū quid fuaderēt, & quibus rationibus adduci fe dicerent, fatis eft attigiffe. Alii hortabantur, ad conftitutū locū ire, ne imperatorē, ne fummū pontificē, ne cōciliū fenatūq; Chriftianorū, ne gloriā fuā contēptui haberet. Alii rurfus adhortabantur, nūc rogantes nequid faluti fuę anteferret, parceret domui,

quæ ex sua vnius vita penderet. nũc admonentes nihil trãsigi, nisi incolumi salute posse. nemini magis q̃ pro virib⁹ esse præstandũ: excusare licere suã cuiq; incõmodã valetudinẽ, cũ præsertim id per alios recte administrari possit. Rex verecundia tactus, ne in tanto theatro vbi papa & imperator digladiaturi essent, incusaretur. ꝙ filiũ adolescentẽ q̃ se interesse maluisset, honestatẽ saluti præposuit. si salus honeste negligi potest. Facto igitur profectionis suæ papa certiore per cõplures antea dies, ne rursus quod in Morelia cõtigit vsu veniret, cũ õni familia mare ascẽdit. Nã neq; reginæ tã affecta valetudine virũ nõ comitari fas erat: & cũ plæraq; per Alfonsum in patris vicem administrãda essent, inhumanũ videbatur vxorẽ puellulã nuper ductã, domi solã in vrbe peregrina relinquere. Profectæ autẽ sunt eodẽ aliæ duæ reginæ Iolanta & Margarita Glores, humanæ cõditionis exẽplũ. Nullæ enĩ fœminæ infœlici⁹ viris orbãtur q̃ reginæ sine cõmunib⁹ liberis. Iunior grãdiori comes iit veluti matri, cũ Sigismũdo acturæ de cõciliãda amicitia, ineũdoq; fœdere inter generũ & Ferdinandũ, ad recuperandũ illi regnũ Neapolitanũ. Rex prope omnẽ suæ ditionis orã q̃ lõga est emensus, pluribus diebus aduersa tẽpestate vsus est, & cũ altũ tenere nollet, sed quo minus iactaret terrã legeret, eo diutius iactat⁹ est. Trãsierat autẽ iã æquinoctiũ autũnale: atq; ita vexatus, vt per õne tẽpus quo fuit Perpiniani decubuerit, nec vnq̃ equo vect⁹ sit. Ægreq; adueniẽti imperatori obuiã ꝓcesserit. Nã papa (vt diximus) anteuerterat. Quod si Ferdinãdus officiose & ex sua Cæsarisq; dignitate egit, vt certe egit, ꝙ illũ ꝑuenit, prudẽtiũ relinquo iudicio, an idẽ sit de illa Moreliana ãtecessione sentiẽdũ. Quantũ autẽ certaminis fuerit Perpiniani inter multos canes ac vetulã vulpẽ, & prælõgũ est relatu, & a nostro nõnihil ope alienũ. Cui⁹ viri quãtus aĩo vigor, quãta viuacitas fuerit, hinc fides documentũq; accipi potest, ꝙ iã ab õnibus fere destitut⁹, quos sibi affuturos sperauerat, die quodã septẽ horis disputationẽ extraxit. Defatigatisq; audiẽdo omnibus, ac plærisq; iã abeũtibus, dicere perseuerauit citra signũ vllũ defatigationis, cũ maior esset septẽ & septuaginta annis. Nitebatur autẽ probare tũ verũ se papã esse, tũ si renunciandũ ob cõmune cõmodum foret, in se vno nõnullisq; Romanis

canonicis,quos ipse nuncupasset, consistere summi pontificis electionẽ. Nam se vnum omniũ esse indubitatum cardinalem, ab indubitato creatũ papa. Cũ cæteri qui se eodẽ nomine appellarent,creati essent tẽpore schismatis,vt incertũ sit,an veri sint cardinales, & ob id an rite deligere summũ pontificẽ possint. Aduersus hanc orationẽ multis iã annis cõmentatam meditatãq;,cũ rex eodẽ recideret (quid enim interesset an nulla ratione vellet abdicare se papatu,an vlla) hortabatur rex. vt cõcordiæ ecclesiæ,vt saluti animarũ, vt conscientiæ consuleret. cõmonefaciebat Alfonsus (Nã is q̃ pater ad eũ frequentius vẽtitabat) vt trepidationẽ animi,vt corporis periculum vt præsentẽ & apud posteros futurã infamiã deuitaret. Minabatur imperator suã vniuersalisq; concili censurã. Obsecrabant amici ac familiares, vt certa cõmoda, q̃uis minora,q̃ incerta quãtumlibet magna, siqua modo magna supersint, præponeret. Nõ deesse spem recuperãdæ dignitatis: Quippe in tanta virtute ac literatura,qua nõ modo præstaret iis qui de papatu secum contenderẽt,sed prope nemini cederet.certe summũ cardinalem, & secundũ a papa futurũ,si alius fieret. Post quẽ defunctum aliã spem fore,habiturũ legationes perpetuas,quibus pene par summo põtifici esset. Afferebatur ab omnibus exemplum Gregorii ac Ioãnis,quorũ vterq; pontificatu se abdicare vel spondebat,vel cogendus esse dicebatur. At ille qui annuũ papatũ mallet,q̃ longissimã vitam priuatus viuere, Q[illegible] q; iã dediscere nõ posset aliũ q̃ papã agere,cætera neglexit præ vmbra illius nominis. Itaq; infecto negotio,ac principibus legationibusq; desertis, Colibriũ abiit. Ibiq; mare cõscendit, ac Paniscolã petiit. Hoc loco rex insignẽ atq; maiorẽ multo q̃ videatur rẽ fecit,q; illũ pro cõuicto pronũtiari præcepit,neminẽq; ex suis & regis Castellæ prouinciis ad Petrũ Lunã,sed cõsiliũ Cõstantiense rerũ sacerdotaliũ gratia pergere. Nã se autorem ille,cogendi cõcilii de rege declarãdo,se deligendorũ iudicum principẽ, se iudicii maturandi ducẽ,se vt iudices ita sentirent atq; auderẽt,effectorẽ fuisse,dicebat. Nec id omnino falso prædicabat. Qua spe fretus nõ existimauit fore,vt ab eo rege desereretur,de quo tam meritus esset. Sed is qui neglecta valetudine ad diem venisset, vt de iure papatus disquireretur, non

potuít animũ inducere poſt cognitã huius vel iniuſtitiam vel obſtinationẽ,vt criminis tãti particeps ei eſſet. Voluitq́ homi nem huiuſmodi,veluti ſectione aut aduſtione ſanare, ne totus interiret. Duo quoq́ familiariſſimi illius atq́ eloquẽtiſſimi vi ri Vincentius Ferrarius & Philippus Malia,alter Perpiniani decretũ regis aduerſus Petrũ quondã Benedictũ,notũ populis fecit. Alter pro legato Cõſtãtiã miſſus eſt. Quare auſim affir= mare, Ferdinãdũ regẽ ad vnitatẽ eccleſiæ plus q̃ cæteros prin= cipes,etiam q̃ ipſum Sigiſmundũ cõtuliſſe. Ille vt conciliũ in ſua vrbe ad finẽ perduceretur vehementer annixus eſt. Hic(vt cætera tranſeã)pontificatũ ex vrbibus ſuis exemit.amiciſſimũ ac de ſe optime meritũ virũ a ſede domoq́ ſua eiecit,& omnẽ prope Hiſpaniã concilio & ignoto ſummo pontifici donauit. Quarto demum mẽſe ab omnibus Perpiniano diſceſſum eſt. Qua in vrbe omni eo tẽpore victũ gratuitũ imperatori lega= tiſq́ præbitum, & cuncta nõ carius mercatos fuiſſe homines,q̃ prius conſueuerãt. Minora ſunt,q̃ vt in tantis rebus memorã= da ſint. Reuerſus illinc Ferdinãdus rex itinere terreſtri ob tæ= dium maris,nondũ deſęuiẽte hyeme, Barcellonã peruenit,ex= tenuato corporis habitu præ diutino morbo, cuius ortũ igno= ta cauſa attulit,incrementũ nauigatio,acceſſionẽ cura laborq́ rerum cũ imperatore ac papa cõponẽdarum, mœror quoq́ ex diſceſſu tam obſtinato amici,& neceſſitate ſua,qui primus eũ quodãmodo ferire gladio regio coactus eſt. Addita ſunt ad ex= tremum ex ira atq́ indignatione ægritudini alimẽta,& morti calcaria. Orta eſt ira atq́ indignatio ex re quã animo quidẽ iã pridẽ præuiderat, ſed aſperiorẽ opinione ſua expertus eſt. Et alioqui ęgroti hominis,vt corpus ita animũ grauius afficit om nis offenſa. Paucis diebus q̃ Barcellonã venit,cũ ſe nihil ſane ex morbo cõualeſcere animaduerteret, dixit inter domeſticos ſe in animo habere Caſtellã petere. Primum vt in cœlo ac ſolo natali maturius ad bonã valetudinem rediret. Deinde vt nego tia regis pueri recognoſceret,atq́ ordinaret. Tum vt Granatẽ= ſe bellũ neceſſitate intermiſſum inſtauraret,cũ propter ſuperi= ores cauſas,tum vero vt eo parto, atq́ in manus Ioannis regis tradito,viciſſim ab eodẽ grandi pecunia adiuuaretur ad luen= dũ regni ſui patrimoniũ,ſed multo magis eſſe e ſua tũ digni=

tate tum vtilitate,si citra alterius opem,& mutuo acceptã pecuniã,sola autoritate a suis populis quod suum esset recuperaret. Itaq; aptius tẽpus esse ad rem tentandã, priusq̃ in Castellam iret,ne res ipsa diuturnitate obdurescceret,neue pecuniam hãc nisi ea indigeret,cogẽdã curaret. Quæ cũ cogi cõmode nisi se pręsente nõ posset,necessariũ erat eodẽ iterũ se redire: si obstinatos ad restituendũ gratis patrimoniũ regiũ populos suos intellexisset. Nam quod se absente per aliũ isti ad hoc ipsum adducerẽtur,nõ erat sperandũ. Voluit igitur a minimis tẽtare Barcellonensiũ animos. Siquidẽ vt minimũ est,si pretiũ æstimes regẽ vectigal pendere ciuibus suis: ita maximũ,si rei indignitatẽ,præcipue in emũdis obsonijs,cuius vectigalis immunes sunt clerici,atq; olim nobiles erãt. Quæ res adhuc in controuersia est. Et contigit forte prima pugna cũ lanio,a quo regius dispẽsator obsoniũ mercatus, in soluendo pretio cũ portionẽ illã vectigalis nõ cõnumeraret,primum lis,mox clamor, postremo atrox tumultus exoritur. Res hinc ad regẽ,illinc ad senatum magistratusq; defertur. Omnia vtrobiq;,ira,solicitudine,querimonijs,minis implentur. Rex iubet accersi principem magistratuũ senatorumve,quos cõsiliarios vocant, numero quinq;. Quorũ princeps est,qui sæpius cæteris eũ magistratum gessit: vocaturq; consilij caput. Is erat Ioannes Ceuillerius,qui veluti ad mortẽ vocatus,cũ detrectare nõ posset,inito concilio inter primores ciuitatis,iussus est bene sperare. si periret ipse,se parentaturos ei sanguine omnium, qui apud regem essent. Neminem,si moriendũ sit,honestius vnq̃ aut mortuũ, aut vindicatũ esse. præstaret patriæ generosam animi indolẽ. redderet cæteros suo exẽplo ad capessendam virtutem alacriores. Nullum veterũ Romanorũ præclarius fuisse facinus. hoc quoq; æternæ memoriæ literisq; mãdandum. Hęc tametsi excitabãt animum: tamen magis ad non pereundũ confirmabat, q; clausis tabernis videbat magnã partem populi in armis esse, & magistratibus operam suam polliceri. Disposita itaq; re familiari,cõditoq; testamẽto,occlusis hostijs ac fenestris domus, extincto igni,sedẽtibus in pauimento vxore atq; filiabus,prosequẽtibus aliquãtulum collegis ac cęteris veluti dãnatum destinatumq; inspectantibus ac miserantibus,ad regiam pergit.

Iam magis ac magis tumultus inualescebat, iam vulgus passim fremere audiebatur, & se inuicem acuebant, nec exhortatores ex primoribus vsq̃ deerāt. Ipsi etiam magistratus palā cōsiliariorū regis culpam hanc esse dicebāt. Ideoq; si male cōsultum sit in principē consilii publici, neminē ex his qui cū rege sunt, cędē vitaturū, præter vxorē ac primogenitū. Nam hę tres personæ apud eos sacrosanctę habentur: Rex regina, atq; successor in regno. Quanq̃ ille Gerundæ per eos dies agebat. Vbi peruenit Ceuillerius ad ianuā cōclauis, vbi ab rege expectabatur, pulsat ianuā: nā ministros in prima aula (vt moris est) reliquerat. Ianitor semiaperto hostio quis esset interrogat, an Ioānes Ceuillerius. Hic aliquid fauoris ex nomine magistratus acquirere volēs, consiliarius, inquit, sū ciuitatis. an Ceuillerius? ciuitatis inq̃ consiliarius. Respōde an Ceuillerius. Respōdeo q; cōsiliarius. Respōde quod rogo: nam aliū q̃ Ceuilleriū intromittere iussus non sum. An me intromittas, an excludas, in tua est manu. Ego cōsiliarius vnus, sed pro omnibus sū. Ideoq; parui refert interrogare de nomine. Hęc cū ille ad regē detulisset. Aperi, inquit, Ceuillerio. Ex pertinacia enim se Ceuilleriū esse cōfitetur: & cōtumaciā qua mecū vsurus est, in istis verbis quæ dixit hactenus præfert. Cum ingressus est hic, & regē adorauit. Quo mihi rex, inquit, istā adorationē tanq̃ regi, quē cogis veluti subditū pēdere vectigal, & quidē subditū tibi tuisq; collegis? Nam cui tributū vectigalq; pēditur, nisi his qui pendi cogunt? Vos ergo me ad hāc seruitutē cogere potestis? vos regē vestrum tributariū vectigalemq; facere vultis? vos regiam maiestatem vestro, si nomen meretur, magistratui obnoxiam addictamq; videri non erubescitis? Quod (ni vos reges, nō ego, aut superiores rege estis) mōstri profecto ac prodigij simile, regē ciuibus suis pēdere vectigalia. Episcopus, abbates, priores, canonici, & quicunque sunt ordinis clericalis immunitate hac fruūtur. Nobiles pro eadē recuperāda litigāt. nā olim fruebantur. Nos reges infra nobiles, infra humillimos quosq; clericorū, quatenus ad immunitatē huius vectigalis pertinet, erimus? Non afferā e regno patris mei, nō ex alijs huius ætatis exēpla. Certe Lacedæmonij apud quos bini reges erāt, & magis perpetui consules q̃ reges, ita parū in vrbe, multū in bello poterant;

voluerunt illos huius cõtumeliæ exortes esse. Taceo gentilia. Quis vnq̃ Hæbreorũ regũ aliquãdo vectigal audiuit pepẽdisse, & nõ potius regi vectigalia esse pensitata? Nõ id nũc postulo vt mihi illa pensitẽtur, quanq̃ & possem, sed vt regiæ dignitatis ratio cõstet. Neq; enim de pecunia res est, de qua si certaretur, pudendũ vobis erat tantulũ sumptũ regi vestro nõ gratificari. sed de pudore meo, de autoritate huius sedis, de fama apud exteras nationes. Quibus rebus cũ vos tãtopere aduersemini, quid aliud nisi cupidos esse significatis nostrę turpitudinis, dedecoris, infamię, sine vlla vestra, si saperetis, laude ac dignitate? Et cũ decorũ vobis pulchrũq; ducatis regẽ vestrũ afficere cõtumeliis, tamẽ de vestra in regẽ fide atq; charitate apud nos aliasq; nationes gloriamini. Dedecus potius vestrũ ac contumaciã perfidiamq; cõfiteamini. Licet & vobis persuasistis, hæc indigna mihi toleranda esse. Ego regnũ filij fratris propagaui, ego statũ clericalẽ, quantũ per vnũ regẽ pręstari poterat, direxi. schismate ex Hispania exploso, meũ ipsius ius negligã? ac maiestatẽ regiam ab improbis, ne vi magis videar vos q̃ ratione velle cohercere. Nec ignoro id vnũ quod respõsuri sitis. sed istud cõmodius vbi abs te prolatum fuerit (vt spero) cõfutabitur. Quare datur tibi potestas pro te respondẽdi tuisq; collegis. Tum Ceuillerius, recte tu quidẽ rex, q; ais vnũ esse quod respõsurus sum, & id quod sit opinor diuinas. Sed hoc ipsum vnum magni sane momẽti & quod in te cõformidasti attingere. Scis enim te iureiurãdo adactum promisisse cõseruaturum nostra priuilegia, nec aliquod eorũ rescindere conaturũ. Idem superiores reges vt promiserũt, sic excoluerũt. Quos cur nolis imitari rex, sed potius dãnare, iusiurandũq; tuum polluere, ac promissa tua facere irrita, magnopere miramur, & tua pariter ac nostra causa dolemus. Tua, qui (cũ bona venia dictũ sit) iniuste facis: nostra, quibus iniuria fit. Ex quo pariter optamus tuã honestatẽ & nostrã vtilitatem incolumem esse. Neq; indignũ duxeris rex clarissime, te pro nostra in principẽ nostrum obseruantia a nobis vel admoneri vel rogari, vt & pudori tuo & quieti tuorũ populorũ cõsulas. Sed ego plus q̃ vnum pergo dicere. nec de iure tãtũ loqui videor, sed etiã (quod absit) consilium dare: quare id vnũ quod incœperã dicere, pro nostro iure

dictum sit, vectigalia reip. esse, nō tua: eaq; cōditione nos te regem accepisse, teq; iureiurādo interposito rata nobis hæc fore recepisse. Ideoq; nos sanctius (iterū pace tua dictū sit) certare q̃ te. Verū quid ad tuam honestatē pertineat, ipse videris. Id tamen quod meū est, ac meorū collegarū testatum apud te volumus, vt quātum coneris, intelligas, citius nos vitā, q̃ istā libertatē tibi cōcessuros. Neq; enim honestior ac gloriosior nobis obitus contingere potest q̃ pro libertate, pro ornamentis, pro amplitudine patriæ. nec minus nos defunctos celebrabūt ciues nostri q̃ suos celebrāt Atheniēses atq; Romani. Tametsi, quod maximum est, merces nostra apud deū, veluti martyrū (Martyres enim sunt, qui veritati ac iustitiæ assunt) nobis proponitur. Quo magis, vt bonos & Christianos decet, quod facere no lebam, admonere te habeo: Prospicito quo progrediaris, neue innocentię tuę ciuitatis ac tuorū saluti male cōsulas. Nō enim moriemur, si moriemur, inulti. Cum hæc rex audisset, cōuerso ad assistentes vultu, quanta versatur (inquit) in pectoribus humanis vesania: qui sub vmbra iustitiæ, non intelligunt patrocinium se auaritiæ vanitatiq; præstare. & si pro ea pereant, non temerarie ac furiose perire, sed fortiter. Refers mihi nō modo Athenienses Romanosq;, sed etiā martyres: quasi tu pro honesto, pro vero, pro religione contendas: Qui ne pro patria quidem verba facis, sed pro scelere, perfidia, superbia. Quo de periculo nūc agitur? & propter quod tantas rerū verborūq; procellas cietis? Credo tēpla spoliātur, innoxii homines ad necē suppliciūq; rapiuntur, ærarium deniq;, ne dicam grauiora, cōpilatur: Pro quo cōseruādo tantū concitari tumultū deformissimum erat. Vectigal carnis similiūq; ne rex pēdat ciuibus suis, id vos tātopere commouet? in hoc salus & amplitudo patriæ vertitur? pro hoc tibi mortem oppetere honestissimū ac gloriosissimū est? hoc te Atheniēsibus? hoc te Romanis? hoc martyribus similē faciet? O rem inauditā, regē suum in seruitutem ciuium suorū redigi velle. Id vero pulchrum, laudabile, & immortali gloria dignū est? An non hæc abiectissimorū hominū contumacia est, atq; ambitio, & Luciferi arrogātia? qui dicit, Ponā sedē meā ad Aquilonē, & ero similis altissimo. Iam posuistis vobis sedem ad aquilonē? iam similes mihi estis? & nisi

fallor etiã maiores. At enim iureiurãdo adacti sumus ad promittendũ. Vos adegistis? an mihi erat integrũ nolle iurare ac promittere, cui proponebatur cõditio? Si regni possessionem vellẽ, iurandũ pariter ac promittẽdũ? Quid si non promittã? rex nõ ero? Videtis quo nã modo promittere cogitis, ac iurare, immo peierare. Peierare enĩ est, nõ ex animi sentẽtia iurare. Cuius tamẽ rei penes vos culpa est, nulla penes me. Ego enim id me præstiturũ promisi (neq; aliter licebat) quatenus iustũ sit. Nũc regni leges, quas iuraui de cõseruãdo patrimonio regis, hoc me præstare prohibẽt. Quas infringere, q̃ istud iusiurãdũ, maius crimẽ est. Nã de superioribus regibus quorũ culpa aut necessitate in hoc deuẽtũ est, nolo dicere. Nõ enim regum nomina, sed egregia facinora habent autoritatẽ. Illi nauẽ hãc ad suũ iudicium moderati sunt. Ego qui nũc eius clauũ teneo, nõ exẽplũ, sed rationẽ sequar. Iuraui, si recte seruãdũ est: si secus, corrigẽdũ. Neq; enim iusiurandũ est, quod nec ius, nec iurandũ est. Sed quid ego aduersus hũc disputo, qui nõ modo rationibus, sed minis mecũ agere ausus est, & tumultũ ciuitatis, & cędem meorum ostẽdere? Hoc plus est, q̃ vectigalis iura defendere. Secede paulisper in conclaue illud interius. Ille vbi introijt, vt postea retulit, circunferebat oculos, si quem laqueũ, si quem gladium, si quem humorem, vbi prẹfocaretur, si quam fenestram, qua præcipitaretur, videret. Omnia imaginabatur, omnia timebat, omnẽ sonum strepitũq; horrebat, tanq̃ nex sibi iãiam inferretur: & verba regis apud se voluentem aduẽtus sui pœnitere incœperat. Interea rex cum cæteris consultabat. Omnes obsecrabant, præcipue Garaus Ceruellio præses Cataloniæ, Guilielmus Raimũdus Moncada, Bernardus Caprera, ne quid in consiliarium ciuitatis male consuleret, neue præsentem furorem plebis imperitæ magis irritaret: daret rei spatiũ, nõdum adesse maturitatẽ. Quod nunc negant, id vltro postea delaturos. Motum plebis esse torrenti similem, qui ad breue tempus inflatus perennibus aquis concitatius fertur: mox æstũ ac feruorem perditurus: cogitaret quod ipse perspicere poterat, necdum tantum beneuolentiæ contractum esse inter se & gentem Catalanam, vt onus hoc libẽtibus animis possent accipere. Eius rei causam esse, q; aliter q̃ fert eorũ cõsuetudo, parũ

se familiarē præbuerit, ob ingentes fortasse curas atq; occupationes tot regnorū. Additū quoq; est, nō esse tētandū quid facere audeāt, q primigenio dicere ausi sunt die quodā in dissentione de supplicio sontis cuiusdā, nondū exiccatū esse atramētum, quo exarata sunt instrumenta declarationis de successione, & præter leges moresq; iā fieri. Ignorabat id rei ipse rex. Nāq; eo in tēpore in castris agebat. Qua audita vehementer cōmotus iussit euocari Ceuilleriū, ad certam se mortē euocari opinantē. Atq; ei prope exāgui, & timorē ipso vultus habitu atq; incessu declaranti, inquit. Quid ita mortis metu apud te ipsū nō videris esse, q tibi pulchrā ac gloriosā cōtra regē tuū mortē ducis? Ne timeto, viue, vt collegis tuis atq; ciuibus respondeas, vectigalia vestra vobis incolumia esse, meq; cedente ab hac pugna penes vos quidē esse victoriā, sed nō tamē de me triūphaturos. His dictis Ceuillerius abijt, veluti qui de medijs hostiū telis ægre elapsus est. Quem timorē magna apud ciues gloria cōpensauit. Et sane si pro patria contendisse dicendus est, eximiā magnanimitatis meruit laudē. Hūc subsecuti sunt Garaus præses, & Guilielmus Mōcada: Vectigalq; ex suo pernumerauerunt, ne regē illi qui sibi solui vtiq; volebant, soluere coegisse viderentur. Postero die rex, nullis, præter domesticos, præmonitis, ex vrbe excessit, lectica vectus. Id cū palā factum est in ciuitate, partim lætabantur q tanta tēpestas sedata esset, partim vicē regiæ dignitatis dolebant, q tali a suis ciuibus contumelia afficeretur, succensebantq; superbiæ atq; auaritiæ magistratuū. Partim, & hi plærıq; omnes, dolebant vicem suā, qui permagnis quæstibus ex regis absentia fraudarentur. Enimuero quemadmodū in præsenti certamine ciues fauebāt causæ ciuitatis, ita postq̄ resedit feruor animorū, ad repentinū turbati regis discessum, æquā fuisse causam eius affirmabant. Mittunt ergo qui orent, ne discedat ab eorum solo, neue hunc in modū declaret infenso se in suam ciuitatē animo esse. Futuros se in officio, pēsaturos obsequijs alijs, si quid offendisset. Hic cū regē circiter sex millia passuū extra murū nacti essent, breui responsione remissi sunt. Sunt qui dicant eū respondisse, si rediret, vt petebant, illorū malo rediturū, & si viueret, Barcellonam castigaturum. Sed non perinde cōpertum est, vt pro

vero queat affirmari. Et si dictũ est, non nisi inter intimos dictum, vt aliquo potius familiarium vicẽ regis indignantiũ dictum est, atq; ab aliis exceptũ. Ideo non ita pro magno habitum. Vbi ad Aquãlatam venit, quod oppidũ Barcellona abest paulo plus itinere diei, grauius ægrotare cœpit. Quem ad locum accurrit Alfonsus filius, nã Petrus aderat: duo, secundus ac tertius in Castella cum patruele degebant. Sancius paucis antea diebus, sed pater ignorabat, calculo decesserat paterno morbo. Hũc deus ita præmisit, vt mortuũ patrẽ in alio seculo exciperet, iucũdus ac gratus post mortem: qui moriẽs, nullum illi doloris vulnus inflixisset. Magnum itaq; patri morienti solatiũ fuit, nescisse Sanciũ defunctũ. Sed maius affuisse Alfonsum. In huius ore, in huius alloquio, in huius pietate, acquiescebat. Huius se præsentia existimabat diutius viuere. Huic illud mirabile, quod non ab omnibus æque ac magnũ est, ponderatur, testimoniũ reddidit: ex septẽ liberis nulli magis obitũ suũ doliturũ esse, q̃ Alfonso, qui defuncto patre, foret regnaturus. Ideoq; si non primigenius extitisset Alfonsus, huic quãtum in se esset regnum relinqueret. Extracta est valetudo duos circiter menses, eoq; omnis nobilitas suorũ regnorum atq; Castellæ nõ ad id modo oppidũ cõfluxerat, sed ad vicina quoq;. Nã cuncti sedulitatem atq; officium suũ declarare studebant, nõ tantum regi sed filio. Ibi testamentũ condidit. Legata plurima reliquit, religiosa plæraq;: ita vt nõ suppeterent pecunię, quas relinquebat. Ante se mortuũ stipendiorũ quæ domesticis atq; officialibus quocunq; ex tẽpore debebantur, pernumerari voluit: & ab illis ipsis certior fieri an pernumerata essent. Hęc atq; cætera quæ ad animæ salutẽ, ad domus incolumitatẽ, ad regni stabilitatem pertinebant, vbi prouidit, inter suorũ collo quia atq; amplexus ad extremum vsq; halitum plane loquẽs, velut in soporẽ solueretur, animã efflauit: quarto nonas Aprilis anni sextidecimi post millesimũ quadringentesimũq;. Cuius obitu prematuro magnã non solum Hispania illa, verum etiam nomen Christianũ iacturã fecit. Nemo enim regũ Ferdinando maturius Granatã, ne dicamus Africam subegisset. Siquidem constituerat non magis numero q̃ delectu militum Aragoniæ atque Castellæ Granatam vrbem obsidere, binis

e regione positis castris, vnis Aragonũ, alteris Castellanorũ: vt certatim pro gloria gẽtis vel religionis dimicarẽt. Sed nõ-nũq̃ optimi principes culpa populorũ ab ęterno iudice subtra hunt. Nã magis subditorũ q̃ sua eũ viuere intererat. Cui⁹ fere vita, sicut in plærisq; licet ex iucundis sane fuit tristibusq; per-mixta. Etenim Ferdinandus rege patre ortus fuit, sed illũ ante tẽpus amisit. Ornamenta sortitus est animi corporisq;, sed ea apud fratrem minus fauorabilia fuerunt. Felix fuit prouentu liberorũ. sed ob hoc liuore proximorũ perstrictus. Vidit filiũ regis generum, sed ne spe laberetur extimuit. Rursus, vt a ma-lis incipiẽtes in bonis desinamus, in administratione regni ac belli a fratre prçteritus est. sed amicorũ præsidio sua virtus nõ est destituta. Proditus ad Setanillium, sed aliis victoriis cladẽ cõpensauit. Ad Antícherã sæpe frustratus, ad extremum voti cõpos effect⁹ est. Rursusq; regnũ hęreditariũ sperauit, sed mul-tis difficultatibus est iactatus. Adeptus est possessionẽ regni, sed rebelles cũ magno status sui periculo cõpescere necesse ha buit. Diadema cũ tanto põpæ splendore accepit, nuptiasq; ce leberrimas filii vidit, sed subito morbo decubuit. Aspexit Cę sarẽ in domo sua & papã, regiã opẽ auxiliumq; deprecantem, sed contumacia suorum exulceratus est. Ita quicquid ex iusto vitæ spatio superfuerat, vt multa læta, sic multa fortassis tristia fuisset expertus. Veluti illud q; ex quinq; filiis, quasi dexteræ digitis, vnũ iã se perdidisse resciisset. Quod si quẽadmodum a sapientibus dictũ est, acerbiora sunt aduersa, q̃ iucũdiora pro-spera, dicamus prçclare cum Ferdinando esse actum, q; viridis adhuc & in media ætate excessit e vita. cũ præsertim hoc secũ gaudiũ tulerit, q; tribus regibus proximis denegatum erat, vt filio regnum per manus traderet. ne dicã tali filio, quali nemo vnq̃ meliore gloriatus est. Fuit autẽ Ferdinandus natura sane sublimi, ab omni tamen remota fastu: animo fidenti atq; in-trepido, sed aduersus iustitiã veritatẽq; demisso ac pusillo. In contumaces nocentesq; vehemens. sed erga eos qui allegarent necessitudines, paupertatẽ, morbum, ætatẽ, aliasq; misericor-diæ causas clemẽtissim⁹: amator bellicę glorię, sed ita vt pacẽ preoptaret. Liberalis inter primos: sed non nisi religionis ac meriti causa: in admittendis ad intimã domus turbis procerũ,

& exercenda familiariter cũ plurimis consuetudine nõ ita facilis, vt reges superiores extiterant. Sed qui nunq̃ claudi fores voluerit his qui se indigerent: & in cœtu aut in itinere faciendo, siquẽ non facile posse accedere videbat, iuberet homini viã aperiri, & ad loquendum hortaretur, comiterq́ & audiret & responderet. Ab obscœnitate nõ factorũ modo, sed etiã dictorũ ita abhorrens, vt pene nimius putaretur. Cibi viniq́ nullo paratu ad gulã, sed ob dignitatẽ personæ magnifico ac splẽdido. Veneris incredibili tẽperantia, &, vt affirmabãt, intra matrimonii sanctitatẽ. Nã vt incertum est, cũ alia eum fœmina post coniugiũ habuisse vsum, ita nulla non nocte cũ vxore cubasse cõpertum est. Neminẽ domesticorum patiebatur scortũ in domũ ducere, licet cuncta vt resciret flagitia domestica fieri non poterat. Si resciebat, præsenti pœna plectebat. Forte die quodã cum apud eũ inter familiares controuersia foret atq́ altercatio, vter præstantior in bello extitisset Hector an Achilles, interuenit Ioãnes Ferrandis: quæsiuitq́ quænã tanta omnium altercatio esset, nemo enim nõ alterutri parti aderat, vbi cõtrouersiam audiuit: absit, inquit, optime rex in hoc apud te quæri patiaris, & fortissimũ omnium & longe præclarissimũ Hectorẽ cum fœdo ac flagitioso Achille cõparari. Qua admonitione adductus rex, edixit, siquis domi suę Achillẽ nominaret, continuo eum nunq̃ reuersurum exploderent. Caste quidẽ rex ac religiose: sed Ioannes imperite sane atq́ indocte, homo quidem grauis probusq́ ac strenuus, sed idiota. Apud Homerum quidẽ, qui hæc scripsit longe abhorrent Achilles ac Patroclus ab omni suspitione flagitii. Quorũ alter non modo Hectorẽ, sed omnes Troianos, auxiliaresq́ principes atq́ exercitus solus fugauit, & nisi dii obstitissent cõtrucidasset, ita vt ne vnus quidem fuerit superfuturus. Alter qui aliquantulo maior natu erat, aut par Hectori fuit, aut fortior. Qualis fuit etiam Agamẽnon. Nam Aiacem atq́ Diomedẽ fortiores Hectore fuisse, qui eundem poetã sumpserunt in manus, nõ ambigunt. Itaq́ in hoc errore nõ qui accepit, sed qui dedit consiliũ reprehendendus est. Fuit enim Ferdinãdus parum excultus literis, sed vt illo seculo, & vt in Hispania nobilitate nõ indoctus: doctorum tamen mirifice fautor, & suorum ad studia hortator.

Nulli domesticorum salariũ numerari voluit, nisi qui testimonium a sacerdote attulisset eo anno se esse cõfessum, & corpus ac calicẽ domini cõmunicasse. In honorẽ beatissimæ virginis ad Anticherã instituit, vt fasciam albã, quã stolã vocant, trãsuersam ad pectus cum hydriala volentes ferrent ab institutore impositã, certa lege ieiuniorum ac precationũ. Execrantium numina punitor acerrimus. Aleatores vt pestes exosus. Nihil enim boni viri adesse existimabat aleatoribus & blasphemis. Pro absentibus & quos ipse misisset, q̃ pro his qui aderant diligentior. Quippe qui scripta eorũ nomina in priuato quodã libello habebat. Et quoties quippiã vacaret, quod conferendũ esset, ad illud tanq̃ ad ephemeridẽ se cõferebat. Nec petentibus statim beneficia indulgebat: sed duo hęc prius animaduertebat, an alteri indultũ esset, & an alius dignior. Nihil intercedente pecunia cõtulit, Nã eius minime auarus. Auxitq; pecunia sua, quã e Castella aduexerat, Aragoniã, Valentiã, Cataloniam. Ideoq; ægre ferebat non posse munificentiã consuetam exercere in tanta prouentuum exiguitate ex suis regnis: solitus dicere, nõ agere regẽ, qui non plusq̃ posceretur donaret. In patrimonio regali tuendo tenax. quod qui alienarent, aiebat inimicos potius sibi parare, q̃ amicos, quia ex subditis illos quosdam regulos faceret, semper solicitos ac suspicantes eorũ iura licentiamq; iri deminutum. Statura fuit suprà iustã, aspectu graui ac suaui, colore candido, satis plenis mẽbris ac satis robustis. Elatus autẽ est maiori funerum põpa q̃ quispiã omnis memoriæ Aragonũ rex, inter proceres prope totius Hispanię maiorio; & tẽpore & viaru spatio. Plus enim triginta millibus passuũ ab Aqualata remotum est templum sanctæ Mariæ ad Populetũ, vbi reges Aragonię sepeliũtur. Ita Ferdinãdus rex non in sepulchra regum Castellæ suorum maiorum, sed in regum Aragoniæ illatus est. Illinc nemo regũ, qui ex ea familia fuit, abest, præter Ferdinandum. Et hic nemo rex adest, pręter hunc eundem ex aliena familia.

FINIS.

¶Errata quædam.

Folio 2, facie 1, versu historiã: lege inspergere.
Fo. 4, fa. 2, versu non tamen: lege liberalis.

Excudebat Simon Colinæus, Parisijs e regione scholæ Decretorum habitãs. Anno MDXXI. septimo idus Augusti.

gr

o dende [illegible] grande necessidad de ye
[illegible] nos podremos ver vra md. me
a del sabado por la mañana q̃ yo se
q̃ el [illegible] poniendo y q̃ tene mos de
gozijo. y asi por aqui me [illegible] la
[illegible] dello [illegible] como [illegible] es
[illegible] presente [illegible] este [illegible]
[illegible] y yo lo escrebire en otro.
[illegible]nio.